



**T.C.**  
**KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**



**FEYZABAD (AFGANİSTAN) İLE KOKÇE  
NEHRİ'NİN SU-KENT İLİŞKİSİ  
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

**Abdulwadood SORUSH**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı**

**Ağustos-2020**  
**KONYA**  
**Her Hakkı Saklıdır**

## TEZ KABUL VE ONAYI

Abdulwadood SORUSH tarafından hazırlanan “Feyzabad (Afganistan) ile Kokçe Nehri'nin Su-Kent İlişkisi Bağlamında İncelenmesi” adlı tez çalışması 13/08/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

### Jüri Üyeleri

### İmza

#### Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAKIR

.....

#### Danışman

Doç. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR

.....

#### Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih EREN

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Saadettin Erhan KESEN  
Enstitü Müdürü

## TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

## DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza



Abdulwadood SORUSH

Tarih:13/08/2020

## ÖZET

### YÜKSEK LİSANS TEZİ

## FEYZABAD (AFGANİSTAN) İLE KOKÇE NEHRİ'NİN SU-KENT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

**Abdulwadood SORUSH**

**Konya Teknik Üniversitesi  
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü  
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı**

**Danışman: Doç.Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR**

**2020, 97 Sayfa**

**Jüri**

**Doç.Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR  
Dr.Öğr.Üyesi Bilge ÇAKIR  
Dr.Öğr.Üyesi Fatih EREN**

Varlığın temel unsurunu oluşturan su, yarattığı olanak ve yaşattığı çevreler ile insan başta olmak üzere bütün canlıların var oluşundan bu yana tüm yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayan ve uygun habitat alanlarını ortaya çıkaran bir olgudur. İnsanlık evrimi boyunca hayatın sürdürülmesi için ihtiyaç duyulan su, ilk başlarda temel besin kaynağı ve savunma sağlayan bir unsur olarak önemlidir. Sonrasında ise su ile kara diyalektiğinin dinamik bir ürünü olan nehir kıyıları, uygarlığın başlangıcından itibaren günümüze değin toplumun yerleşik hayata geçişinde ve kentlerin yer seçiminde belirleyici faktör olmuştur. İnsanların tarım toplumuna geçişi ve tarımdaki artı değerle beraber gelişmenin ilk adımları nehir kıyılarında atılmıştır. İlerleyen dönemlerde toplumun sosyo-kültürel, ekonomik değişimi ve farklı dönemlerde eklenen farklı gereksinimlere paralel olarak değişken işlevler yüklenen nehir kıyıları bu yönüyle kentlerin kalkınması ve gelişmesinde belirleyici bir unsur olmuştur.

Ancak, son yıllarda ortaya çıkan kentsel baskı, nüfus artışı ve doğa karşıtı eylemler ile nehir kıyılarında yaşanan kirlilik, bozulma ve oluşan sağlıksız çevreler bu alanları olumsuz yönde etkilemiş, nehir kıyısı ile kentsel yaşam arasındaki ilişki giderek zayıflamıştır. Söz konusu olumsuz gelişmeler, niteliği bozulan nehir kıyılarını eski doğal haline dönüştürecek, sosyal, kültürel ve rekreasyonel kullanıma yönelik faaliyetleri gündeme getirmiş, su ile kent arasında geleneksel olarak asırlardır süren, ancak son dönemlerde zayıflayan etkileşimin sağlanması ve kamusal kullanımın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Tez kapsamında örneklem alanı olarak seçilen Feyzabad, bir akarsu şehri olarak bahsedilen tarihsel gelişim ve sorunların somut olarak gözlemlendiği bir yerdir. Şehrin içinden geçen Kokçe Nehri Feyzabad'ın kuruluşunda belirleyici olmuş, şehre hem ekonomik hem de sosyal açıdan hayat vermiştir. Ancak günümüzde bir bakıma kentsel drenaj alanına dönüşmüş olan Kokçe Nehri ile Feyzabad arasındaki ilişki, yapılaşmalarla zayıflamış, hatta kesilmiş; nehir kıyısına erişimi ve kıyının kamusal kullanımını zayıflatan bu durum, şehirle yaşam kaynağı arasında bariyer oluşturmuştur. Bu bağlamda, tez çalışması ile ifade edilen sorunun teorik bilgiler, saha araştırması ve konuya ilişkin gözlem ve anketlerle ifade edilmesi, Feyzabad ile Kokçe Nehrinin su-kent ilişkisi çerçevesinde incelenmesi, nehir kıyılarının birer kamusal açık mekânlar olarak kent/kentliğe kazandırılması ve rekreasyonel kullanım amaçları doğrultusunda yapılabilecek eylemlerin ortaya konması amaçlanmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kent-Nehir İlişkisi, Nehir Kıyılarının Kamusal Kullanımı, Erişilebilirlik.

## **ABSTRACT**

## **MS THESIS**

### **AN ANALYSIS ON KOKCHA RIVER AND FEYZABAD (AFGHANISTAN) CITY IN THE CONTEXT OF WATER-CITY RELATION**

**Abdulwadood SORUSH**

**Konya Technical University  
Institute of Graduate Studies  
Department of City and Regional Planning**

**Advisor: Assoc.Prof.Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR**

**2020, 97 Pages**

#### **Jury**

**Assoc.Prof.Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR  
Asst.Prof.Dr. Bilge ÇAKIR  
Asst.Prof.Dr. Fatih EREN**

The phenomenon of water, which constitutes the basic element of existence, has been suitable habitat areas that meet all vital requirements since the creation of all living things, especially human beings, with the opportunities and the environments it provides. The water needed to sustain their lives throughout human evolution has gained importance as the primary source of food and defense at first. Afterwards, the river front which is a dynamic product of water and land dialectics have been the transition of human beings to the settlement and the determinant factor to the selection of cities since the beginning of civilization to the present day. The first steps of development with the transition of people to the agricultural society and the added value in agriculture have been taken along the river banks. In the following periods, due to socio-cultural, economic change of the society that took on variable functions in parallel with the different needs and added in different periods, have been a determining factor in the development and growth of cities.

However, due to the urban pressures, population growth, anti-nature actions along with pollution, deterioration and unhealthy environment have affected these areas negatively in the recent years. On the other hand, the relationship between the river bank and urban life have gradually weakened. These negative developments have brought social, cultural and recreational activities to agenda which will transform the river banks and the existing relationship between water and the city for centuries which has been dismissed in recent years. Therefore, efforts have been made to regain interaction between water and the city to increase publicity with different actions.

The city of Feyzabad as the research area within the scope of this thesis, is a place where historical developments and problems mentioned as a river city are observed concretely. The Kokçe River passing through the city was decisive in the establishment of Feyzabad and gave life to the city both economically and socially. However, the relationship between Kokçe River and Feyzabad which has turned into an urban drainage area, has weakened and even cut through constructions. This situation, which undermines the access to the river and the public use of the bank, has created a barrier between the city and its source of life. In this context, to reveal the problem expressed in the thesis study with the theoretical information, field research, observations and surveys related to the subject is the aim to examine Feyzabad and Kokçe River within the framework of water-city relationship and to bring river banks to urban/urban areas as public open spaces as well as to demonstrate actions that can be transformed for recreational purposes.

**Keywords:** Urban-River Relationship, River Front Public Use, Accessibility To The River Front

## ÖNSÖZ

Akademik hayata attığım ilk adımdan itibaren tez çalışması süresince değerli bilgileri ile birlikte sınırsız sabır ve anlayışla bana yol gösteren, bu süreç boyunca yardımlarını ve hoşgörüsünü esirgemeyen, fikirleriyle tezimi bir sistematığe oturtmama çok desteği olan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Çağlar Meşhur'a sonsuz teşekkürlerimi sunar ve minnet borçlu olduğumu bildiririm.

Varlığı ile gücüme güç katan, teşvik ve desteklerini her daim hissettiğim ve bana güvenerek başaracağıma inanan, maddi, manevi her anlamda destekleriyle yanımda duran aileme teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hayata dair pek çok konuda tecrübelerini paylaşan, bana abilik yaparak maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, hayata farklı açıdan bakmamı sağlayan, ufkumu açan iş arkadaşım Emrah Kızılay'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Lisans eğitimimin başından itibaren her konuda yardımcı olan, tüm çalışma gruplarında birlikte olup başardığımız projelerde yanımda olan, Türkiye'de yabancılık çekmeme müsaade etmeyen sınıf arkadaşım Sabri Yılmaz'a yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tez çalışmam boyunca fikirleriyle katkıdan bulunan, maddi ve manevi destekleriyle yanımda duran herkese teşekkürlerimi sunarım.

Abdulwadood SORUSH  
KONYA-2020

# İÇİNDEKİLER

<b>ÖZET</b> .....	<b>iv</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>v</b>
<b>ÖNSÖZ</b> .....	<b>vi</b>
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>vii</b>
<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>ix</b>
<b>TABLolar LİSTESİ</b> .....	<b>x</b>
<b>ŞEKİLLER LİSTESİ</b> .....	<b>x</b>
<b>1. GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
1.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı .....	4
<b>2. KAYNAK ARAŞTIRMASI</b> .....	<b>6</b>
2.1. Su .....	6
2.1.1. Su Olgusu ve Kategoriler.....	6
2.1.2. Kentsel Tasarımda Belirleyici Bir Unsor Olarak Suyun Etkileri .....	7
2.2. Akarsuların Sınıflandırılması ve Kent-Nehir İlişkisi.....	10
2.2.1. Akarsuların Sınıflandırılması.....	10
2.2.2. Kent- Nehir Kıyısı İlişkisi.....	13
2.3. Nehir Kıyısı Kullanımı .....	22
2.3.1. Nehir Kıyılarının Rekreatyoneel Kullanıma Yönelik Türkiye ve Dünyadan Bazı Örnekler .....	26
<b>3. MATERYAL VE YÖNTEM</b> .....	<b>36</b>
<b>4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA: KOKÇE NEHRİ, FEYZABAD ÖRNEĞİ</b> .....	<b>40</b>
4.1. Alanın Coğrafi Konumu .....	40
4.2. Alanın Tarihi.....	41
4.3. Feyzabad'ın Jeolojik, Coğrafi ve Topografik Yapısı .....	44
4.4. İlin (Feyzabad) Sosyo-Demografik Durumu .....	45
4.5. Kokçe Nehrinin Oluşumu .....	46
4.6. Feyzabad Kentinin Kokçe Nehri Kıyısında Tarihsel Gelişim Süreci.....	50
4.7. Feyzabad ile Kokçe Nehri'nin Su-Kent İlişkisi Bağlamında İncelenmesi.....	57
4.7.2. Kokçe Nehir Kıyılarına Erişebilirlik ve Kamusal Kullanımlar .....	61
4.8. Kokçe Kıyısı Mekânında Kullanıcı-Mekân İlişkisinin İncelenmesi, Anket Sonuçları .....	72
4.8.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Yönden Değerlendirilmesi....	73
4.8.2. Kokçe Nehri ve Kıyısının Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi.....	75

4.8.3. Gelecekte Yapılacak Rekreatif Projeler Hakkında Kullanıcı Fikirleri .....	84
<b>5. SONUÇ .....</b>	<b>88</b>
5.1. Teze İlişkin Kısıtlar .....	90
<b>KAYNAKLAR .....</b>	<b>92</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>98</b>
EK-1: Feyzabad Kentinde yapılan Farsça anket formu (orijinal) .....	98
Ek-2: Feyzabad Kentinde Yapılan Türkçe Anket Forumu .....	100
<b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>	<b>102</b>





## KISALTMALAR

### Kısaltmalar

FBKM	: Feyzabad Bilgi ve Kùltür Merkezi
FB	: Feyzabad Belediyesi
GIZ	: Deutsche Gesellschaft Für Internationale Zusammenarbeit
RBAC	: Kokcha River Basin Agency Coordination and Water Resources Management of Faizabad
TOB	: Tourism of Badakhshan
UNFPA	: United Nation Population Fund
UNİTAR	: United Nations Institute For Training and Research
UNOCHA	: United Nation Office of The Coordination of Humanitrian Affairs
UNAMA	: United Nation Assistance Mission In Afghanistan
UNDP	: United Nations Development Programme

## TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.3.1: Feyzabad'ta Aylara Göre Gerçekleşen Doğal Afetler.....	44
Tablo 4.3.2: Feyzabad'ın Arazi Yapısı.....	45
Tablo 4.4.1: Feyzabatta Yaşayan Etnik Grup Yoğunlukları.....	45
Tablo 4.4.2: Feyzabad Kentin Nüfusu ve Mülkiyet Sahipliliği.....	46
Tablo 4.5.1: Kokçe Nehrinin Kaynağı ve Kolları.....	48
Tablo 4.8.1.1: Kullanıcıların Yaş Grupları, Yaşam Yerleri ve Yaşam Süreleri.....	73
Tablo 4.8.2.1: Kullanıcılarının Nehir Kıyılarına Ulaşım Biçimi.....	76
Tablo 4.8.2.2: Nehir Kıyısının Temizlik Durumuna İlişkin Değerlendirme.....	83
Tablo 4.8.2.3: Nehir ve Kıyılarının Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Değerlendirmesi.....	84

## ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1.1.1: Yeryüzünde Suyun Taksonomik Yapısı.....	7
Şekil 2.1.2.1: Kentsel Tasarımda Belirleyici Bir Unsur Olarak Suyun Etkileri.....	8
Şekil 2.1.2.2: (a) Suyun Aynalama Etkisi, Amsterdam, (b) Hareketli Suyun Coşku Uyandıran Etkisi, Arno Nehri, Floransa.....	10
Şekil 2.2.1.1: Akarsuların Sınıflandırması.....	11
Şekil 2.2.1.2: (a) Alleben Deresi, Gaziantep, (b) Porsuk Çayı, Eskişehir.....	11
Şekil 2.2.1.3: (a) Seyhan Nehri, Adana, (b) Seine Nehri, Paris.....	12
Şekil 2.2.1.4: Nehirlerin Mekan Oluşumundaki Etkileri, Manhattan, Philadelphia, Pittsburg ve Pekin.....	13
Şekil 2.2.2.1: Mısırlıların Nehire Karşı İnançlarına Göre Yerleşimi.....	15
Şekil 2.2.2.2: Hinduizm İncasına Göre Nehre Tapmak, Ganj Nehri Hindistan.....	16
Şekil 2.2.2.3: Nehir Kenarı ve Nehir-Deniz İlişkili Kentler.....	18
Şekil 2.2.2.4: Delta Üzerinde Yerleşen Kentler.....	19
Şekil 2.2.2.5: Nehir Ağzındaki Kentler.....	19
Şekil 2.2.2.6: Körfeze Dökülen Nehir Ağzındaki Kentler.....	20
Şekil 2.2.2.7: Nehir Kıyılarında Kentlerin Coğrafi Biçimlerine Göre Tek Taraflı Gelişimi ve Ada Kent Örnekleri.....	20
Şekil 2.2.2.8: Nehir Kıyılarında Kenarların Coğrafi Biçimlerine Göre Eşit Ağırlıklı ve Tek Taraf Ağırlıklı Gelişimi.....	21
Şekil 2.2.2.9: Nehir-Kent İlişkisinin Türleri.....	21
Şekil 2.2.2.10: (a) Diyametral Geçiş, Feyzabad, Afganistan, (b) Eksantrik Geçiş Kahire, Mısır.....	22
Şekil 2.2.2.11: (a) Diyarbakır, Türkiye, (b) Asuncion, Paraguay Kentleri, Teğetsel Geçen Nehir-Kent İlişkisi.....	22
Şekil 2.3.1.1: Porsuk Çayı-Eskişehir, (a) Önceki durumu, (b) Proje Aşaması, (c) Şimdiki Durumu.....	27
Şekil 2.3.1.2: Eskişehir Porsuk Çayından Bir Görüntü.....	28
Şekil 2.3.1.3: Porsuk Çayı- Eskişehir, (a)Yürüyüş Yolu,(b) Kano Yarışmaları,(c) Su Ulaşımı.....	28
Şekil 2.3.1.4: Porsuk Çayı Kenarında Düzenlenen Etkinlik.....	29
Şekil 2.3.1.5: Çark Deresinin 1895 Yılındaki Görüntüsü.....	29
Şekil 2.3.1.6: Çark Deresi (2010) Rekreatyoneel Kullanım Alanı.....	31

Şekil 2.3.1.7: Sarawak Malezya, Kuching Nehir Kıyısı Gelişim Projesi.....	32
Şekil 2.3.1.8: Sarawak-Melezya, Kuching Nehir Kıyısı Rekreatif Düzenlemesi....	32
Şekil 2.3.1.9: Sarawak-Malezya, Kuching Nehir Kıyısı Gezinti Alanı.....	33
Şekil 2.3.1.10: Cheonggye Deresi, Seul-Güney Kore, (a) Dere Boyunca Mülteci Kampı, (b) Proje Sonrası,.....	34
Şekil 2.3.1.11: Cheonggye Deresi, Seul-Güney-Kore, (a) Yaya Alanı, (b) Derenin Üzerinden Geçen Otoyol,.....	34
Şekil 2.3.1.12: Seul-Güney Kore, Cheonggye Deresi Rekreatif Düzenlemesi.....	35
Şekil 3.1: Tezin Örneklem Çalışma Alanı, Feyzabad-Afganistan.....	36
Şekil 3.2: Kavramsal Çerçeve Araştırma Şeması.....	37
Şekil 4.1.1: Badahşan ve Feyzabad'ın Ülke İçindeki Konumu.....	41
Şekil 4.2.1. Badahşan'n 1893'e Kadar Özerk Bölge Olarak Sınırları.....	42
Şekil 4.2.2. Feyzabad'ın Doğu ve Batıya Açılan Kapısı, Vahan Koridoru (Eski İpek Yolunun Geçtiği Koridor).....	42
Şekil 4.2.3: Eski İpek Yolunun Geçtiği Vahan Koridoru.....	43
Şekil 4.2.4: Feyzabad Kentinden Geçen Eski İpek Yolu Güzergahı.....	43
Şekil 4.3.1: Feyzabad'ın Deprem ve Heyelan Haritası.....	44
Şekil 4.5.1: Kokçe Nehrinin Kollarını Besleyen Şive Gölü.....	47
Şekil 4.5.2: Kokçe Nehrinin Oluşum Haritası .....	48
Şekil 4.5.3: Kokçe Nehrinin Vadisinde Kurulan Ay Hanım Kentinin Kalıntıları .....	49
Şekil 4.6.1: Feyzabad Kentini Oluşturan Bölgeler.....	50
Şekil 4.6.2: Deşt-i Kamçan Bölgesi 2020 yılına Ait Görüntü (Feyzabad'ın İlk Kuruluş Yeri), (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir)....	51
Şekil 4.6.3: Eski Şehir Bölgesi 2020 yılına Ait Görüntü (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).....	52
Şekil 4.6.4:Yeni Şehirde Yaşanan Göçle birlikte 1990 ile 2020 Yılları Arasında Ortaya Çıkan Kentsel Gelişme (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).....	53
Şekil 4.6.5: Deşti-i Şuheda Bölgesinde 2005 ile 2020 Yılları Arasında Ortaya Çıkan Kentsel Gelişme (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).....	54
Şekil 4.6.6: Feyzabad'ın Kentsel Gelişim Haritası.....	55
Şekil 4.6.7: Nehir Kıyılarında Kentsel Gelişimin Yoğunluğu.....	56
Şekil 4.6.8: Feyzabad Kenti Arazi Kullanımı.....	56
Şekil 4.7.1.1: (a) Kokçe Nehri Taşkın Dönemi, (b) Kış Dönemi.....	59
Şekil 4.7.1.2: Nehre Bağlanan Açık Kanalizasyon Şebekeleri.....	59
Şekil 4.7.1.3: Kanalizasyon Sisteminin Nehre Bağlantısı.....	60
Şekil 4.7.1.4: Tüm Bölgelere Su Sağlayan Tek Kana (Sangimuhur Kanalı).....	61
Şekil 4.7.2.1: Nehir Kıyısına Erişebilirliği Engelleyen Faktörler.....	62
Şekil 4.7.2.2: Nehir Kıyılarına Erişimi Engelleyen Yapılaşmalar.....	62
Şekil 4.7.2.3: Eski Şehir Bölgesinde Kentin Nehir Üzerinde Yarattığı Baskı.....	64
Şekil 4.7.2.4: Yeni Şehir Bölgesi Kıyılarında Kısıtlılık Oluşturan Özel Mülkiyetler....	64
Şekil 4.7.2.5: Deşt-i Şuheda ile Deşt-i Kamçan Bölgeleri arasında Kıyıda Devam Eden Yapılaşma.....	65
Şekil 4.7.2.6: Eski Şehir Nehir Kıyısından Bir Görüntü.....	66
Şekil 4.7.2.7: Nehir Kıyılarının İşlevsizliği .....	66
Şekil 4.7.2.8: Eski Şehir ile Yeni Şehir Arasında Kıyıların İşlevsizliği.....	66
Şekil 4.7.2.9: Nehir Kıyısı Ulaşımına Engel Teşkil Eden Faktörler.....	67
Şekil 4.7.2.10: Nehir Kıyılarında Günümüzde Devam Eden Yapılaşmalar.....	67

Şekil 4.7.2.11: Devlet Hastanesi İle Nehir Kıyısı Arasındaki Görüntü Kirliliği ve İşlevsizlik.....	68
Şekil 4.7.2.12: Belediye Binası İle Nehir Arasındaki Kıyı Alanları.....	69
Şekil 4.7.2.13: Meydan Buzkeşi, Sosyo – Kültürel Alan.....	70
Şekil 4.8.1.1: Anket Yapılan Yerler ve Cinsiyet Dağılımı.....	73
Şekil 4.8.1.2: Kullanıcılarının Eğitim Durumu.....	74
Şekil 4.8.1.3: Kullanıcılarının Meslekleri.....	75
Şekil 4.8.2.1: Nehir Kıyısı Ulaşımına Engel Teşkil Eden Faktörler.....	76
Şekil 4.8.2.2: Nehir Kıyısı Ulaşımına Engel Teşkil Eden Özel Mülkiyet.....	77
Şekil 4.8.2.3: Nehir Kıyısı Erişime Kısıtlılık Oluşturan Özel Mülkiyetler.....	77
Şekil 4.8.2.4: Nehir Kıyılarındaki Hizmetlerin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi.....	78
Şekil 4.8.2.5: Nehir Kıyılarının İşlevsizliği.....	78
Şekil 4.8.2.6: Nehir Kıyılarının İşlevsizliği ve Bakımsızlığı.....	79
Şekil 4.8.2.7: Nehir Kıyısının Kullanım Amaçları.....	79
Şekil 4.8.2.8: Alanın Kullanıcılarının Kıyıya Geliş Sıklığı ve Geçirilen Süre.....	80
Şekil 4.8.2.9: Alanın Mevsimsel ve Haftalık Kullanım Sıklığı.....	80
Şekil 4.8.2.10: Kullanıcıların Alanda Görmek İstedikleri Aktivite Türleri.....	81
Şekil 4.8.2.11: Kokçe Nehrinin Kente Sunduğu İmkânlar ve Kullanıcı Görüşleri.....	82
Şekil 4.8.2.12: Kokçe Nehir Kıyısının Rekreatyonel Açısından Değerlendirilmesi.....	82
Şekil 4.8.2.13: Belediye Görevlilerinin Nehre Çöpleri Boşaltılmasından bir Görüntü...83	
Şekil 4.8.3.1: Nehir Kıyılarının Yeniden Düzenlenmesi Durumunda Aranılan Nitelik....85	
Şekil 4.8.3.2: Nehrin Yanı Sıra Rekreatyonel Potansiyeli Olan Sangimuhr Kanalı.....86	
Şekil 4.8.3.3: Nehir Kıyısının Düzenlenmesi İle İlgili Kullanıcı Görüşler .....86	

## 1. GİRİŞ

Su, insanlar başta olmak üzere tüm canlılar için vazgeçilmez yaşam kaynağıdır. En basit anlamıyla su hayattır. Tüm yaşamsal faaliyetler su ve suya bağlı kullanımlar ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple su ve çevresi insanlık tarihi boyunca ekonomik, sosyo-kültürel, rekreasyonel ve birçok anlamda hayatın her alanında yer edinmiştir.

Hayatın varlığı ve sürekliliği bağlamında önem taşıyan su ve kıyıları, insanların yeryüzünde var olduğu andan itibaren temel besin kaynağı, yerleşme, çoğalma ve hayatın sürdürülmesi anlamında önemli bir işlev yüklenmiştir (Hattapoğlu, 2004; URL16). İnsan toplum olarak yaşamını ancak, kullandığı kaynaklar, çevre ve kendisi arasında kurmak zorunda olduğu dengeyle sürdürebilir. Bu kaynakların içinde vazgeçilmez önemiyle su, insana birçok yönden katkı sağlamaktadır (Erkök, 2002). Dolayısıyla su ve yaşanılan mekân olarak suyun karayla kesiştiği yerler şeklinde nitelendirilebilecek nehir kıyıları, yerleşik hayatın ilk adımlarının atıldığı alanlar olarak önemini sürekli korumuştur.

Nehir kıyılarında yerleşen insanlar, bunun ötesinde kendi gelişimi boyunca çevreye karşı etken bir unsur olarak suyu kullanma biçimiyle kentsel yaşamın bir parçası konumuna getirmiş ve hayatlarını sürdürme amacıyla suya müdahale etmiştir. Bu süreçte, doğal çevre ile uyumlu ve etkileşim halinde, kendi yaşam ortamını örgütlemiş ve insan eliyle şekillenen, biçimlenen yapay yaşam alanları üretilmiştir (Hattapoğlu, 2004). İnsanların nehir kıyılarını yerleşme alanı olarak seçmesinde, bu alanların belirleyici ve yönlendirici unsur olmasının altında yatan birçok neden vardır. Bu nedenler başlangıçta, yiyecek, içecek kaynağı ve savunma gibi hayatta kalabilmelerine yaşamsal katkı veren nedenler iken, zamanla sanayileşme ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte dönemin ihtiyaçlarına göre eklenen ulaşım, ticaret, turizm ve farklı ekonomik nedenler yön vermiş, bu gelişmelerle nehir kıyıları farklı fonksiyonlar yüklenmiştir (Önen, 2007). Bu anlamda, nehir kıyıları birer potansiyel alanı olarak kentlerin kuruluşunda etkili olduğu gibi, gelişmesinde, kalkınmasında ve işlevlerini yüzyıllardır sürdürmesine olanak sağlamıştır. Nehir kıyılarının bu tür maddi ve yaşamsal yararlarının yanı sıra topluma sağladığı bedensel, manevi ve rekreatif yararları da tartışılmazdır. Bu yönüyle, nehir kıyıları kentleşme dokusu içerisinde ekolojik koridor oluşturan, estetik değer taşıyan ve aynı zamanda rekreasyonel

kullanımı ile kent kargaşası içinde oluşan streslerden arınmak için imkan sağlayan alanlardır.

Nehir ve kıyıları, özellikle sanayi döneminde, hızlı ekonomik büyüme, teknolojik gelişme ve kentsel yapılarla bozulmaya uğramıştır. Doğal alanların bilinçsizce kullanılması sonucu insan ve tüm canlıların sağlığını ve kentsel yaşamı olumsuz yönde etkileyen bu durum, akarsu ve çevre ekosisteminde bozulmalar yaratarak, ekolojik dengeyi ve doğal yaşamı olumsuz yönde etkilemiştir (Sağlık ve diğ., 2012). Bu bozulmalardan en çok etkilenen alanlardan biri ise nehir kıyıları olmuştur. Daha önceleri rekreasyonel faaliyetler için isteğe bağlı olarak kullanılan nehir kıyılarının hızlanan kent yaşamı ile doğadan uzaklaşan insanlar için nefes alma alanlarına dönüştüğü dikkate alındığında yaşanan sorunların etkisi derin olmuştur. Yaşanan sorunlar karşısında doğal değerlere dönük ortaya çıkan çevre bilinci ve farkındalık, farklı uygulamalar ve kullanım ilkeleri ile nehir ve kıyılarının korunmasının önemini arttırmış; nehir kıyılarının, kent kimliğinin vazgeçilmez bir yapı taşı olarak çağdaş planlama anlayışıyla etkin bir şekilde yönetilmesini ve bu alanlara doğal işleyişinin yeniden kazandırılmasını gündeme getirmiştir. İfade edilen sorunların aşılmasına yönelik çözümlerle nehir kıyılarının kent ile ilişkisinin güçlendirilmesi, doğal niteliğinin korunması ve doğa dostu işlevlerin sağlanması için nehir kıyılarının ideal kullanımı olan rekreasyonel kullanımının güçlendirilmesi öne çıkmıştır.

Bu çalışmada da, ifade edilen saptamalardan hareketle nehir kıyılarının kamusal kullanımının önemi, fiziksel-sosyal erişebilirlik ve diğer bileşenleri ile bir bütün olarak düşünülmesi gerektiği, günümüz ihtiyaçlarını karşılayan çağdaş mekânlar ve gelecek kuşaklara aktarılacak sağlıklı çevreler olarak kent hayatına katkı sağlayacak yönleri ortaya konmuş, bunları destekleyecek kullanımlar çerçevesinde yapılan tartışmalar Feyzabad (Afganistan) kentinde elde edilen bulgularla somutlaştırılmıştır.

### **1.1. Çalışmanın Amacı**

Toplumun yaşam biçiminin farklılaşmasıyla değişime uğrayan nehir kıyıları, yoğun kentleşme ve kentlerdeki nüfus artışı ile kıyıların doğal işlevlerine karşı yapılan müdahalelerle, sömürüye açık birer tüketim alanı haline gelmiştir. Doğa karşıtı yapılan bu eylemler sonucunda, nehir ve kıyıları doğal fonksiyonlarını kaybederek fiziksel tahribata uğramış ve birçok kirletici etkenle adeta bir açık kanalizasyon sistemi

durumuna gelmiştir. Kötü koku yayan ve görüntü kirliliği oluşturan sağlıksız çevrelerin ortaya çıkması, nehir kıyıları kentler için büyük problemlerden biri haline getirmiş, bu da kentsel yaşama zararlar vermiştir. Bununla birlikte ulaşım olanaklarının gelişmesi, otomobilleşme, erişimi yüksek yolların ortaya çıkması ve kentsel yapılaşma kent-nehir kıyısı arasında bariyer teşkil ederek su ile kent arasındaki erişimi, yakın ilişkiyi ve etkileşimi sekteye uğratmıştır. Gerçekte kent içerisinde doğal yaşamın önemli unsurlarından biri olan nehir ve kıyıları, kentlerin lineer formlarına bağlı olarak kıyılarında rekreasyonel kullanım sürekliliği sağlayan, çok fonksiyonlu birer kamusal olarak herkesin eşit ve serbestlikle kullanabileceği alanlar, yaşanan olumsuz gelişmeler nehir kıyılarının rekreasyonel ve kamusal kullanımını zayıflatmıştır. .

Son yıllarda doğa aleyhine yapılan müdahalelerin neden olduğu olumsuz sonuçlar, ortaya çıkan ekolojik ve rekreasyonel ihtiyaçlar neticesinde, nehir kıyılarının doğa dostu kullanımlarla yeniden geliştirilmesini önemli konulardan biri haline getirmiştir. Tez çalışmasında da, nehir kıyılarının kentsel mekânda rekreasyonel kullanımlara yönelik düzenlenmesi, kıyıya olan erişilebilirliğin güçlendirilmesi ve kıyıların kamusal kullanımının artırılması konularına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, kent ile nehir arasındaki ilişkinin biçimi ve tarihsel gelişimi incelenmiş, tümüyle bir nehir kenti özelliği gösteren Feyzabad (Afganistan) çalışma alanı olarak seçilmiştir. Kokçe Nehri, Feyzabad kentinin içinden geçerek kenti iki yakaya ayıran; kuruluşundan bu yana ekonomik potansiyellerinin yanında kent içerisinde lineer uzanımı ile nehrin her iki kıyısında rekreasyonel kullanım alanları ve yeşil bir koridor oluşturan, sosyo-kültürel kullanımlara zemin hazırlayan bir doğal unsurdur. Ancak, kentleşme baskısı ve buna ek olarak sosyo-kültürel koşullar, yerel sorunlar ve insan davranışından dolayı kentle ilişkisi zayıflamış; nehir kıyısı boyunca ortaya çıkan özel mülkiyete konu alanlar ve düzensiz yapılaşmalar nedeniyle nehir kıyılarına erişim ve kamusal kullanım neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Kokçe Nehri kıyıları geçmişten günümüze dek fiziksel, ekonomik, sosyo-kültürel ve rekreasyonel kullanımı açısından hiçbir müdahale ya da düzenlemeye konu olmamıştır. Bunun sonucunda nehir ve kıyıları kentsel mekânın önemli parçasını oluşturmasına karşın atık suların deşarj edildiği bir kirli su hattına dönüşmüş ve kentsel anlamda bir işlev yüklenmemiştir.

Bu çalışmada, Feyzabad ile Kokçe Nehri su-kent ilişkisi bağlamında incelenmiş; doğa bilinci çerçevesinde nehrin önemi ortaya konularak, nehir kıyılarının erişilebilirliği,

kamusal kullanımı ve tüm kentlinin ortak kullanımına açık kamusal mekânlar haline getirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Çalışmadaki temel amaç, teorik araştırma ve kent sakinleri ile yapılan anketler çerçevesinde Kokçe Nehri'nin kentle ilişkisini keşfetmek, kamusallık düzeyi ve rekreasyonel işlevler açısından yetersizlikleri ortaya koymak; Feyzabad kentinin doğal ve sosyo-kültürel açıdan kimliğini oluşturan Kokçe Nehri konusunda farkındalık geliştirmek ve elde edilen bulguların, fikir vermek ve tartışmalara altlık oluşturmak üzere gelecekteki planlama kararları ve uygulamalar için kullanılmasını sağlamaktır.

## **1.2. Çalışmanın Kapsamı**

Amaç bölümünde çalışmanın ana temasını oluşturan Feyzabad Kenti ile Kokçe Nehrinin çalışma konusu olarak seçilme nedenleri açıklanmıştır. İfade edilen amaçla gerçekleştirilen tezin literatür araştırması aşamasında, toplumun içinde yaşadığı ve buna bağlı olarak kentsel mekânda sürekli birbirleriyle etkileşimde olan insan-kent ve kent-nehir kıyısı ilişkisi üzerinde durulmuştur. Üç başlık altında ele alınan literatür araştırması su olgusu, nehir-kent ilişkisi ve nehir kıyısı kullanımları konularını kapsamaktadır.

İlk başlık altında, dünden bugüne insanın var oluşunda temel faktör olan su olgusunun evrendeki var oluş biçimleri ve tipolojilerinden başlanarak, kent ve toplum için taşıdığı anlamlara değinilmiştir. Suyun bir doğal çevre elemanı olarak gerek toplum psikolojisi üzerindeki etkisi, gerekse çevrenin peyzaj tasarımı değerlerinin artırdığı için kentsel yaşamın vazgeçilmez bir hayat kaynağı olarak önemi açıklanmıştır.

İkinci başlık altında, yerleşmeler evrimi boyunca kentlerin yer seçiminde belirleyici bir faktör olarak kuruluşunu etkileyen, kent karakterini ve formunu belirleyerek kent kimliğini ortaya çıkaran nehirler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, nehir-kent tarihsel ilişkisi ve nehir-kent coğrafi ilişkisi düzeyinde sorgulamalar yapılmıştır. Konu ile ilişkili olarak kentlerin nehir kıyılarında yer seçme nedenleri, nehirlerin yerleşme tarihi boyunca yarattığı uygarlıklar bu süreçle birlikte ortaya çıkan kullanım çeşitliliği ve kırılma noktaları irdelenmiştir. Söz konusu gelişim esnasında, nehir kıyılarının yerleşim ve kentsel yaşam anlamında üstlendiği rol ile birlikte kent makroformuna, morfolojisine ve yerleşme kurgusuna olan etkileri ortaya konulmuştur.



Üçüncü başlık altında ise kara ile suyun buluştuğu ve fiziksel etkileşiminden ortaya çıkan nehir kıyısı kullanım ölçütleri doğal ve yapay çevre ekseninde ele alınmış, bir peyzaj tasarım ögesi olarak nehir kıyılarının rekreasyonel ve kamusal anlamda kullanımı incelenmiştir. Bu bilgilere dayanarak, Türkiye ve yurt dışından akarsu kıyılarının yeniden keşfine ve işlevsellik kazandırılmasına yönelik başarılı örnekler analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci önemli parçası saha araştırması bölümüdür. Bu bölümde, literatür bulguları ışığında, örneklem alanı olarak seçilen Feyzabad kenti ile Kokçe nehri su-kent ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Saha araştırması kapsamında öncelikle Kokçe Nehrinin doğal bir unsur olarak oluşumu ve bulunduğu coğrafya açısından önemine ilişkin bilgiler ortaya konmuştur. Genel bilgilerin ardından Feyzabad kentinin Kokçe Nehri kıyısındaki kentsel gelişim süreci, nehrin kent üzerindeki etkileri, fiziksel düzenlemeler, nehrin kent ve kentliliğe kattığı ekonomik, ekolojik ve rekreasyonel özellikler olumlu, olumsuz yönleri ile analiz edilmiştir. Bu analizler doğrultusunda, nehir kıyılarının mevcut durumu ve erişilebilirlik olanakları, kıyının kamusal açıdan kullanım biçimi irdelenmiştir. Ayrıca, saha araştırması kapsamında 402 katılımcı ile gerçekleştirilen anketle, kentte yaşayanların nehir ve kıyısından rekreatif amaçlı ne ölçüde faydalandığı, kullanıcı memnuniyet düzeyi, doğal ve rekreasyonel kullanımlara karşı tutumları ve bu alanlarda aradıkları nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezin son başlığı altında kuramsal bilgiler, saha araştırması ve anket sonuçlarından elde edilen bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılarak çalışmanın sonuçları tartışılmıştır.

## **2. KAYNAK ARAŞTIRMASI**

Tez konusuna ilişkin kavramsal çerçevenin oluşturulmasının amaçlandığı bu bölümde, bir olgu olarak su ve kategorilerinin incelenmesi, yüzey suları kapsamında yer alan akarsuların kent-nehir ilişkisi kapsamında ele alınması, nehir kıyılarının kamusal kullanımının ve bu alanlara erişiminin öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır. Literatür araştırması kapsamında yapılan tartışmanın somutlaştırılmasına yönelik örneklere yine bu bölümde yer verilmiştir.

### **2.1. Su**

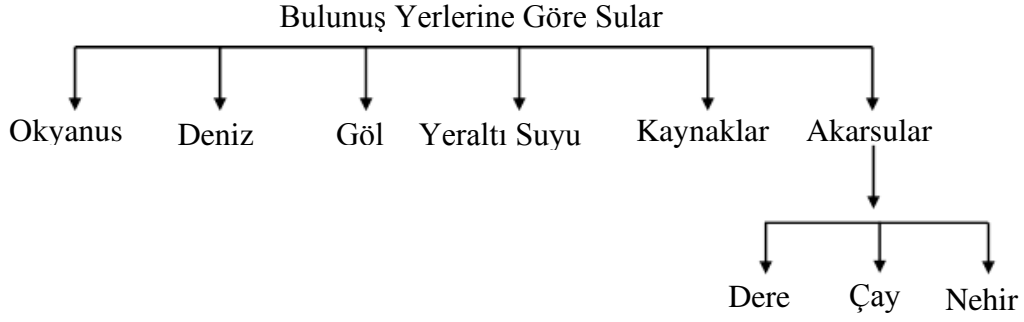
Su, doğal bir eleman olarak tüm canlıların hayatta kalabilmeleri için en önemli temel unsur olmasının yanı sıra zengin ekosistem potansiyeli ile çevresinde bitki örtüsü, yaban hayatı ve diğer canlılara uygun habitat alanları oluşturmaktadır. Bünyesinde insanlar için farklı ekolojik ve ekonomik kullanımları barındıran, hayatlarını sürdürmeleri için potansiyel alanlar oluşturan su, fiziksel, ruhsal ve manevi anlamlar da içeren, farklı tasarım ve kullanım değerlerine sahip bir varlıktır.

#### **2.1.1. Su Olgusu ve Kategoriler**

Su, doğada katı, sıvı ve gaz olarak üç fazda bulunmaktadır. Su, tüm sıvıların içinde en yüksek gerilime sahip ve buharlaşma ısı en yüksek olandır. Su, sahip olduğu özelliklerden dolayı iklimsel farklılıkların belirleyicisi ve tüm canlılar için besin kaynağı olan bir maddedir (Zaloğlu, 2006).

Yunanlı filozoflarına göre, kâinatta var olan ilk unsur sudur. Yoğunlaşma yolu ile katı cisimlere ve buharlaşma yolu ile de havaya dönüşür, hava da ateşi oluşturur. Thales'e göre her şeyin aslı sudur. Geçmişten günümüze dek tüm dinlerde her şeyin dört madde (su, toprak, ateş ve hava)den oluştuğuna vurgu yapılmıştır. Bütün dinlerde kutsal olan su, temel yaratılış ve oluşumun kaynağı olarak değerlendirilerek, su hayatın kendisidir ifadesi kullanılmıştır (Döner, 2015; Hasanagas ve Koskina, 2011). İslam dini de kâinatta ilk unsurun su olduğu inancındadır.

Bulunuş yerlerine göre su, okyanuslar, denizler, göller, yeraltı suları, akarsular ve diğer kaynaklar olmak üzere farklı şekil ve boyutlardan oluşmaktadır.



Şekil 2.1.1.1: Yeryüzünde Suyun Taksonomik Yapısı (Bayram ve Cin, 2010).

Dünya'da su kaynakları denizsel ve kıta içi sular olarak ikiye ayrılmaktadır. Kıta içi sular ise *yüzeysel sular* ve *yer altı sular* olarak iki başlık altında değerlendirilmektedir:

- *Yüzeysel sular*: Dünya yüzeyinde bulunan, göller, nehirler, dereler, çaylar, bataklıklar ve diğer yüzeysel akarsular, yüzeysel sular kategorisini oluşturmaktadır.
- *Yeraltı sular*: Toprak ve kayalar altında depolanmış olan rezervuarlardaki yeraltı sular bu grubu oluşturmaktadır. Yüzeysel sular, yağışlarla yenilenen ve buharlaşma yoluyla atmosfere geçerek gezegenin hidrolojik döngüsünün önemli bir parçasını oluşturan unsurdur (Britannica, 2004).

### 2.1.2. Kentsel Tasarımda Belirleyici Bir Unsur Olarak Suyun Etkileri

Yüzeysel sular, kentlerde ortaya çıkardığı peyzaj özellikleri ve toplum psikolojisi üzerindeki etkileri açısından özellikle irdelenmesi gereken bir konudur. Su olgusu, kentsel tasarım ve yaşamsal konularda önemli bir etki yaratması nedeniyle tezin bu bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

İnsanlık evrimi boyunca yaşamın temel faktörlerinden birini oluşturan su, insan psikolojisinde ve tasarım gücünde birçok çağrışımlar yapan, imaj yaratan ve sayısız özellikleri ile antik çağdan günümüze dek yerleşme alanlarında etki ve katkılarını kesintisiz bir şekilde sürdürmüştür. Su olmaksızın insan yaşamını ve çevre yapısını tanımlamak zordur. Su yaşamımızın temelinde ve tüm ayrıntılarında yer edindiği için, insanın yenilenmesinde, insan yaşamının oluşumunda, çevre tasarımında ve toplumun sürekli gelişmesinde önemli rolü vardır (Düzenli ve diğ., 2019; Pekin, 2013).

Yoğun ve monoton geçen çalışmalar sonrası ve çevresinin olumsuz etkilerinden yorulan insan, rahatlamak ve enerjisini geri kazanmak için her zaman doğal alanlara, suyun bulunduğu ortamlara eğilim gösterir. Peyzaj tasarımlarında önemli bir öge olan

su, doğasından kaynaklı farklı şekil, stil ve duruma kendi uyduran, çekiciliği, görüntüsü, sesi ve birçok özellikleri ile çevreyi zenginleştirmektedir. Bu nedenle, doğal çevre ile yapay çevre arasında dengeyi sağlamak için suyun estetik ve fonksiyonel işlevlerinden ve etkilerinden faydalanılmıştır. Suyun etkisi bir kentin morfolojik olarak yapısını ve mimarisini etkilemekle kalmamış, toplu yaşamın gereksinimleri ile bir araya gelmelerine, çevre düzenlemelerine, yaşam ve düşünce tarzına, sanatına, inancına ve diğer faaliyetlerine de yansımıştır. Hatta suyun bulunmadığı veya az bulunduğu sıcak ve kurak iklimsel bölgelerde yapayları eklenerek, suyun özelliklerinin kullanılması ile oradaki insan ve canlılara hayatlarını sürdürmeleri için uygun yaşam çevreleri yaratılmıştır (Pekin, 2013; Oktay ve diğ., 2015; Zaloğlu, 2006).

Bir planlama ve tasarım elemanı olarak suyun etkileri, estetik ve fonksiyonel etkiler olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.



Şekil: 2.1.2.1: Kentsel Tasarımda Belirleyici Bir Unsurlar Olarak Suyun Etkileri (Önen, 2007).

Su kaynaklarına verilen önem ve su kenarına olan bağlılık insan davranışlarının temel ihtiyaçları ile ilişkilidir. Su, insan üzerinde estetik etki yaratırken, hareket, ses ve görüntü olarak yaşanan çevreye değişik renk ve doku katmaktadır. Su tasarımlarının özünde her daim hareket, huzur, sükûnet vb. özellikler yer etmiştir. Hareketli olan su çevrede yüksek ve derinlik içeren üç boyutluluğu simgelemektedir. Bununla beraber su aktivitelerinin tüm duyuları harekete geçirdiği bilinmektedir. Hareketli sular peyzaj oluşumuna estetik değer kazandıran, kıyıları ve kayaları döverek oluşan form ve dalgalanmaları ile tek düzeliği ortadan kaldıran, yarattığı coşku ve canlılık etkisi ile dinamizmi temsil etmektedir. Hareketli sular durgun sulara kıyasla görselliğin yanı sıra yarattığı doğal ses efekti ile hayatın devamlılığını simgeleyen bir unsur olarak

ferahlatıcı, dinlendirici ve serinletici etkisi ile de farklılık yaratmaktadır. Suyun hareketi enerjik olduğundan gürültüye neden olan ve kentsel alanlardaki trafik, üretim, teknolojik aletler vb.den kaynaklanan sesleri bastıran ve perdeleyen bir özelliğe sahiptir. Durağan su elemanları ise sükûnet duygusu uyandırırken, yalnızlık, sessizlik ve huzur izlenimi vermekte; ayna etkisi ile çevresindeki ve gökyüzündeki objeleri suya yansıtarak etrafa dikkat çekici farklı görsellik özellikleri kazandırmaktadır (Sağlık ve diğ., 2012; Düzenli ve diğ., 2019, URL19). Suyun tazelik etkisi ve dokunmayı çağrıştıran, dinginlik hissi veren etkisi bir nevi yeniden doğuşu simgelemiştir. Bu arınma duygusu insanların ruhaniyetinden gelen duyular ile algılanan psikolojik bir tepkidir. Suyun estetik görünüşü, hareketi ve yarattığı doğal ses bedensel ve ruhsal huzur verdiği ve dinlendirdiği için eskiden Bimarhanelerde tedavi amaçlı olarak kullanılmıştır. Suyun yansıtma ve derinlik yaratma etkisi kişiye yaşam alanını genişletme duygusunu verdiği için klostrofobi (kapalı yerde bulunma korkusu) tedavisi için de su sürekli kullanılmıştır. Gittikçe yapılaşma ile çevrelenmiş ve parsellenmiş bir kentsel mekânda bozulmuş olan sonsuzluk hissini yaratan büyük su kütlelerinin yeniden doğuşu sağladığı, betonlar içinde hapsedilen bir hayat için denizin, bir gölün ya da nehrin hem vücuda hem de zihne nefes aldırıldığı aşikârdır. Bu nedenle, su ve suya açılım, modern kent yaşamının soluklanmasına yarayan, insanın kolektif kalıplardan kurtulmasını sağlayan bir kavramdır (Hattapoğlu, 2004; Yurtyapan ve diğ., 2016; Önen, 2007).

Bunlara ek olarak suyun iklimsel etkileri azımsanmayacak kadar önemlidir. Suyun buharlaşarak atmosfere karışması sonucunda nem oranı artmakta, bu durum havanın yumuşamasını sağlarken canlıların yaşamsal etkinliklerini olumlu yönde etkilemekte ve iklimsel konfor açısından kentsel mekânda gece-gündüz arasındaki ısı değişimini en uygun düzeye getirerek, havayı ve sıcaklığı dengelemek için kullanılmaktadır. Özellikle sıcak iklimlerde havuz, gölet gibi elemanların yapı çevresindeki atmosferde olumlu ortam yarattığı bilinmektedir. Sirkülasyon kontrolünde ise suyun sınırlayıcı ve engelleyici özelliğinden dolayı mekânları ayırma ve düzeni sağlama özelliklerinden yararlanılmaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak doğal ve yapay su yüzeyleri ve çevresi rekreasyonel gereksinimleri karşılamakta ve çevresine düzenlenen yürüyüş, tur, eğlence, yüzmek gibi birçok peyzaj özellikleri ile kentsel mekânın kullanım etkinliği ve kalitesini artırmaktadır (Zaloğlu, 2006; URL19).



Şekil 2.1.2.2: (a) Suyun Aynalama Etkisi, Amsterdam, (b) Hareketli Suyun Coşku Uyandıran Etkisi, Arno Nehri, Floransa (Önen, 2007).

## 2.2. Akarsuların Sınıflandırılması ve Kent-Nehir İlişkisi

Akarsular genel bir tanımlamayla, yüksek su seviyesinden yer çekimi etkisi ile en düşük eğime doğru yol alarak suların drenajı için tipik bir göl, deniz veya okyanus olan düşük bir yükseklikte duran su kütlelerine doğru çizgisel bir akım oluşturan doğal su akıntısıdır (Şimşek, 2011).

### 2.2.1. Akarsuların Sınıflandırılması

Akarsuları özelliklerine (akarsu boyunca akımın değişimi, akım sürekliliği, büyüklükleri, akımın rejimi, morfolojik özellikleri ve akarsu yatağının fiziksel özellikleri) göre farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu bölümde, kentlerin gelişme ve şekillenmesinde daha çok etkili olan akarsuların, akış sürekliliğine ve büyüklüklerine göre sınıflandırılması ele alınmaktadır.

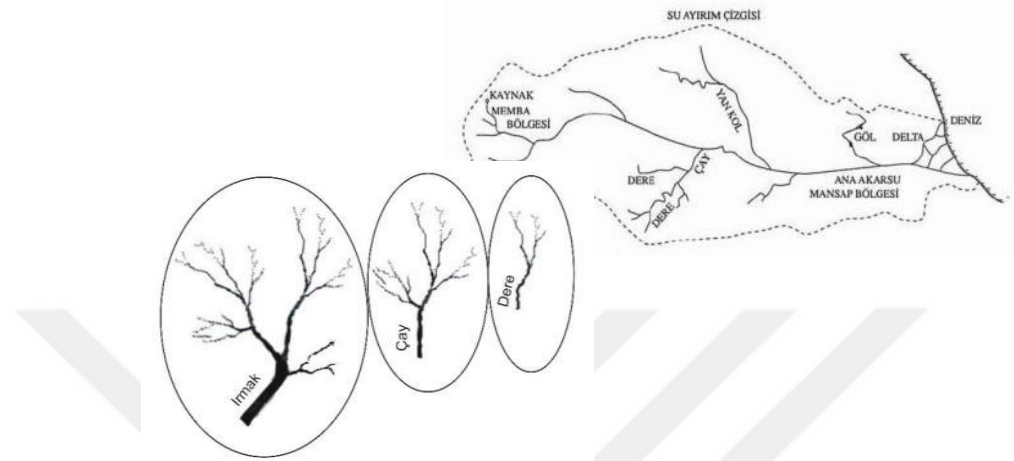
Akarsular, akım sürekliliği bakımından;

- Sürekli akışlı akarsular
- Periyodik akışlı akarsular olarak sınıflandırılmaktadır.

Sürekli akışlı akarsular, tüm yıl boyunca akan ve akımında değişikliklerin olmadığı su kütlesi olarak tanımlanmaktadır. Yeterli yağış ve düşük buharlaşma oranlarıyla genellikle nemli ve ılıman iklimlerde bulunurlar. Periyodik akışlı akarsular ise akımında yıl içinde önemli değişimlerin olduğu, buzul ve karların erimesini takiben kısa bir süre boyunca akan akarsu rejimi türüdür. Genellikle dünyanın kurak ve yarı kurak iklim

bölgelerinde bulunur. Bu akarsular, farklı amaçlarla kullanıldığından ya da yerde emilerek kaybolurlar (Bayram ve Cin, 2010).

Akarsular büyüklüklerine göre üç grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar dere, çay ve nehirdir.



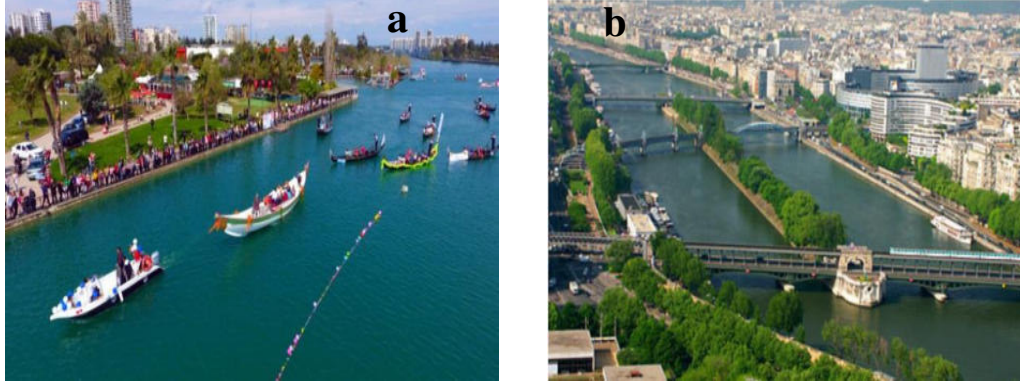
Şekil 2.2.1.1: Akarsuların Sınıflandırılması (Bayram ve Cin, 2010).

**Dere;** yatakları dar, uzunluğu en fazla 100-150 km'ye çıkabilen, yatağında az su bulunduran en küçük akarsu olarak tanımlanmıştır. Literatürde dereler, küçük drenaj havzasının suyunu sığ yataкта toplayan, genellikle yazın kuruyan akarsular olarak adlandırılmıştır. **Çay;** derelerin birleşmesiyle ortaya çıkar. Derelere kıyasla taşıdıkları su miktarı fazla, boyları uzun ve yatakları daha geniş olan devamlı akışlı akarsular olarak tanımlanmaktadır. Çaylar nehirlerin koludur. Ayrıca, bazı çaylar nehirlerle bağlanmadan denize veya göllere dökülmektedir (Bayram ve Cin, 2010).



Şekil 2.2.1.2: (a) Alleben Deresi, Gaziantep, (b) Porsuk Çayı-Eskişehir (URL1, 2013).

**Nehir** ise çayların birleşmesi ile oluşan, taşıdığı su miktarı ile boyları oldukça uzun, denizlere, göllere ulaşan, geniş ve derin yataklara sahip en büyük ve devamlı akışlı akarsular olarak tanımlanmaktadır (Bayram ve Cin, 2010).



Şekil 2.2.1.3: (a) Seyhan Nehri, Adana, (b) Seine Nehri, Paris (URL2, 2019); Şimşek, 2011).

### **İçinden Nehir Geçen Kentler**

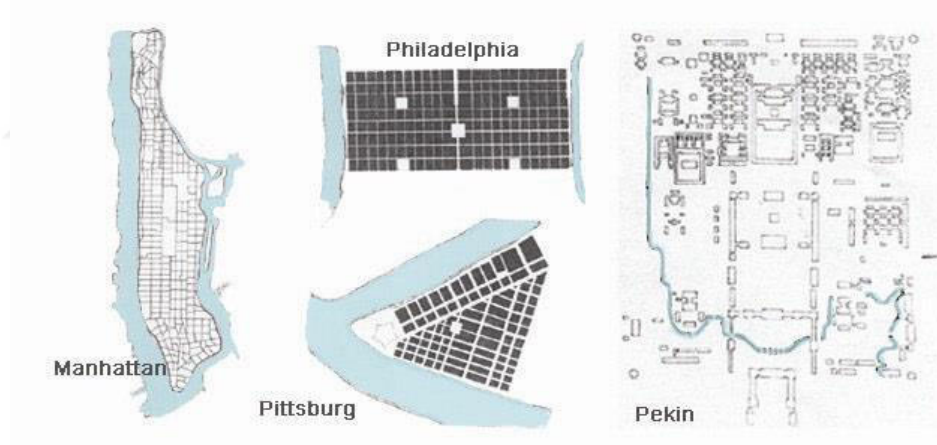
Tezin odak noktasını içinden nehir geçen kentler oluşturduğu için bu araştırma, nehir ile kent ilişkisi üzerinden yürütülmüştür. Kent-nehir ilişkisine geçmeden önce kent tanımı ve kente kimlik kazandıran özelliklere kısaca değinilmiştir. Çalışmanın odaklandığı kavramlardan biri olan kentler, insanların yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Toplumun aynasıdır ve toplumun ruhunu ifade eder. Kentler, sadece insanların üzerinde yaşadığı ve barınma imkânı bulduğu statik birimler veya toprak parçasından ibaret değildir. Bunun daha ötesinde kent kavramı, asırlar boyunca toplum ile yaşadığı mekân arasında kurulan bağı, duygu ve düşüncelerini, tarihini, kültürünü, hayat felsefesini yansıtan, kültürü ve gelecek umutları ile şekillenen anlamların kümелendiği mekânlardır (Özdemir, 2013).

Kent kimliği, kentlerin coğrafi konumu, doğal bileşenleri başta olmak üzere, kendine has taşıdığı fiziksel, kültürel ve mimari değerleri, tarihi ve iklimsel özellikleri ile öne çıkan, kentlilerin hayat felsefesine şekil, biçim veren bir bütündür. Bir kente morfolojik olarak şekil, biçim ve kimlik kazandıran ve sistemini oluşturan üç etmen vardır. Bunlar, en başta doğal yapısı olmak üzere fiziksel yapısı ve sosyal yapısıdır. Bu unsurlar birbirleriyle her zaman etkileşim içindedir (Oktay ve diğ., 2015). Bir kent içerisinde doğal bir unsur olan nehrin varlığı ise hem suya hem de karaya yönelik kullanım potansiyeli ile o kenti suyla teması olmayan kentlerden birçok anlamda ayırmakta, sistemini ve işleyişini önemli düzeyde etkilemektedir.



Nehirler yapılaşmış kentsel mekânların içinden geçerek genellikle kenti iki yakaya ayırır, kentle yakın ilişki ve etkileşim içerisindedir (Şimşek, 2011). Nehirler, çizgisel formları ile gelişme alanlarını sınırlandırır, yönlendirir, kent içinde oluşturduğu boşluk ile her iki kıyısında ve iç bölgeleri de kendine çekerek yaya ve trafik sirkülasyonu üzerinde etki oluşturur. Kentin oluşumu, binaların dizilişi, caddeler, yaya yolları, parklar akarsuya göre şekillenir. Yanı sıra, doğal ve yapısal özelliği ile farklı kentsel mekânlar ve diğer arazi parçaları arasında ekolojik bağlantı sağlarken, kıyılarında kamusal alanların oluşumuna zemin hazırlar.

Nehirler kent içinde birer akarsu olarak kentlerin kuruluşunda omurga görevi görmüşler ve caddelerin, sokakların, parkların ve diğer kent mekânlarının oluşumunda büyük bir etken olmuşlardır. Örneğin, Pittsburg, Pennsylvania üç nehre birden bağlanmakta, kent, nehirler arasında kalan alanda yükselmektedir. Cadde ve blokların doku oluşturacak şekilde tasarlanmasına bağlı olarak bütün cadde ve sokaklar bir nehir manzarasına açılmaktadır (Hattapoğlu, 2004).



Şekil 2.2.1.4: Nehirlerin Mekân Oluşumundaki Etkileri, Manhattan, Philadelphia, Pittsburg ve Pekin (Pekin, 2013).

## 2.2.2. Kent- Nehir Kıyısı İlişkisi

Kent-nehir ve insan ilişkisi uzun yıllar süren bir etkileşime dayanmaktadır. Tarihte bazı şeyler rasgele gerçekleşmiş olabilir ancak kıyı yerleşmelerinin, eski ve büyük medeniyetlerin nehir kıyılarında kurulması ve gelişmesi bir tesadüf değildir. Bu bölümde, ifade edilen durumu ortaya çıkaran nedenleri saptamak amacıyla kent-nehir kıyısı arasındaki ilişki, tarihsel ilişki ve kent-nehir kıyısı coğrafi ilişkisi olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

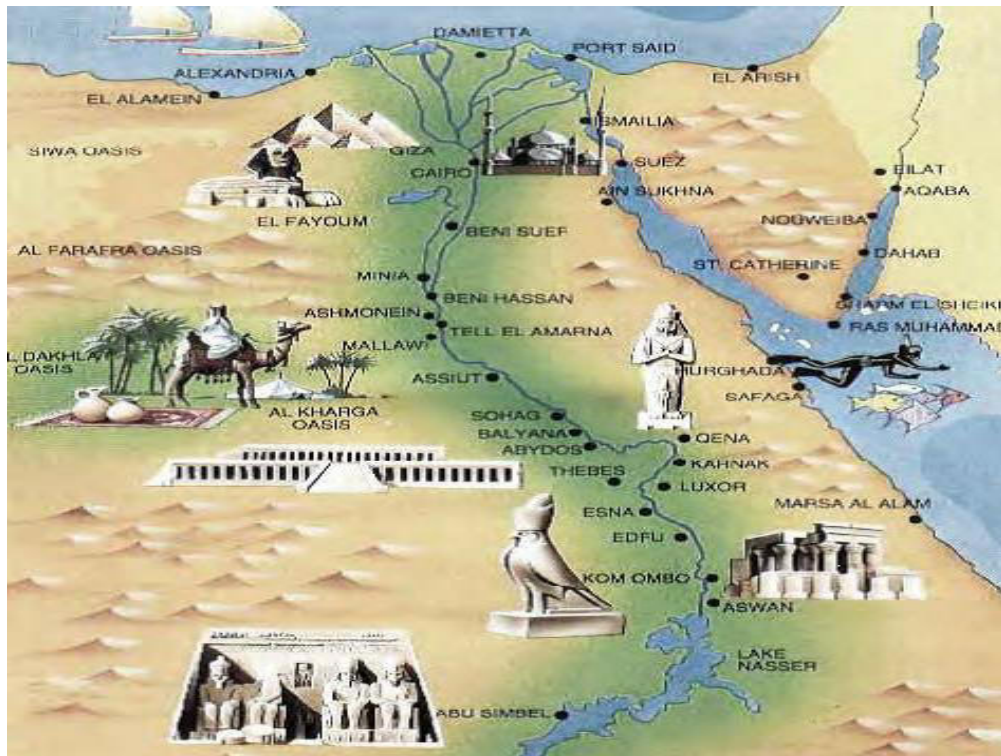
## **Kent-Nehir Kıyısı Tarihsel İlişkisi**

Nehirlerin, kent kimliğinin bir parçası olmasının yanı sıra kentlerin kuruluşunu da etkileyen bir unsur olduğu görülmektedir. İlkel insanlar avcılık ve toplayıcılık ile varlıklarını sürdüren ve doğanın sunduğu varlıklara bağlı değişen bir göçebe hayata sahipken, güçlü ve donanımlı olmadıklarından dolayı korunma ve savunma nedeniyle mağaralarda ve sulak alanlarda kurduğu ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiş ilkel barınaklarda yaşamlarını devam ettirmiştir. İnsanlar, her zaman yaşamlarını sürdürmeleri için iklimsel açıdan uygun özellikler sunan ve avantajlı yerler arayışında olmuşlardır. Tarımın keşfi ile yerleşik hayata geçme süreci ve bu sürecin ilk aşamaları ise nehir kıyılarında başlamıştır. Nehir kıyıları başta temel besin kaynağı, savunma ve tarımsal sulama için kullanılmışlar, sonraki yıllarda suyun avantajlarından ulaşım, ticaret, enerji üretimi, sanayi gibi birçok amaçla yararlanmışlardır (Demiralp, 1998; Kostopoulou, 2013).

Arkeolojik ve tarihi araştırmalara göre ilk yerleşik hayata geçme sürecinde en eski ve büyük uygarlıkların nehir kıyılarında temelinin atıldığı ve geliştiği belirtilmektedir. İlk medeniyetlerin kalbi olan gelişmeler şu bölgelerde ortaya çıkmıştır: 1. Mezopotamya (Dicle ve Fırat Nehirleri arasında), 2. Mısır (Nil Nehrinin vadilerinde), 3. Hindistan (İndus Nehri etrafında), 4. Çin (Yellow Nehri vadisinde), 5. Mezoamerikan (Kristof Kolomb öncesi Orta Amerika kıtasında yaşamış insanlara ve kurulan medeniyete verilen isimdir). Dicle ve Fırat Nehirleri, gemicilik, ticaret, tarımsal sulama, balıkçılık, içme suyu için kullanılmıştır. Tarihi kayıtlara göre ilk insan topluluklarının Etiyopya'da Rudof gölü yakınında Omo Nehri vadisinde yerleştikleri ve ilk uygarlığın ise Mezopotamya'da M.Ö. IV binli yıllarda Dicle ve Fırat nehirleri arasında doğduğu bilinmektedir. Nil'in çöle hayat veren bir su kaynağı olması ve Nil Nehrinin yıllık sel olayları sonrası verimli topraklar elde etmek için kullanılması Mısır medeniyetinin gelişimi için temel faktörlerden biri olmuştur. 4800 yıl öncesinde tarım faaliyetleri Yellow Nehir vadisinde gelişmiş ve Nil vadisine benzer biçimde avantajlar sunmuştur. İndus Nehri etrafında ise grid dokuda kentlerin ortaya çıkışı, temiz ve pis su tesisatı ve kanalizasyon sisteminin kurulmasını ve gelişimini getirmiştir (Al Ansari, 2009; Silva ve diğ., 2006; Şimşek, 2014). Özellikle Güney Asya ülkelerinde nehrin taşıdığı alüvyon pirinç ekimi kültürünün esasını oluşturmuştur. Tibet ve Humalya Dağlarından çıkan Kırmızı Nehir, yıllık taşıdığı milyon ton alüvyon miktarı ile çevresindeki arazilerin

tarımsal faaliyet, ağaç dikimi ve pirinç ekimi için verimliliğini artırmaktadır. Hanoi şehri Kırmızı Nehir'in kenarında 4000 yıl önce küçük bir tarım kasabası olarak yerleşmiş, daha sonra nehir, kuzeyden doğal bir savunma elemanı olarak işlev görmüştür. İlerleyen yıllarda gelişmelere paralel ulaşım, sanayi ve diğer kullanımlarla kentsel gelişmelere yön vermiştir (Phong, 2015).

Yukarıda bahsedilen faktörlere ek olarak inanç faktörü de nehir kıyılarında yerleşme sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Eski Mısır'da, Nil Nehrinin manevi bir boyutu vardır. Ölüm sonrası hayat veren anlamındadır. İbadethaneler, mezarlıklar ve piramit gibi yapıların nehrin batı kıyısında kurulması yani güneş batımı ölümü, evler ve sarayların doğu kıyısında kurulması ise güneşin doğuşu, hayatı (yeniden dirilmeyi) temsil etmiştir. Ganj Nehri ise Hinduizm inancına göre kutsal sayılır. Ganj Nehrini Tanrıça Ganga'nın kişiselleştirilmiş formu olarak kabul ederler. Bu sebepten ötürü nehre tapmaktadırlar. Nehirde yıkanmak tövbelerinin kabul olması ve günahlardan arınma anlamına gelmektedir ve yılın belli zamanlarında uzun mesafeler kat edip gelenlerin sayısı oldukça fazladır. Çin kozmolojisinde ise nehir kıyıları şehirler için özel yerlerdir. Yerleşmeleri nehirlerin kuzey kıyısında kurmak ve güneye bakmak inançlarına göre çok önemli bir yer tutmaktadır (Canik, 2011; Mouad, 2013).



Şekil 2.2.2.1: Mısırlıların Nehire Karşı İnançlarına Göre Yerleşimi (Mouad, 2013).



Şekil 2.2.2.2: Hinduizm İnançına Göre Nehre Tapmak, Ganj Nehri Hindistan (Canik, 2011).

Su ve kıyılar, her zaman kentlerin kuruluşunu, ülkelerin toplumsal ve ekonomik yönden ilerlemesini etkileyen; ekolojik, askeri, dini vb. etmenleri için ayrıcalıklar sunan ve kara kentlerine kıyasla hızlı gelişme sağlayan alanlar olmuştur (Kılıç, 1999). Bu süreçte, büyüyen kentlerin nehir üzerinde hâkimiyeti artmış, nehir kıyılarında ekonomik faaliyetlere yönelik yapılan altyapılar kıyıları kalabalık yerler haline getirmiştir. Tarımdan sonra insanların ikinci bir dönüm noktası olan sanayi gelişiminin temelleri Rönesans döneminde atılmıştır. Rönesans dönemine gelindiğinde suyun gücünün keşfedilmesi ile nehir kıyılarının sanayi, uluslararası taşımacılık ve ticari yatırımlar için kullanılması amacıyla eski altyapı ve yerleşmeler yıkılıp dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden inşa edilmiştir. Teknolojinin gelişmesi, üretimin çeşitlenmesi, ekonomik faaliyetlerin hızlanması, kentsel baskılar, nüfus artışını beraberinde getirmiş; ekonomik faaliyetlere yönelik nehir kıyılarının yoğun kullanımı, kıyı şeridinde geniş yolların açılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu süreçte nehir kıyılarında ortaya çıkan hızlı erişme yolları kıyı-kent ve su ilişkisini sekteye uğratmış, 20.yüzyılın ortalarına kadar devam eden bu sorunlar ve kentsel atıkların deşarjı sonucu nehir ve kıyıları kimliğini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmış, kentsel yaşam ve diğer canlıların yaşam alanları olumsuz yönde etkilenmiştir (Kostopoulou, 2013; Mouad, 2013; Pekin, 2013; Wrenn, 1983). Şöyle ki tarihsel süreçte kent ile su arasındaki etkileşim geleneksel olarak ‘kendiliğinden’ olagelmiş, özellikle tarihi kentlerde kıyılar özel bir anlam yüklenmiştir. Çağımıza gelindiğinde bu etkileşim kendiliğinden değil, toplumsal ihtiyaçlara, kentsel dinamiklere, doğanın, sosyal hayatın ve dönemin değişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden değerlendirme ve yeniden yaratma eğilimi içerisinde şekillenmiştir. Bu süreçler boyunca, toplumun ilerlemesi ve bunların teknoloji ile birleşmesi, doğanın zarar görmesi ile eşzamanlı bir seyir izlemiştir. Asıl bozulma insanların üretim

faaliyetlerini sadece yaşamaları için gerekli olduğu ölçüde gerçekleştirmemeleri ve hep daha fazlasını istemeleriyle başlamıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde iyice belirginleşen tahribatlar, çevre kirliliği ve beraberinde getirdiği pek çok sorunlar ile yüzleşmek zorunda kalınmış, yaşamı olumsuz yönde etkileyen ve giderek artan bu sorun, dünyanın sınırsız olmadığı gerçeği, yaşanan doğal tahribatların onarılamaması ve büyüyen ekolojik kriz ile anlaşılmıştır. Tüm bunların sonucunda, insanların doğada yarattığı yıkımın sorgulanması gerektiğine ve insan-doğa ilişkisinin analiz edilmesine vurgu yapan ekolojik hareketler ortaya çıkmıştır. 1960'larda ortaya çıkan ve yaygınlaşan "çevre bilinci" dalgasının yankıları; temelde insanın doğa ile ilişkisinde o zamana kadar "insanı doğadan hariç tutan " bir tanımlama söz konusu iken son zamanlarda "insan türü doğanın bir parçasıdır" şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Bu düşünce temelini oluşmasında, Marx'ın doğanın insandan önce var olduğu, dolayısıyla insanın hayatta kalabilmesi için doğal çevreyi koruması ve onun kurallarına göre yaşaması gerektiği yönündeki vurgusunun da etkisi olmuştur. Doğa kavramının algılanma biçimini temelden değiştiren bu yaklaşımla, sanayi dönemi kapitalist üretim biçiminin sömürüye açık bir tüketim alanına dönüştürdüğü doğanın, kendini yine doğanın bir parçası olarak görmeye başlayan insan eliyle yeşermesine ve gelişmesine olanak sağlanmıştır. Bu süreç, kentsel alanların tasarımında ve geliştirilmesinde çevrebilimini dikkate alan bir kaygı ve ilginin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde post-endüstriyel çağın çevresel temelini, "doğaya dönüş olgusu" olarak özetlemek mümkündür ve bu görüş doğa merkezli dünya görüşünün temelini oluşturmaktadır. (İlhan, 2012; Maltaş, 2015; Li, 2016, URL21, URL22).

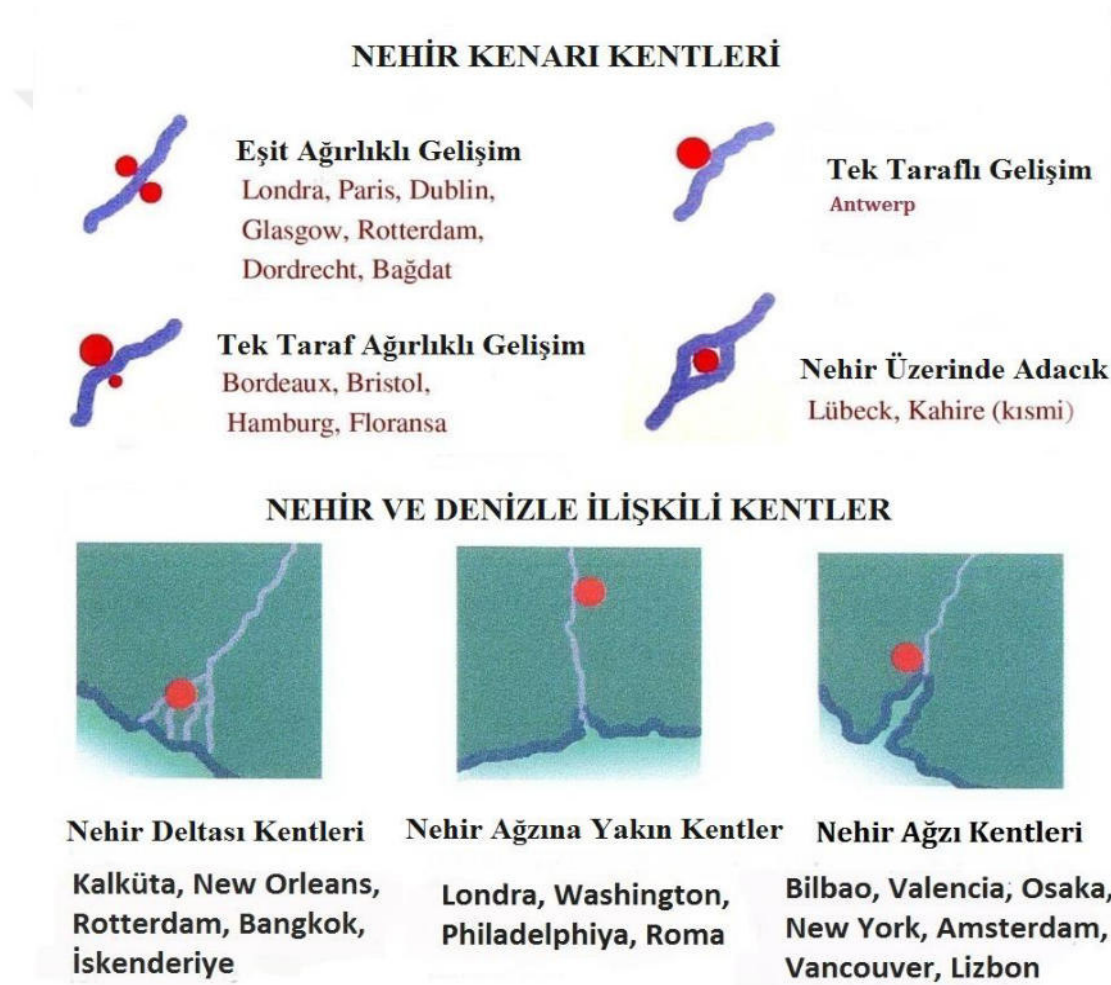
### **Kent-Nehir Kıyısı Coğrafi İlişkisi**

Tarihsel süreçte, bazen nehirler kentlerin baskısında kalmış, nehirlerin formunu değiştirmiş, bazen de kentler nehirlerin hâkimiyetine girmiş, kentlere form, biçim ve birçok morfolojik özellik kazandırmıştır. Dolayısıyla, kentler ve nehirler arasında güçlü bir iletişim ve etkileşim yaşanmıştır. Kent-nehir coğrafi ilişkisine bakıldığında kentler; kıyı yeryüzü peyzajlarının çeşitli yerlerinde farklı topografya, biçim, formlarda konumlanmış olabilmektedir. Kimi kentler tekil konumda, kimi kentler ise birbirleri ile ilişkili konumdadır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Nehir kenarı kentleri (Strasbourg, Prag, Budapeşte, Lyon, Kehl, Tours, Orleans ve Antwerp)

- Savunmacı ada kentleri (Kopenhagen, Malta, Venedik)
- Nehir-deniz ilişkili kentler
  - Nehir ağzı kentleri (New York, Hamburg, Lizbon)
  - Nehir deltası kentleri (St. Petersburg, İskenderiye, Stockholm, Marsilya)
  - Nehir ağzına yakın kentler (Londra, Washington, Roma, Rotterdam) (Erkök, 2002).

Dünyanın en kalabalık 50 kentinin yarısı, kıyı ve nehir ağzı alanlarında bulunurken, birçoğu deltalar ve büyük göllerin kenarında, diğerlerinin çoğu ise büyük nehirler üzerinde konumlanmıştır (Önen, 2007).



Şekil 2.2.2.3: Nehir Kenarı ve Nehir-Deniz İlişkili Kentler (Önen, 2007).

Nehir deltaları ve nehir ağzı konumu, kentler için iki coğrafi biçimin birleşimi niteliğinde, özel noktalar ve en avantajlı yerler olmuştur. Bu özel konum ve deltaların zengin ekosistemi, deniz ve kıta içi sulardan faydalanma ve nehirlerin taşıdığı büyük miktarda alüvyon ile oluşan verimli tarım arazileri sayesinde yüksek fayda getiren bir

köprübaşı niteliği kazanmışlardır. Özellikle ulaşım amaçlı kullanılacak nehirler limanlar için en elverişli konumu oluşturmakta, bu limanlar açık denizlere gönderilecek mallar için ideal bir aktarma noktası olabilmektedir. Dolayısıyla Kahire, İskenderiye ve Kalküta gibi büyük kentlerin ve medeniyetlerin bu alanlarda kurulması aslında ifade edilen nedenlere bağlıdır. Nil'in hayat verdiği İskenderiye, ticaretin ve dışa açılımın bir odağı konumuna gelmiştir. Delta üzerindeki kente bakıldığında, delta alanı ile kentin yayılma alanı sınırının neredeyse aynı olduğu görülür. Bu anlamda doğal şartların kentleşmeyi köklü biçimde etkilediğini söylemek mümkündür (Erkök, 2002; Hattapoğlu, 2004).



Şekil 2.2.2.4: Delta Üzerinde Yerleşen Kentler ( NASA, 2002; Alamy, 2014).



Şekil 2.2.2.5: Nehir Ağzındaki Kentler ( NASA, 2002; Alamy, 2014).



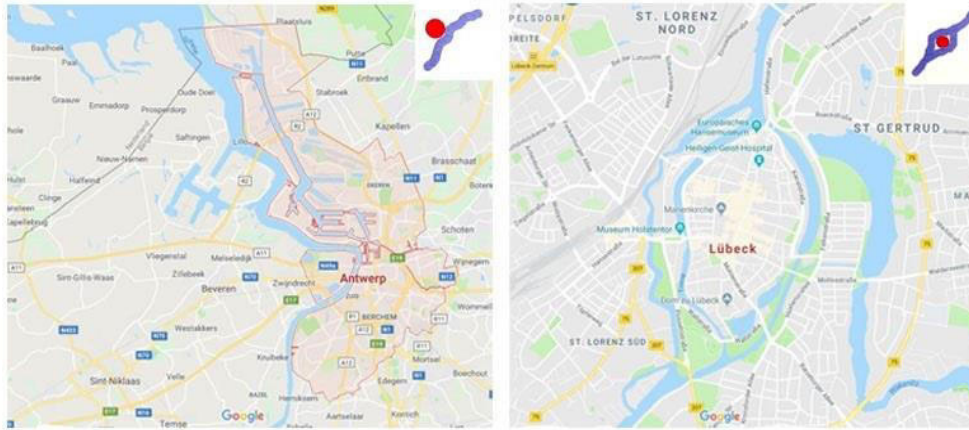
New York ve Çevresi



Osaka, Japonya

Şekil 2.2.2.6: Körfeze Dökülen Nehir Ağzındaki Kentler (NASA, 2002; Alamy, 2014).

Dünyadaki mevcut örneklerde büyük oranda, yerleşimin nehrin tek tarafında ağırlıklı olarak geliştiği, ardından kentlerdeki büyümeyle yerleşimin nehrin her iki tarafında eşit ağırlıklı gelişme gösterdiği görülmektedir. Ortaçağ nehir kenarı kentleri arasında yerleşimin tümüyle nehrin tek tarafında yer aldığı birçok kent bulunurken, daha sonra giderek yerleşimin nehrin iki tarafında geliştiği kentler ortaya çıkmıştır (Erkök, 2002).



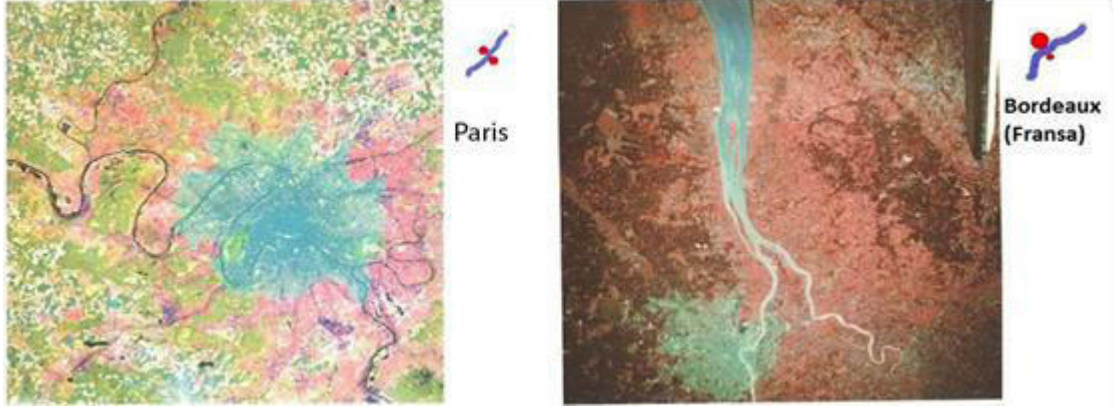
Antwerp ( Belçika

Lübeck (Almanya)

Şekil 2.2.2.7: Nehir Kıyılarında Kentlerin Coğrafi Biçimlerine Göre Tek Taraflı Gelişimi ve Ada Kent Örnekleri (Google Map, 2019)

Kentlerin nehir kıyılarında kurulmasının ana nedenlerinden biri de nehirlerin karanın denize ve dış dünyaya açılan kapısı olmasıdır. Birçok büyük uygarlığın nehir kıyılarında kurulmasında bu durum önemli bir etken olmuş ve özellikle gelişmeyi besleyen ticaret merkezlerinin büyük çoğunluğu nehir gibi su yolları üzerinde ve kenarında ortaya çıkmıştır (Hattapoğlu, 2004).

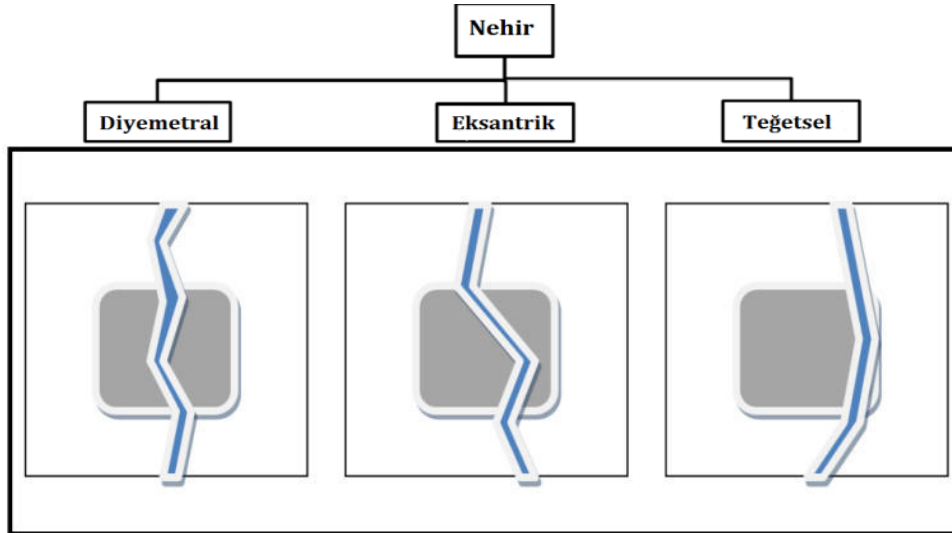




Şekil 2.2.2.8: Nehir Kıyılarında Kentlerin Coğrafi Biçimlerine Göre Eşit Ağırlıklı ve Tek Taraf Ağırlıklı Gelişimi (Erkök, 2002).

Nehirler, bir kent dokusu içerisinde konumlarına göre değerlendirildiğinde genellikle üç farklı tipe karşılaşılmaktadır. Bunlar, diyometral, eksantrik ve teğetseldir (Silva ve diğ., 2006) .

*Diyometral nehirler* tanımlı kentleşmiş alanın içinden geçerek kenti aynı büyüklükte iki ana bölüme ayıran nehirler için kullanılmaktadır. *Eksantrik nehirler*, kentin belirli bir bölgesinden geçerek, kenti iyi yakaya bölen ancak büyük yakanın karşısında daha küçük çekirdek yakanın bulunması durumudur. *Teğetsel* nehirler ise kentin dışından teğet geçerek bir sınır oluşturmaktadır. Yoğun kentleşmiş yaka karşısında yapılaşmanın olmadığı nehirler için kullanılmaktadır.



Şekil 2.2.2.9: Nehir-Kent İlişkisinin Türleri (Silva ve diğ., 2006).

Yukarıda tanımlanan kent içinden geçen nehirler çoğunlukla kentsel alanda diyemtral veya eksantrik formdadır. Bu anlamda, nehirler buldukları kentlerin yerleşim şeklini belirler, nehir ağı kentsel sistemi güçlendirerek bir kimlik kazandırır. Ayrıca, morfolojik olarak kendilerine özgü karakteri ve sağladığı olanaklarla yerleşmeler açısından önemi büyüktür (Silva ve diğ., 2006).



Şekil 2.2.2.10: (a) Diyemtral Geçiş, Feyzabad, Afganistan, (b) Eksantrik Geçiş, Kahire, Mısır (FB, 2017; NASA, 2002).



Şekil 2.2.2.11: (a) Diyarbakır, Türkiye, (b) Asuncion, Paraguay Kentleri, Teğetsel Geçen Nehir-Kent İlişkisi (Alamy, 2014).

### 2.3. Nehir Kıyısı Kullanımı

Kıyılar, yapılı çevrelerin (kentlerin) doğa ile buluşmasını ve bütünleşmesini sağlayan, çok fonksiyonlu kamusal açık mekânlardır. Lineer formları ile doğal bir sınır olarak su ile kent arasındaki alanları şekillendirir, kentsel mekânlar ve diğer kentsel fonksiyonlar arasında rekreasyonel kullanım sürekliliği sağlar. Diğer bir tanımlama ile kontrollü kentsel yapı ile kontrolsüz doğa arasında bir sınır olarak görev almaktadır. Bu yönüyle kıyılar doğal ortamdan farklı özelliklere sahip fiziksel ortama geçiş mekânlarıdır (Kılıç, 1999).

## **Farklı Bilim Dallarının Kıyı Kavramı ile İlgili Yaklaşımları ve Kıyının Kamusal Amaçlı Kullanılmasının Önemi**

Kıyının neresi olduğu konusu uzun yıllar coğrafi ve jeomorfolojik yaklaşımların konusu olmuş; yanı sıra kıyının sahip olduğu stratejik ve sosyo-ekonomik özellikler kıyıyı farklı bilim dallarının ilgilendiği bir alan haline getirmiştir.

Kıyı kavramı ilk defa ve kapsamlı olarak jeomorfoloji bilimi tarafından tanımlanmıştır. Jeomorfologlara göre kıyı, su ile kara kütlesi arasında geçiş zonu niteliği taşıyan kendi karakteristik özelliklerine sahip yeryüzü şekillerinden biridir. Sadece kara ile su arasında bir sınır çizgisi değil, genişliği doğal olaylara göre değişiklik gösteren dinamik bir alan olarak ifade edilmektedir. Ekoloji bilimi ise kıyıları doğal ve çevresel yönden zengin, birçok canlı türünü barındıran hassas dengelere sahip korunması gereken alanlar olarak tariflemektedir. Ancak, ekolojik bakımından zengin ve hassas olan kıyılar, tarım, sanayi, kentleşme, turizm, rekreasyonel vb. faaliyetlerin odağında, sınırsız bir rekabete konu olmaktadır. Bu rekabetin olumsuz sonuçları, ekolojik zincirin devamlılığı açısından sorun oluşturması nedeniyle kıyılara yapılacak her türlü müdahalede ekolojik taşıma kapasitesinin aşılmaması büyük önem arz etmektedir (Akkaya, 2004).

Kıyılar ekonomik açıdan da önem taşımaktadır. Ekonomistlerin kıyı ve doğal kaynaklara bakışı genelde “serbest mal” şeklinde olmuştur. Fakat kıyıların genel ilke olarak umuma ait yerler olması gerekmektedir. Kıyılar özel mülkiyete konu olmadığı gibi, özel mülkiyete konu olsa bile kamu yararı gerekçesiyle kullanımının kısıtlanması genel kabul görmüş bir ilkedir. Kıyılar kıt ve oluşturulmayan bir kaynak olduğu için kıyı kullanımında toprak sahiplerinin çıkarları ile toplumsal çıkar arasında bir denge kurulması gerekmektedir. Ancak, merkezi ve yerel yönetimler kıyı alanlarını çoğunlukla ekonomik kalkınma aracı şeklinde gördüğünden kıyı alanlarında spekülasyon arttırmakta ve bu spekülasyonlardan elde edilen büyük kazançlar kıyı konusunda alınan kararları esnetmektedir (Akkaya, 2004; Uçlar, 2013).

Kıyı alanları, zengin kaynak çeşitliliği, ekonomik faaliyetler için yatırım potansiyelinin yüksek olması, sosyal, kültürel açıdan insan etkinliklerinin yoğunlaştığı ve farklı kullanımlara kaynaklık oluşturması bakımından da önemli bir faktör olmuştur. Ancak, bu yatırımlardan kentlinin tamamının değil, belli kesimlerin yararlanması; kamu yararı kavramına kıyılar açısından yeterince duyarlılık gösterilmemesi söz konusudur.

Her şeyden önce kamu yararı, kıyı planlanmasında hukuk devleti ilkesine uygun, kişi ve grupların çıkarlarından bağımsız, yararlanmada eşitlik öncelikli, toplum içerisindeki grupların yararları arasında denge gözeten, politik kaygı ve endişelerden uzak, katılımcı anlayışla ele alınması gereken bir kavramdır. Dolayısıyla, kıyı alanlarının kullanımı ve düzenlenmesinin etkin bir mevzuat, doğru arazi kullanım kararları, kamu yararı odaklı ve adaletli bir yönetim anlayışı ile yürütülmesi çok önemlidir (Keçer, 2018; Sağ, 2005).

### **Nehir Kıyılarının Tasarımında Temel Ölçütler**

Kamusal alan ve yapılı çevrede herhangi bir alanın tanımlanmasında dört hususa vurgu yapılmaktadır: Bunlar, erişim, kullanım, kontrol ve sahipliliktir. Kıyılara erişilebilirliğin genel olarak fiziksel, görsel ve sembolik olmak üzere üç temel boyutu vardır. Kıyılara mekânsal erişilebilirlik ise üç alt başlıkta açıklanmaktadır: kent-kıyı ilişkisi, kıyılar arası süreklilik ve su-kıyı bağlantısı. Lynch'in belirttiği gibi, erişim hem nitelik hem de nicelik düzeyinde ele alınması gereken çok yönlü bir konudur. Bu anlamda kamusal alanların fiziksel erişilebilirliğini iyileştirmek için dolaşım yollarıyla iyi bir şekilde bağlantılı olması gerekmektedir. Erişilebilirlik aynı zamanda yaş, ırk, etnik köken, milliyet veya cinsiyete bakılmaksızın her türden kullanıcı için erişim sağlamayı da içerir (Al Ansari, 2009).

Nehir ve kıyıları kent ile bir bütün olup, kentin ekolojik olarak nefes almasını kolaylaştıran, kentin can damarları niteliğinde yerlerdir. İnsanlar uzun yıllar akarsu kıyılarını taşkın kontrolü, doğal drenaj, ekonomik çıkarlar, ulaşım, yerleşme gibi farklı amaçlara yönelik kullanmıştır. Bu süreçte rekreasyonel kullanımlara, sosyal ve ekolojik çevreye daha az dikkat çekilmiş, söz konusu durum kentleri ve kıyıları farklı sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Sonrasında ise giderek çevreye ilişkin bilim ve farkındalığın gelişmesiyle bu sorunlara çözüm olarak doğa dostu uygulamalarla sağlıklı çevreler yaratma ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik kıyıların ideal kullanımı olan rekreasyonel kullanım ön plana çıkmıştır (Canik, 2011).

Rekreasyon kelimesi Latince, re (yeniden) ve creare (yaratma) sözcüklerinden türemiş olup 'recreate- recreation' Türkçede rekreasyon, yeniden kazanma, yenilenme anlamlarına gelmektedir. Başka bir ifade ile gündelik hayatın sıkıcı, disiplinli ve monoton geçen çalışmalarının ardından ve olumsuz çevresel şartlardan etkilenen insanların, yeniden canlılık ve zindelik kazanmasıdır. Bireylerin beğenisi açısından

bakıldığında, gönüllü olarak yaptıkları, fiziksel ve ruhsal yenilenme amacı taşıyan, aynı zamanda bireylerin, kültürel, sosyal, ekonomik ve fizyolojik olanakları ile bağımlı, boş zaman olanaklarını içeren eylemler bütünüdür (Aran, 1970; Barnhart, 1975).

Kentler açısından önemli bir kamusal alan niteliğindeki nehir kıyılarının rekreasyonel kullanımına yönelik tasarımında daha başarılı açık alanlar oluşturulması için peyzaj, çevre tasarım ve planlama ile ilgili bazı ölçütler geliştirilmiştir. Bu ölçütler genel başlıkları ile şunlardır:

- Açıklık
- Kıyılara erişebilirlik
- Kıyı boyunca süreklilik
- İlişkili parklardan, yeşil alanlardan, rekreasyon alanlarından ve etkinliklerden oluşan açık alan sistemi
- Kıyı açık alan sisteminin temizliği ve düzenliliği sayesinde okunabilirliği
- Çeşitli kullanımlar, faaliyetler ve tesisler ile işlevsellik
- Canlılık- Çekicilik
- Rahatlık, sağlık ve güvenlik
- Kimlik ve imaj açısından yerellik
- Sürdürülebilirlik
- Land marklar ve kamusal sanat yoluyla kentsel estetiğe katkı
- Şehir merkezini odak noktası haline getirerek yerel ekonomiye katkı
- Topluluk katılımı ile topluluk öncülüğünde tasarım süreci
- Güncelleme ve geliştirmek için gözlemlene, sürdürme ve yönetim (İlhan ve Özdemir, 2014).

Genel başlıklar altında ifade edilen ölçütlere göre düzenleme yapıldığında, doğanın korunması, yenilenmesi ile birlikte kıyı alanlarının işlevselliği artmakta, bu durum kullanıcıların alanı benimsemesini, mekânın yoğun kullanımını ve deneyimlenmesini sağlanmakta, bu da tüm kullanıcı gruplarının özgürce alandan yararlanmasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla, nehir kıyısı gibi doğal alanlarda etkin düzenleme koşullarının sağlanması, bir kamusal mekân olarak geniş bir yelpazede kullanıcılara kazandırılması ve doğal işlevlerinin sürdürülmesi büyük önem arz etmektedir.

### **2.3.1. Nehir Kıyılarının Rekreatyonel Kullanıma Yönelik Türkiye ve Dünyadan Bazı Örnekler**

Literatür araştırması kapsamında üzerinde durulan kuramsal bilgilerin, Türkiye ve yurt dışından bazı örneklerin incelenmesi ile somutluğa kavuşturulması amaçlanmıştır; bu çerçevede, Türkiye’den Porsuk Çayı (Eskişehir), Çark Deresi (Sakarya), yurt dışından Cheonggye Deresi (Seul-Güney Kore) ve Kuching Nehri (Sarawak-Malezya) kıyı geliştirme projeleri incelenmiştir.

#### **Porsuk Çayı, Eskişehir-Türkiye**

Eskişehir’in merkezinden geçen Porsuk Çayı, son yıllarda yapılan ıslah çalışmaları ve çevre düzenlemesi ile dikkat çeken önemli kentsel akarsu peyzajı örneklerinden biridir. Porsuk Çayı 448 km uzunluğunda, Sakarya Nehri’nin en uzun kolunu oluşturmaktadır. 1960’lı yılların sonuna kadar Eskişehirliilerin balık tuttuğu, kürek çektiği, kıyılarında eğlendiği, yüzmeyi öğrendiği, rekreatyonel gereksinimlerini karşıladığı bir yer iken, Porsuk Çayı daha sonraki yıllarda, kentleşmenin getirdiği baskı, sanayi atıkları, evsel atıklar, şehir kanalizasyonu ve yağmur suyu hatlarının kaçak bağlantıları sonucu adeta açık bir kanalizasyon ve çöplük alanı haline gelmiştir. 1990’lı yılların başına kadar bir kentsel drenaj alanı olarak kullanılan çay, akarsu yatağı ve çevresinin ıslah edilip, ekolojik ve rekreatyonel açıdan uygulanan rehabilitasyon projesiyle kentin fiziksel yapısını ve kent yaşantısını büyük ölçüde değiştirmiş, kent ile akarsu arasında kopan ilişki yeniden sağlanmıştır (Canik, 2011).

Söz konusu proje üç etaptan oluşmaktadır. Birinci etap 2003 yılında, ikinci ve üçüncü etaplar ise 2006-2008 yıllarında gerçekleştirilmiş, toplam 12 km’lik güzergâhı kapsayan proje Köprübaşı bölgesinden sonra Yalaman kesiminde uygulanmıştır. Bu proje;

- Kuzey ve güneydeki sulama kanallarının düzenlenmesini,
- Porsuk Çayı üzerindeki köprüler, bentler ile olası doğal afetlerde risk azaltıcı çalışmaları,
- Yatak temizleme çalışmalarını ve
- Çevre düzenlemesi çalışmalarını kapsamaktadır.

Eskişehir'in en önemli değerlerinden biri olan Porsuk Çayı, afet yönetimi açısından bakıldığında bir yandan taşkına yol açtığı, öte yandan deprem koşullarında zeminde sıvılaşma riskini içerdiğinden kent için önemli bir sorun olarak görülmüştür. Gerek taşıt gerekse yaya köprülerinde yeterli deprem güvenliğinin bulunmadığı saptanmıştır. Deprem zararlarının azaltılması için taşıt ve yaya köprülerinin yenilenmesi, ayrıca nehir ağzının ıslah edilmesi yoluna gidilmiştir. Taşkınların Porsuk'un çevresindeki binalara zarar vermesini engelleyecek düzenlemelerden sonra yatak etrafının çevre peyzajı, açık yeşil alan tasarımları ve çevresinin yeniden oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır (EBB, 2010; Önen, 2007).

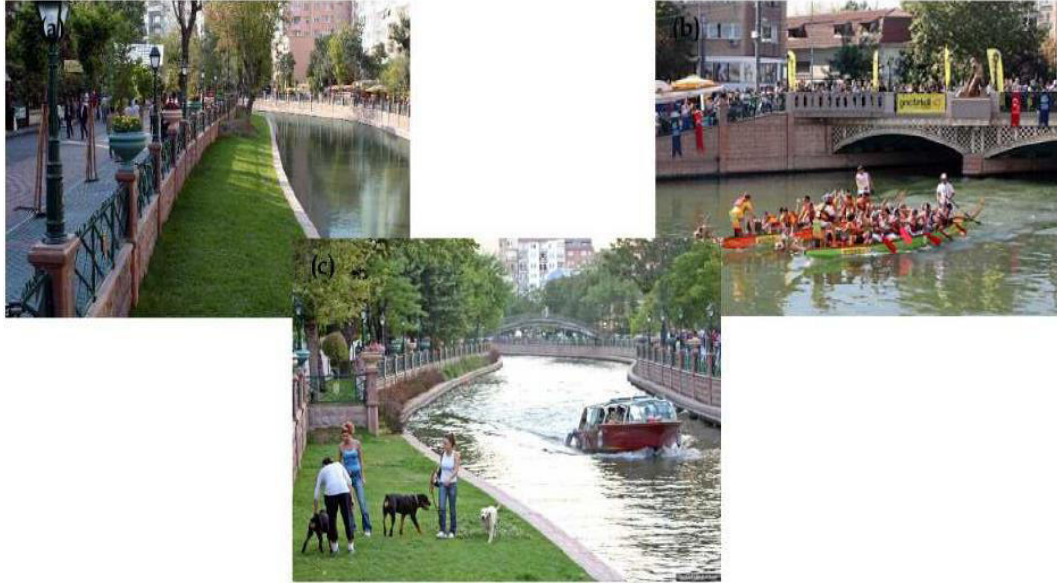


Şekil 2.3.1.1: Porsuk Çayı-Eskişehir (a) Önceki durumu, (b) Proje Aşaması, (c) Şimdiki Durumu, (Pekin, 2013).

Dönüşüm çalışmaları, su taşımacılığının kent içi toplu taşıma ile entegre edilmesi, köprüler, yaya yolları, oturma grupları, dinlenme alanları, seyir alanları ve park düzenlemeleri ile kentle ilişkisi yeniden kurulan Porsuk Çayı, bot ve gondollarla ulaşım sağlanan, aynı zamanda durgun su sporlarının yapılabildiği, rekreasyonel kullanıma yönelik çalışmalarla kıyı kalitesi yükseltilmiş ve şehir hayatına canlılık kazandıran bir yer haline gelmiştir. Bu süreçte, şehrin ana caddeleri trafik kargaşası içinde yayaların güvenliğini tehdit eder bir durumdayken, uygulanan hafif raylı sistem projesi, yaya dostu uygulamalar, bisiklet yolları, bütünleşik ulaşım sistemi ile şehir, çağdaş ve etkin bir ulaşım sistemine kavuşmuştur (EBB, 2010).



Şekil 2.3.1.2: Eskişehir Porsuk Çayı'ndan Bir Görüntü (EBB, 2010).



Şekil 2.3.1.3: Porsuk Çayı- Eskişehir (a) Yürüyüş Yolu, (b) Kano Yarışmaları, (c) Su Ulaşımı, (Pekin, 2013).

90'lı yılların sonunda kent kimliğinin bir unsuru olmasına karşın bu özelliğini kaybetme riski ile karşı karşıya kalan Porsuk Çayı, bugün her anlamda iddiasını yenilemiş, değişim ve dönüşüm projeleriyle kentin cazibesini artıran, ulusal ve uluslararası düzeyde çekim merkezi niteliğinde bir fiziksel çevreye dönüşmüştür. Kentin görünümü ile birlikte sosyal iklimi de değişmiş, projenin ortaya çıkardığı durum kentlilerin kente bakışını farklılaştırmıştır (EBB, 2010). Üzerinde durulan Porsuk Çayı projesinin sadece kentsel



rekreasyonel anlamda yaşam kalitesini artırılmakla kalmayıp aynı zamanda kent ve içinde bulunduğu bölgeye sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan da önemli katkı sağlamış olması açısından içinden akarsu geçen kentlere bir model oluşturduğu kolaylıkla söylenebilir.



Şekil 2.3.1.4: Porsuk Çayı Kenarında Düzenlenen Etkinlik (EBB, 2010).

### Çark Deresi, Sakarya-Türkiye

Çark eski Melas Çayı üzerindedir. 1890'lı yıllarda Sapanca Gölü'nün doğal boşalma ayağı olan bu çay Adapazarı'nın batısından geçmekte ve Söğütlü taraflarında Sakarya Nehri ile birleşmektedir. Uzun yıllar mesire yeri olarak kullanılan Çark Deresinin kıyılarında halkın kullanımına yönelik çay bahçeleri, parklar, dinlenme ve gezinti alanları yer almıştır (URL16).



Şekil 2.3.1.5: Çark Deresinin 1895 Yılındaki Görüntüsü (URL17).

Çark Deresini 1950'li yıllara kadar halkın yüzme, gezinti ve rekreasyonel amaçlı kullandığı bilinmektedir. Ancak, Sapanca Gölünden beslenen Dere, son yıllarda gölden büyük miktarda su çekilmesi ve su seviyesinin düşmesi nedeniyle yeterli miktarda beslenememiş, kuruma noktasına gelmiştir. Ayrıca, kent merkezindeki nüfus yoğunluğunun artması, buna bağlı artan yapılaşma ve atık su sistemlerinin yeterli seviyede olmaması sebebiyle adeta açık bir kanalizasyon hattına dönüşen Çark Deresinin, kent içinde yaydığı kötü koku ve görünümü kullanıcıları rahatsız etmeye başlamıştır. 2000'li yılların başında bu problemi çözmek amacıyla dereye akan kanalizasyon, kapalı devre kanal sistemine bağlanarak atık suların dereye karışması önlenmiştir. 2008 yılında ise Sakarya Büyükşehir Belediyesi ve Sakarya Üniversitesi işbirliği ile tarihi çarkı yeniden inşa etme projesi başlatılmıştır. Bu proje ile tarihi çarkı döndürme, su kültürünü geliştirme fikri ve Çark Deresi'ne can verme mahiyetinde, Sakarya Nehrinden saniyede iki metreküp pompalanan suyla Çark Deresi yeniden akmaya başlamıştır. 2010 yılında tamamlanan Tarihi Çark Deresi Projesi ile yapay göletler oluşturulmuş, göletlerde sandal gezintileri, gölet ve kanalların üzerinden geçirilen köprülerle geçişler sağlanmış; kıyılarında düzenlenen yürüyüş yolları, çocuk oyun alanları ve parklar halkın kullanımına sunulmuştur(Özdemir, 2013; URL16).

Rekreasyon projesinin ilk iki etap çalışmalarıyla kentte 11 bin m<sup>2</sup> alan üzerinde yürüyüş ve bisiklet yolları, sosyal donatı alanları, amfi tiyatro, otopark, açık ve kapalı olmak üzere 2 adet halı saha, 6 adet tenis kortu ve 1 adet sosyal tesis inşa edilmiştir. 3. etapta ise toplam 46 bin m<sup>2</sup> alanda çalışma yapılmış, 2 bin 500 m<sup>2</sup> yürüyüş yolu, toplam 550 m<sup>2</sup> 2 adet çocuk oyun alanı, toplam 400 m<sup>2</sup> 2 adet fitness alanı, 3 adet basketbol sahası, biyolojik havuz, piknik alanları ve pergolalar düzenlenmiştir. Özetle, Çark Deresi Projesi tarihi açıdan simgesel değeri olan bir yapının ayağa kaldırılması anlamında kent kültürünün gelişimine önemli katkı sağlamıştır (Özdemir, 2013; URL16).



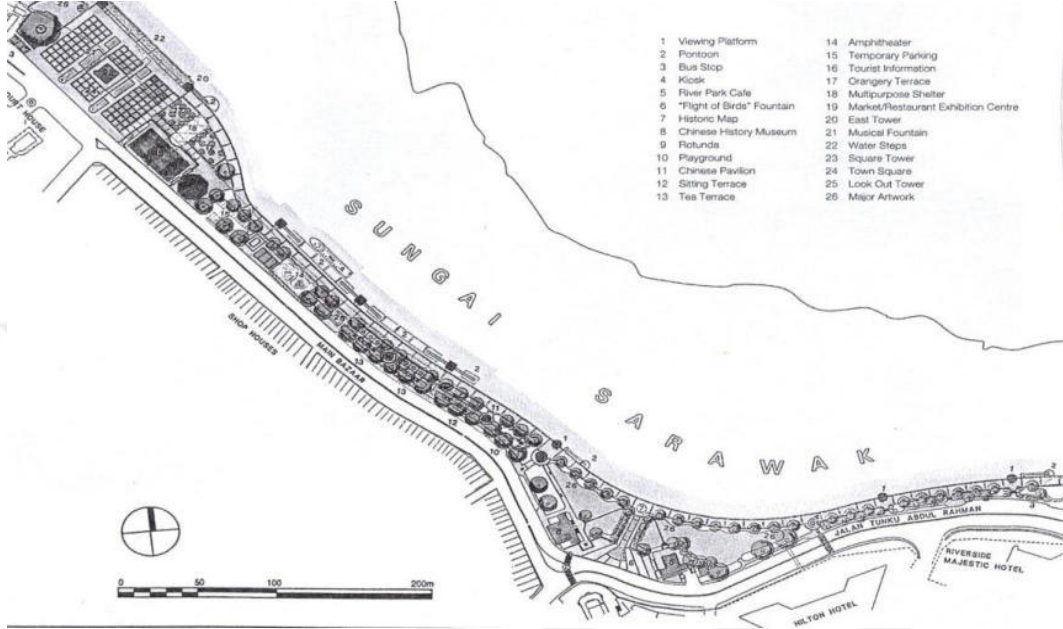
Şekil 2.3.1.6: Çark Deresi (2010) Rekreasyonel Kullanım Alanı (SBB, 2014).

### **Kuching Nehir Kıyısının Düzenlenmesi, Sarawak, Malezya**

Kuching, denize 20 km uzaklıkta Sarawak Kentinde yer almaktadır. Kent merkezine yakın bir yerden geçen eski Kuching Nehri kıyısının düzenlenmesi ile önemli bir gelişme sağlanmıştır. 1993 yılında hazırlanan proje kapsamında oldukça yıpranmış, terkedilmiş, kötü yaşam koşullarının hâkim olduğu nehir kıyısı, yeniden gezinti alanlarına dönüştürülmüştür. Şehrin nehir kıyısı önceden Malezya'nın Sarawak eyaletinin bölgesel nakliye ve dağıtım noktası olarak işlev görürken, ana ticaret ve idare merkezi olan Kuching'deki merkezi liman tesislerinin yeni liman bölgesine taşınması ile nehir kıyısında gecekondular yerleşmiş, terkedilmiş ambarlar vb. kirletici fonksiyonlarla nehir kıyısı bir çöplük alanına dönüşmüştür (Breen ve Rigby, 1996'dan aktaran Demiralp, 1998).

Yeni proje, 1 km. uzunluğunda Sarawak merkezine uzanan Kuching Nehri kıyısının düzenlenmesini kapsamaktadır. Düzenleme, geniş ve gölgeli gezinti alanları ile nehir üzerinde çıkmalı köşklere, nehir kenarı parkını ve restore edilen tarihi binaları içermektedir. Zemin kaplaması olarak, on üç farklı mozaik modeli kullanılmış ve nehir duvarı parmaklıklarında geleneksel Çin motifine yer verilmiştir. Pavyon çatılar da benzer renk ve geleneksel tasarımdan etkilenmiştir. Bitkiler özel bir biçimde yerleştirilmiş, çekici cadde aksesuarları, ışık donatıları ve yaratıcı gece ışıklandırmaları kullanılmıştır. Kuching nehir kenarı geliştirme projesinin ana bölümü, havuzlarla ve çeşmelerle süslenmiş, 19. yüzyıl meydan kulesini içeren yeni Town Square kenarıdır.

Geçmişte ihmal edilmiş olan kent sembolü, şu anda tarihe ev sahipliği yapmakta, görsel ve işitsel bir merkez olarak hizmet vermektedir. Meydan, ziyaretçilerin ve kentlinin en çok bir araya geldiği mekân durumundadır (Breen ve Rigby, 1996'dan aktaran Demiralp, 1998; Mohd Ismail, 2017).



Şekil 2.3.1.7: Sarawak-Malezya, Kuching Nehir Kıyısı Gelişim Projesi (Mohd Ismail, 2017).



Şekil 2.3.1.8: Sarawak- Malezya, Kuching Nehir Kıyısı Rekreatyonel Düzenlemesi (URL15).



Şekil 2.3.1.9: Sarawak-Malezya, Kuching Nehir Kıyısı Gezinti Alanı (URL15).

Proje kapsamında farklı tasarım uygulamaları ile mekânın çekiciliğini artırılmış ve alanda yer alan ticari faaliyetlerin yeniden canlanması sağlanmıştır. Ayrıca, oluşturulan açık alanlar ve tarihi değere sahip nehir kıyısının kent merkezi ile bağlantısının kurulması alanın fiziksel ve sembolik açıdan yeniden ayağa kalkmasına imkân sağlamıştır.

### **Cheonggye Deresi Restorasyon ve İyileştirme Projesi, Seul, Güney Kore**

Cheonggye Deresi'nin kelime anlamı “temiz su vadisi”dir. Seul, Güney Kore'nin başkenti olarak ilan edildiğinde, kentin önemli su kaynağı olarak Güney ve Kuzey savaşına kadar birçok girişimle Cheonggye Deresi'nin su seviyesi korunmuştur. Savaştan sonra 1950-1953 yılları arasında dışarıdan göç alması ile birlikte nüfus artışı olmuş, su boyunca büyük bir mülteci kampı kurulmuştur. Bu süreçte Dere ve çevresi insan sağlığını tehlikeye atan bir hale gelmiştir. 1955-1961 yılları arasında üzerine yapılan, kentin ana arteri konumundaki otoyol ile kentin tarihi simgesi durumunda olan dere kapatılmıştır. O zamanlar modernleşmenin simgesi olarak kabul edilen otoyol, sonraki yıllarda trafik sıkışıklığı ile ünlenmiştir. Üstü kapatılan Dere, Lagam Kanalı rolü ile uzun yıllar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Yıllar içinde kentin ekolojik ihtiyaçlarının ortaya çıkması ve otoyolun eskimesi sonucu, söz konusu dere planlama gündeminde sıcak tartışmaların konusu olmuştur (Ryu ve Kwon, 2016).



Şekil 2.3.1.10: Cheonggye Deresi, Seul-Güney Kore, (a) Dere boyunca Mülteci Kampı, (b) Proje Sonrası (Ryu ve Kwon, 2016).

Akademisyenler, plancılar ve belediyelerin katıldığı bu tartışmalar sonucunda derenin ortaya çıkarılması ve otoyolun niteliğinin değiştirilmesine karar verilmiştir. Ana konulardan biri yapılı çevreyi koruyarak değişimin nasıl yönetileceği olmuştur. Projenin başlangıç aşamasında iki sorunla karşılaşmıştır. Bunlar; (Ryu ve Kwon, 2016).

- Kentin ana arteri konumundaki yolun yerinin değiştirmesi ile Seul'un kuzey bölgesinde günlük yaşamda ciddi trafik kargaşası yaşanacak olması ve
- Yıllar önce kapatılan derenin artık, yağmurlu mevsimler hariç kurumuş olmasıdır. Susuzluk sorununun giderilmesi için projenin başlangıç noktasından 8 km uzaktaki Han Nehrinden elektrik gücüyle su çekilerek, sağlanan 120,000 ton kadar su ile derenin başlangıç noktasından ortalama 40 cm derinlikte bir akış sağlanmıştır (Önen, 2007). 2003-2005 yılları arasında 5.4 km uzunluğunda 22 köprü ile dere yatağı boyunca sürekliliği olan bir mekân anlayışıyla düzenlemeler yapılmıştır. Geliştirilen otobüs servisleri, metronun uzun çalışma süresi, bölgeyi çevreleyen yeni otobüs hatları ile proje başarıya ulaşmıştır (Ryu ve Kwon, 2016).



Şekil 2.3.1.11: Cheonggye Deresi, Seul-Güney Kore, (a) Yaya Alanı, (b) Derenin Üzerinden Geçen Otoyol (Krieger, 2015).

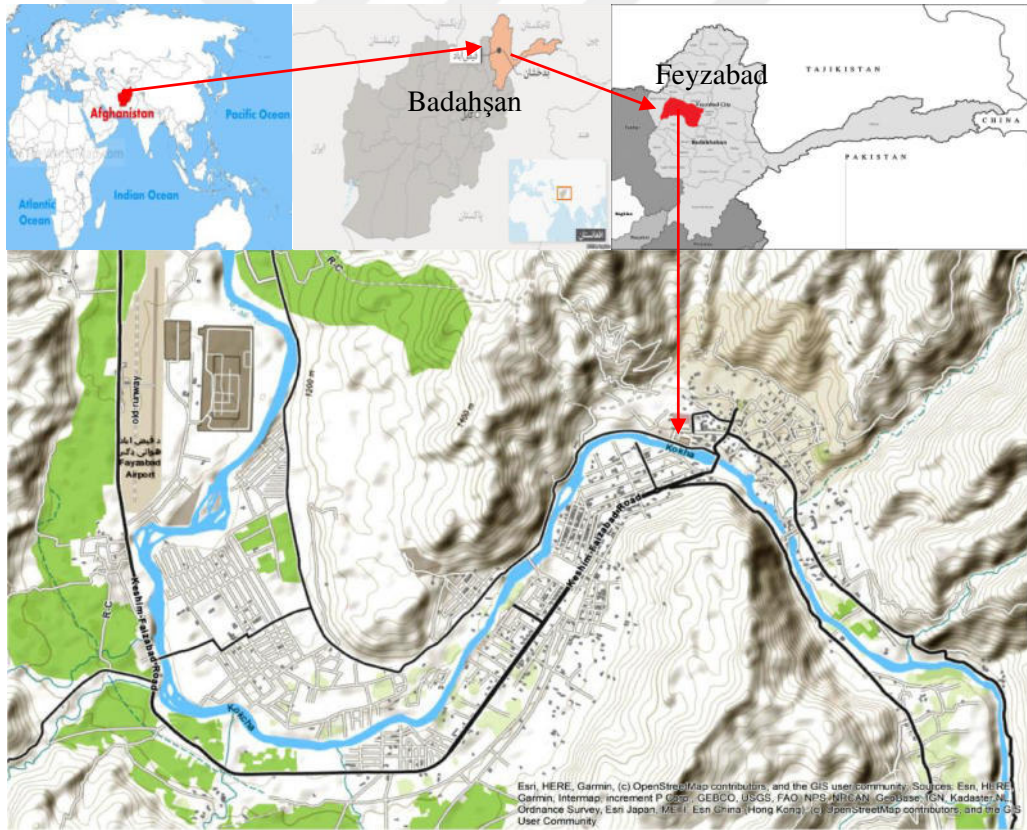


Şekil 2.3.1.12: Seul Güney-Kore, Cheonggye Deresi Rekreatif Düzenlemesi (Krieger, 2015).

Proje kapsamında kentsel peyzaj, doğal yapıya kademeli olarak dönüştürülerek ekolojik parklar ve şelaleler gibi tematik alanlar oluşturulmuş, halkın gece boyunca güvenliği emniyet altına alınmıştır. Ayrıca, duvar aydınlatmaları, değişik noktalara ve yürüyüş yolları boyunca konulan spotlarla ışıklandırılmış alanların gece güvenliğinin sağlanmasında etkisi olmuştur. Derenin her iki yakasında düzenlenen yeşil alanlar, gezinti ve rekreasyon alanları ile bütünleştirilmiş, kamusal mekânlar halkın su ile temasını olanaklı kılmak amacı ile farklı iki kotta çözümlenmiştir. Projede, su ve kotlar arasında yüksek, orta ve alçak duvarlar vardır. Üst kotta araç yolu ve yürüyüş yolu olsa da, su ile birebir ilişki alt kotta daha geniş biçimde düzenlenmiş olan alanda sağlanmıştır. Günde 400 000 kişinin kullandığı alan, zengin peyzaj tasarımları ile kültürel ve geleneksel festivallere ve kutlamalara ev sahipliği yapmaktadır (Önen, 2007; Ryu ve Kwon, 2016).

### 3. MATERYAL VE YÖNTEM

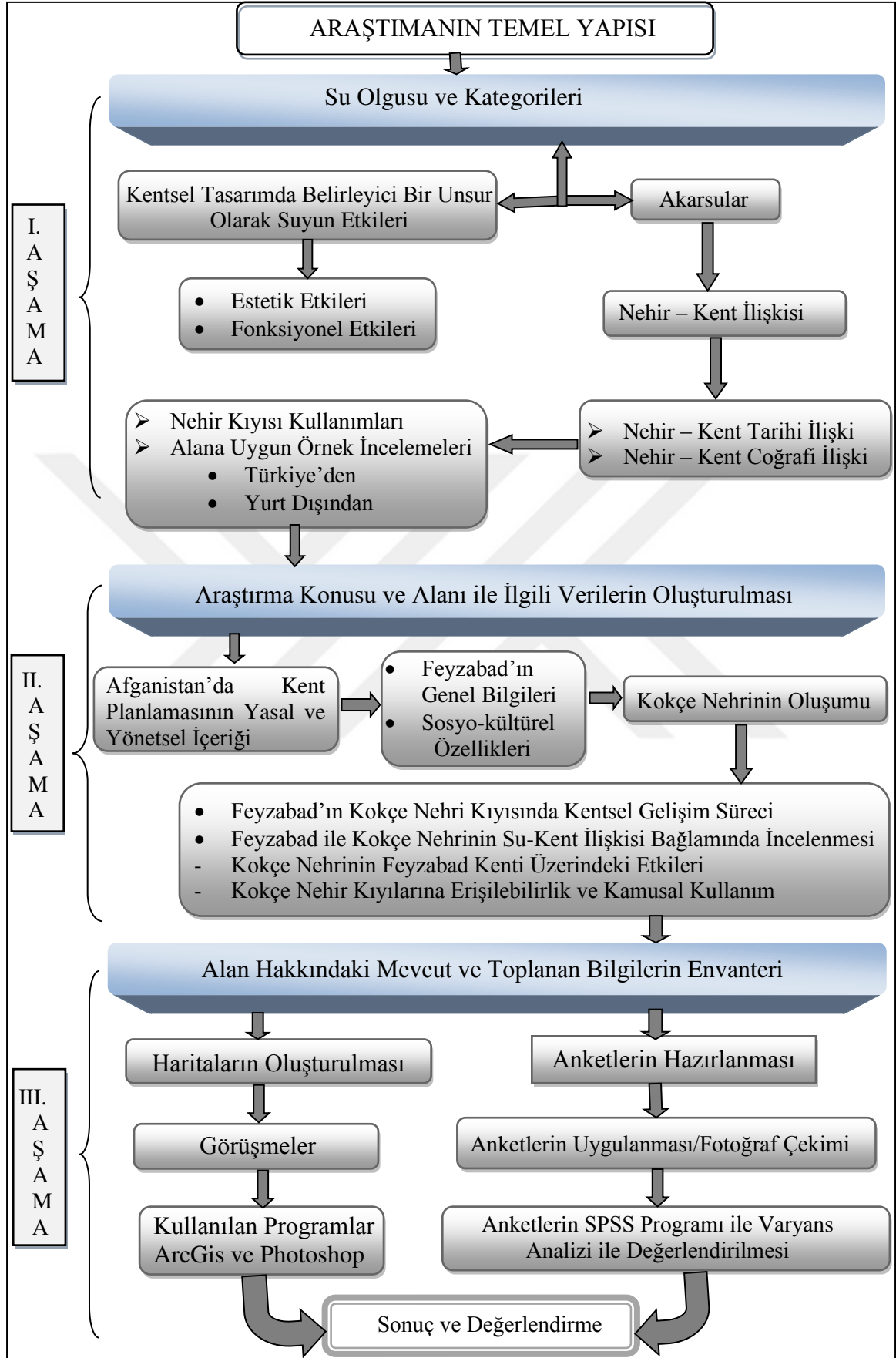
Çalışmanın saha araştırması, Feyzabad (Afganistan) Kenti ile Kokçe Nehri ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Kokçe Nehri Feyzabad Kenti'nin içinden geçerek çevresinde doğal, ekonomik, sosyal, kültürel ve rekreasyonel açıdan önemli bir etki yaratmaktadır. Ancak, nehrin kıyı kesimleri hızlı kentleşme ile beraber ortaya çıkan yerleşme baskısı nedeniyle bozulmaya uğramış, nehir doğal kimliğini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Alanla ilgili herhangi bir düzenleme çalışması bulunmadığı için nehir ve kıyıları, doğal işlevi ve kamusal kullanımı açısından işlevsiz kalmış ve kent ile nehir arasındaki bağ giderek zayıflamıştır. Ortaya konan sorun çerçevesinde, çalışmada, araştırılan kavramsal bilgiler sentezlenerek Kokçe Nehri ile Feyzabad Kenti su-kent ilişkisi bağlamında incelenmiştir.



Şekil 3.1: Tezin Örneklem Çalışma Alanı, Feyzabad-Afganistan (UNITAR, 2018).

Çalışma için literatür taraması yöntemiyle yola çıkılmış, konu ile ilgili web siteleri, online veri tabanları, kitaplar, tez araştırmaları, makaleler, dergiler ve bildiriler incelenmiştir. Şekil 3.2'de yer alan şemadan izlenebileceği üzere çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir.





Şekil 3.2: Kavramsal Çerçeve Araştırma Şeması.

Tez araştırması genel anlamda nehir-kent ilişkisi, nehir kıyılarının kamusalılığı ve erişebilirliği üzerinden yürütülmüştür. Kentlerin ortaya çıkışı incelendiğine, nehirlerin önemli bir etken olduğu görülür. Doğal kaynak anlamında hayatın devamlılığını sağlayan nehirler, kentlere ekonomik ve ekolojik anlamda da yön vermiştir. Bu bağlamda, tüme varım yöntemi ile ilk aşamada su olgusu, suyun hayatımızdaki yeri ve suya bağlılık nedenleri araştırılmıştır. Devamında suyun bir uzantısı olan nehirlerin kıyılarında yerleşik hayata geçişten günümüze dek süren kent-nehir ve insan ilişkisi, nehir kıyısı kullanımları ve bu etkileşim tarihi ve coğrafi anlamda ele alınmıştır. Suyu referans olarak kurulan kentlerin gelişiminde suyun etkileri araştırılmıştır. Bunun yanı sıra yerleşme evrimi boyunca kentlerin suyla etkileşiminden ortaya çıkan kent kimliği, nehir kıyısının kullanımında yaşanan değişimler ve toplumun suya karşı zamanla değişen bakışı açısı irdelenmiştir. Literatür taraması kapsamında günümüzde uygulanmış olumlu örneklerden çalışma alanına benzeyenleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

İkinci aşamada, araştırma alanı ve konusuna ait verilerin oluşturulmasına dair kaynak taramaları ile ilgili belediye, yerel ve yabancı kurumların çalışmalarından elde edilen bilgiler derlenmiştir. Yardımcı materyal olarak internet sayfaları, bloglar gibi kaynaklardan faydalanılmıştır. Alanın coğrafi konumu, tarihsel geçmişi, iklimi, jeolojik yapısı, sosyo-kültürel yapısı ile ilgili genel veriler elde edilerek nehrin kentte kattığı olumlu-olumsuz özellikler ve nehir-kent etkileşimi ortaya konulmuş, saha araştırması kapsamında kent-nehir ilişkisi, kıyılara erişilebilirlik ve kıyının kamusal kullanım düzeyine ilişkin analizler yapılmıştır.

Araştırma alanındaki kentsel gelişmeler ve uygulamalar mesleki anlamda bir master plan veya ölçek üzerinden yürütülmediği için alanla ilgili mevcut hâlihazır harita, arazi kullanımı, tarihsel gelişim haritası gibi gerekli verilere ulaşılamamıştır. Bu nedenle, üçüncü aşamada söz konusu bilgiler uydu görüntüleri ve görüşmelerden yola çıkılarak, toplanan verilerin coğrafi bilgi sistemi (ArcGis 10,5) ortamına aktarılıp, koordinatlandırılması ile elde edilmiştir. Sayısallaştırma ile özgün çalışma ve haritalar oluşturulmuş, elde edilen bilgiler haritalara işlenmiştir. Son olarak anketlerin hazırlanması ve uygulamasına geçilmiştir.

Anket çalışması, 98 bin kişilik kent nüfus verisi temel alınarak, en az 400 kişiye ulaşma/görüşme hedefi ile yapılmış, 30 sorudan oluşan anketin (EK 1 ve 2), %47,3'lük

kısmı sahada kullanıcılar ile birebir görüşülerek, %53,7'lik kısmı ise online anket formatında hazırlanıp, link gönderme tekniğiyle ile yapılmıştır. Ankete katılanların %54,7'si erkeklerden, %45,3'ü kadınlardan oluşmaktadır. Kullanıcılara yöneltilen sorular tek seçenekli, çok seçenekli ve beşli likert sistemi formatında hazırlanmıştır. Anket genel olarak 3 başlık altında sunulmuştur. Anketin ilk bölümünde, kullanıcıların sosyo-demografik durum bilgileri başlığı altında katılımcıların yaş aralıkları, eğitim seviyeleri, meslek durumları, oturduğu semtler, kişisel özellikleri ve nehir kıyılarını kullanıp kullanmadıkları saptanmıştır.

Anketin ikinci bölümünde, Kokçe Nehri ve kıyısının mevcut durumu kullanıcı bakış açısı ile ölçülmeye çalışılmıştır. Burada, alanın mevcut durumunu nasıl değerlendirdikleri, kullanıcı memnuniyeti, kıyılarda ne gibi aktivitelerde buldukları, kıyıya erişebilirlik olanakları, kıyı erişimine engel teşkil eden faktörler, hizmetlerin yeterliliği, kıyı güvenliği, kullanım sıklığı, fiziksel düzenleme ve kamusal kullanım düzeyini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Kullanıcıların doğal ve rekreasyonel kullanıma karşı nasıl bir tutum içerisinde oldukları, nehrin kent ve kentliye kattığı olumlu ve olumsuz etkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Anketin üçüncü bölümünde ise gelecekte yapılacak projeler hakkında genel kullanıcı fikirlerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, kullanıcıların geleceğe dönük olarak nehir kıyısında özellikle aradıkları ve bulunmasını istedikleri kullanım, işlev ve düzenlemelerle ilgili sorular yöneltilmiş, bunlara ek olarak konuya ilişkin düşünce ve yaklaşımlarının anlaşılması amacıyla görüşmeler yapılmıştır.

Son olarak anketlerin değerlendirilmesi aşamasında, anket çalışmasında toplanan veriler SPSS 24 yazılımına kodlanarak varyans analizi yapılmış ve istatistiki sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen verilerle, kullanıcıların alanı nasıl değerlendirdiği, hangi konularda hemfikir oldukları, görüşler arasında farklılaşma olup olmadığı ile ilgili sonuçlar ve genel kullanıcı fikirleri ortaya konulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar ve oransal olarak (%-yüzde) yapılan analizler ile genel bir değerlendirme yapılmış, saha araştırması kapsamında elde edilen fotoğraflar ile de değerlendirmeler somutlaştırılmıştır. Bu anlamda anket çalışmasının, tezin tutarlı veriler üzerine temellenmesi ve tamamlayıcılık açısından önemli katkısı olmuştur.

#### 4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA: KOKÇE NEHRİ, FEYZABAD ÖRNEĞİ

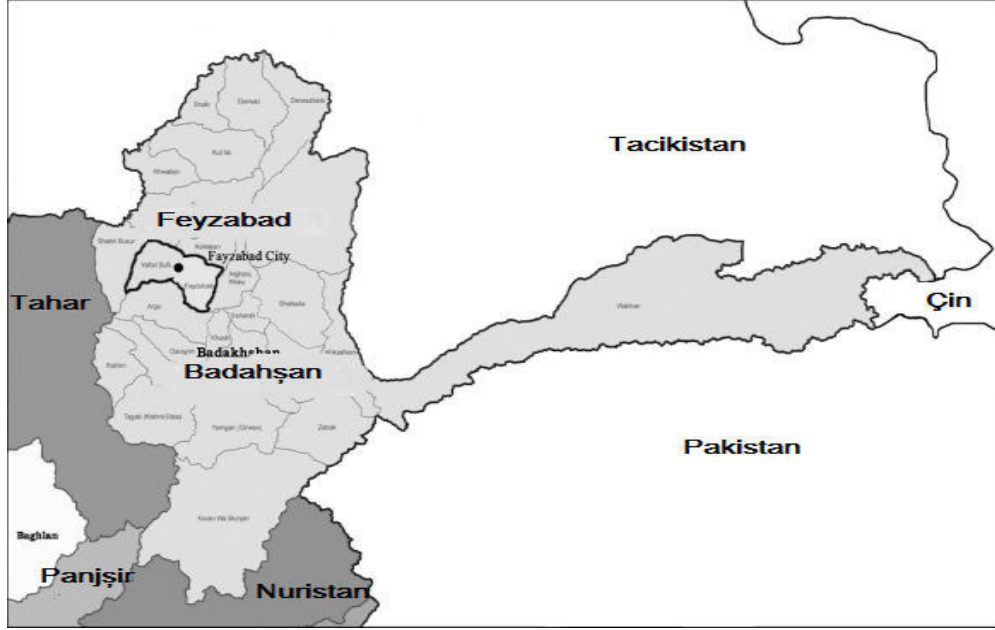
Tezin bu bölümünde, araştırmanın ana temasını oluşturan Feyzabad (Afganistan) kentine ait bilgiler verilmiştir. Feyzabad kenti Badahşan ilinin en büyük ve merkez ilçesidir. İl önemli bir tarihi geçmişe sahiptir. Saha araştırmasına geçmeden önce, ilin coğrafi konumu, tarihsel geçmişi, Kokçe Nehrine ait genel bilgiler derlenerek, bununla birlikte Feyzabad kentini geçmişte olduğu gibi gelecekte de etkileyecek olan Vahan Koridoru, İpek yolu gibi fırsatlara kısaca değinilmiştir. Daha sonra Feyzabad Kenti ile Kokçe Nehri su-kent ilişkisi bağlamında aşağıda belirtilen ölçütler doğrultusunda değerlendirilmiştir:

- Feyzabad'ın kentsel gelişim süreci ve nehrin kent üzerindeki etkileri,
- Feyzabad'ın kentsel gelişim anlamında Kokçe Nehirden ne ölçüde yararlandığı,
- Kıyı şeridinde kamusal kullanımı engelleyen faktörler ve yerel sorunlar,
- Kıyının sosyal ve fiziksel erişebilirliği, kamusalılığı ve rekreasyonel kullanım düzeyi,
- Kentlinin, doğa ve çevre ile ilgili bilinç düzeyi ve sosyo-kültürel değerlere bakış, kıyıların işlevselliği ve canlılığı.

Çalışmanın kavramsal araştırma kısmında elde edilen bu ölçütler ve incelenen örnekler ışığında, birer açık kamusal mekân olarak nehir kıyılarının kullanım sürekliliğinin sağlanması ve toplumsal yarar çerçevesinde düzenlenmesi gereken alanlar olarak odağa koyan bir bakış açısıyla, Feyzabad'ın bir nehir kenti olarak bu gelişmelerin neresinde yer aldığı saptanmıştır.

##### 4.1. Alanın Coğrafi Konumu

Badahşan İli; Afganistan'ın kuzey doğusunda kuzeye ve doğuya açılan kapısında yer almaktadır. Zengin doğal kaynaklar, yer altı zenginlikleri, çeşitli bitki örtüsü-yaban hayatı türlerine sahip olup, bunun yanı sıra eski İpek Yolu gibi önemli ticaret güzergahlarının üzerinde konumlanmaktadır. Batıda Afganistan'ın Tahar İli, kuzeyde Tacikistan, doğuda Çin'in Sincan Vilayeti ve Pakistan, güneyde Afganistan'ın Panjšir ve Nuristan illeri ile sınırdır. (UNFPA, 2003). Badahşan ya Badahş ismini, bir çeşit yakuttan almıştır. Söz konusu yakut ise Badahşan İli Kokçe Nehri vadisinden çıkarılmaktadır (Yar, 2012).



Şekil 4.1.1: Badahşan ve Feyzabad'ın Ülke İçindeki Konumu (Rustai, 2017).

## 4.2. Alanın Tarihi

Feyzabad (Badahşan) sahip olduğu konumu ve yer altı zenginliği nedeniyle tarihi süreçte birçok medeniyetin uğrak noktası, çeşitli siyasi ve kültürel olayların sahnesi olmuştur. Zardaştîlilerin kalıntılarına bakıldığında 5 bin yıllık uzun bir tarihi geçmişe sahiptir (Popal, 2016). Halkının soy ağacı incelendiğinde, Orta Asya'nın en eski ve medeni toplumlarından biri olan Ariayi (MÖ. 3000) soyundan geldiği görülmektedir. Bölgede konuşulan diller Ariayi dil lehçelerinden olup, Ariayi kültürü ile yoğrulmuştur. (Badahşi ve Bek, 1988; URL 10).

Badahşan uzun yıllar özerk bölge olarak yönetilmiştir (Şekil 4.2.1). Afganistan, Tacikistan, Çin ve Pakistan bölgelerinde geniş bir alana sahipken, bölge iki büyük imparatorluk (Sovyetler ve İngilizler) arasında siyasi çekişmelerin bir parçası olmuştur. 1873'den 1893'e kadar İngiltere, Rusya ve Afganistan arasında süren uluslararası çekişmeler neticesinde eski Özerk Badahşan, parçalara bölünmüştür. Bir kısmı Çin ile Pakistan sınırları içerisinde kalmış, diğer kısmı ise Ceyhun Nehri (Amu Nehri) Afganistan ve Rusya İmparatorluğu arasında sınır olarak belirlenen, aynı isimde iki bölge olarak Ceyhun Nehrinin kuzeyi Badahşan adı ile Khorog merkezli Tacikistan, güney kısmı Badahşan adı ile Feyzabad merkezli Afganistan sınırları içerisinde kalmıştır (Rawand, 2012; Rustai, 2017; URL9).



Şekil 4.2.1: Badahşan'ın 1893'e Kadar Özerk Bölge Olarak Sınırları (URL10).

Feyzabad Kentinin tarihi ve ekonomisi açısından iki önemli potansiyel Vahan Koridoru ve Tarihi İpek Yoludur.

**Vahan Koridoru:** Afganistan'ın özellikle Feyzabad bölgesi yüksek ve geçit vermeyen dağlık alanlardan oluşmaktadır. Vahan Koridoru Feyzabad Kentini Çin'e bağlayan, Pamir Dağları ve Hindukuş Dağları ile çevrelenmektedir. Vahan Koridoru, antik çağlardan beri doğu-batı arasındaki en önemli ticari güzergâhlardan biridir. Afganistan'ı Feyzabad üzerinden doğu ekonomisine bağlayan ikinci alternatif tedarik rotası niteliğindedir. Çin, bu koridoru kullanarak Afganistan, İran ve diğer batı ekonomilerine ulaşımı sağlamak amacıyla büyük bir raylı sistem projesinin inşasını hedeflemektedir. Bu koridorun Afganistan ile Çin arasında açılması durumunda Feyzabad'ın geleceği için önemli fırsatlar ortaya çıkabilir (Rustai, 2017; URL8).

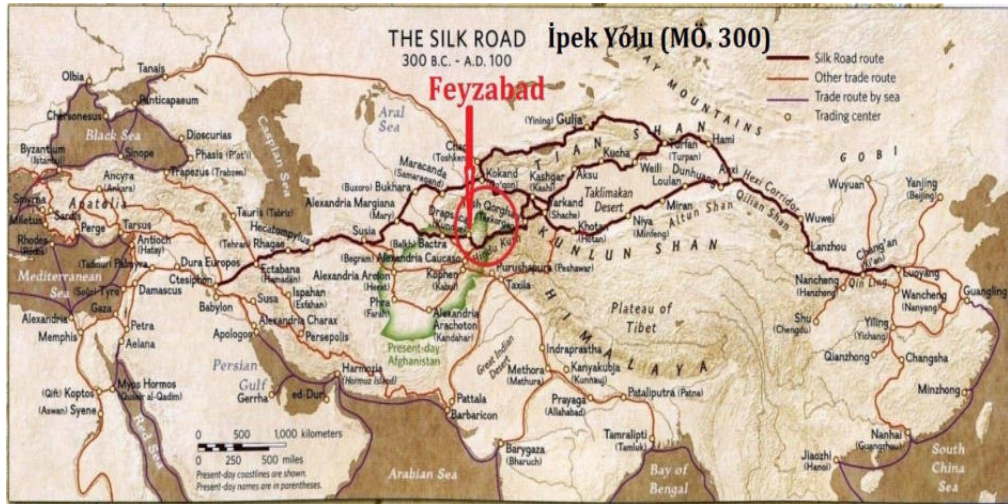


Şekil 4.2.2: Feyzabad'ın Doğu ve Batıya Açılan Kapısı, Vahan Koridoru (İpek Yolu'nun Geçtiği Koridor) (URL8).



Şekil 4.2.3: Eski İpek Yolunun Geçtiği Vahan Koridoru (URL8).

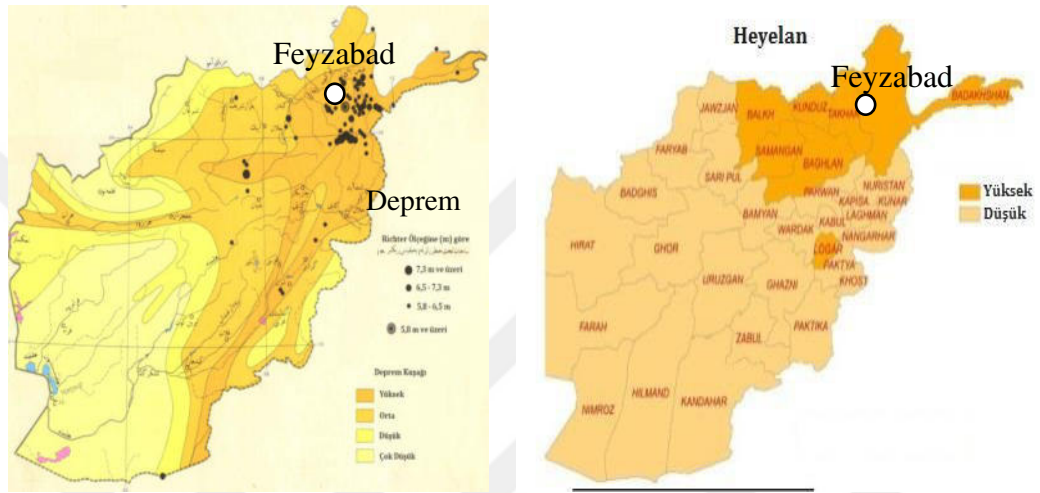
**İpek Yolu:** İpek Yolu tarih boyunca doğu ve batı arasında önemli bir ticaret güzergâhı olmasının yanı sıra kültürel açıdan da önemli bir yoldur. Feyzabad (Badahşan)'dan geçen İpek Yolunun, bu süreçte farklı medeniyetlerin ticari ve kültürel etkileşiminde rolü olduğu bilinmektedir. İspanyol gezgin Marko Polo, 1273'te ticari yollar arayışıyla çıktığı Orta Asya yolculuğunda, Badahşan'dan geçerek Çin'e ulaşmıştır. Eserinde, Badahşan'ın ticari potansiyelleri, doğa güzelliği, yer altı zenginliği ve hayat kaynağı açısından zenginliklerinden bahsetmiştir. Bugün Feyzabad Kenti dünya ticaretinde etkin olmasa da, bundan yüzyıllar önce uluslararası ticarete söz sahibi olduğu bilinmektedir (Rustai, 2017; URL10; Yar, 2012).



Şekil 4.2.4: Feyzabad Kentinden Geçen Eski İpek Yolu Güzergâhı (URL13).

### 4.3. Feyzabad'ın Jeolojik, Coğrafi ve Topografik Yapısı

Feyzabad jeolojik ve coğrafi yapısı itibariyle Afganistan'ın deprem açısından en riskli bölgelerinden birinde yer almaktadır. Söz konusu yer, her yıl çığ, sel, deprem, heyelan, sert kışlar ve kuraklık gibi tekrarlayan doğal afetlerin etkisini gösterdiği, tehlikelere açık bir alandır. Bu doğal afetler birçok can ve mal kaybına, morfolojik yapının değişmesine, su kaynaklarının kirlenmesine ve birçok soruna neden olmaktadır (GIZ, 2013; URL6).



Şekil 4.3.1: Feyzabad'ın Deprem ve Heyelan Haritası (Rustai, 2017; UNDP, 2010).

Tablo 4.3.1: Feyzabad 'ta Aylara Göre Gerçekleşen Doğal Afetler (UNOCHA, 2012).

Doğal Olaylar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temm.	Augüs.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Çığ												
Heyelan												
Sert Kışlar												
Sel												
Kuraklık												
Deprem												

Yüksek dağlar, engebeli araziler ve sarp nehir vadileri kentin başlıca coğrafi özelliklerindedir. % 89,9 dağlık ve yarı dağlık araziler, %9.7'lik bir kısmı düz ve yarı düz arazilerden oluşmaktadır. Doğu Pamir Dağları deniz seviyesinden 3.000-7000 metre yüksekliktedir. Yüksekliğinden dolayı, 1833 yılında ünlü kâşif ve coğrafyacı John Wood tarafından dünyanın çatısı şeklinde tanımlanmıştır. Doğu bölgeleri genellikle soğuk, batı ise ılıman ve sıcaktır. Bölge, genel olarak karasal iklim özelliklerine



sahiptir. Sıcaklık, kışları 0 - -40 °C aralığında, yazları 28–37.5 °C aralığında değişmektedir. Bahar dönemi ise artan sıcaklıklarla geçiş dönemi niteliğindedir (GIZ, 2013).

Tablo 4.3.2: Feyzabad'ın Arazi Yapısı (UNAMA, 2013).

Arazi Yapısı					
Dağlık alan	Yarı dağlık	Düzlük Alan	Yarı Düzlük	Diğer	Toplam
%75.7	%14.2	%6.9	%2.8	%0.3	%100

#### 4.4. İlin (Feyzabad) Sosyo-Demografik Durumu

İl nüfusu, farklı etnik gruplar, etno-dilsel ve kültürel topluluklardan -örneğin Tacik, Özbek, Peştun, Kırgız, Moğol, vd.- oluşmaktadır. 2012 yılında yapılan sayım sonucuna göre 904.700 olan ilin nüfusunun, 2019 yılında %1,07 artış ile bir milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. İlin genelinde nüfus yoğunluğu 26 kişi/km<sup>2</sup>'dir. İl nüfusu ülke nüfusunun %1'ni oluşturmaktadır. 1980-1995 yılları arasında nüfus artış hızında bir gerileme yaşanmasına karşın sonraki yıllarda sürekli artış göstermiştir. İlin ekonomik yaşamının temelini tarımsal faaliyetler ve hayvancılık oluşturduğu için il nüfusunun %85'e yakını köylerde, %15'lik kısmı ise kentlerde yaşamaktadır. İlin sahip olduğu coğrafi konum ve genel ekonomik yapıya bağlı olarak kentleşme oranı, ekonomik gelir ve hizmet sektörünün gelişimi ülke ortalamasının çok altındadır. İldeki madenlerin çıkarılması ve işletilmesi belli yerel güçlerin idaresinde olduğundan, buradan sağlanan gelir ilin gelişimi, sosyal hizmetler ve altyapı ihtiyacı için kullanılamamaktadır. İl genelinde tarıma, hayvancılığa, üretime dayalı, istihdam imkanı oluşturan herhangi bir fabrika kurulmamıştır. Dolayısıyla il ekonomik gelişme ve istihdam açısından büyük ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır.

İl düzeyinde ortaya konan bu verilere ek olarak araştırma alanını oluşturan Feyzabad 98 bin nüfusuyla ilin merkez ilçesidir. Feyzabad 'ta çoğunlukla Tacikler ve Özbekler yaşamakta olup, diğer etnik gruplar azınlıktadır (GIZ, 2013).

Tablo 4.4.1: Feyzabad 'ta Yaşayan Etnik Grup Yoğunlukları (UNAMA, 2013).

Etnik Grup	Yüzdeler
Tacikler	% 80
Özbekler	% 15
Azınlıklar: Kırgızlar, Hazaralar, Peştun ve Baluçlar	% 5

1990'dan 2014'e kadar olan kentsel gelişme sürecine bakıldığında, kentte sunulan sağlık, eğitim ve iş olanaklarından dolayı kentleşme oranında bir artış

gözlemlenmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda kentte ortaya çıkan işsizliğe bağlı olarak bu oran düşmüştür. Söz konusu süreçte kent, iş olanaklarından dolayı değil, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanılmak amacıyla tercih edilmiştir. 2014 yılından sonra kentin dışarıya göç vermesinden kaynaklı nüfus azalma eğilimine girmiştir. Bu hareketliliğin temel nedeni, kente iş olanaklarının olmaması ve geçim sıkıntısıdır. Dolayısıyla, iktisadi gelişmişlik, iş olanakları, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlerin kapasitesi nedeni ile büyük merkezlere bir hareket söz konusudur. Mülkiyet verileri incelendiğinde, kırsal alanın tümünde özel mülkiyet söz konusu iken Feyzabad ‘ta kısmen kiralık konutların bulunduğu (%90 özel mülkiyet, %7 kiralık) görülmektedir (FB, 2018; FBKM, 2019).

Tablo 4.4.2: Feyzabad Kentin Nüfusu ve Mülkiyet Sahipliliği (FB, 2018).

Kent Nüfusu	Nüfus Artışı	Özel Mülkiyet	Kiralık	Diğer
98.000	% 1,07	% 90	% 7	% 3

İlin genelinde olduğu gibi, Feyzabad il merkezinde de ekonomik sorunlar, eğitim, sağlık, altyapı sorunları, hizmet yetersizliği ve işsizlik problemleri yaşanmaktadır. Kentte yaşayanların eğitim düzeyleri incelendiğinde, kadınların erkeklere nazaran eğitim imkânlarından uzak kaldığı, bu nedenle eğitim düzeyi konusunda, erkekler ile kadınlar arasında belirgin bir fark olduğu görülmektedir. Toplumun muhafazakârlığı, sosyal şartlar, sosyal ayrımcılık ve erken yaşlarda evlilik gibi etkenler ifade edilen durumun ortaya çıkmasının nedenleridir. Ancak, olumlu bir gelişme olarak 2000'li yıllardan itibaren insanlar bilim ve eğitime daha fazla önem vermekte, ebeveynlerin çocuklarının eğitimine olan ilgisi artmaktadır. Genç neslin eğitim seviyeleri incelendiğinde, kadınların çoğunluğunun lise mezunu, belli bir kısmının lisans düzeyinde eğitime sahip olduğu; erkeklerin ise yarısına yakınının lisans, az oranda da lisansüstü düzeyde eğitim aldığı görülmektedir (FBKM, 2019).

#### 4.5. Kokçe Nehrinin Oluşumu

Afganistan'da 130 nehir ve çay bulunmakta, bunların 43'ü büyük nehirlerden oluşmaktadır. Kokçe Nehri Afganistan'ın en önemli 43 büyük nehrinden biridir. Kokçe Pamir, Hindukuş ve Kranu Munjan Dağlarının buzul ve karlarının erimesi sonucu oluşmakta, bunlarla birlikte farklı membalardan gelen sular Vahan, Viktoria ve Zerkol çaylarını oluşturmaktadır. Bu çaylar uzun bir mesafeyi kat ederek Kokçe Nehrinin kolları olan Jirm, Zibak, Şuheda çayları ile birleşmekte, Baharek Kentinde bir araya

gelerek Kokçe Nehrini meydana getirmektedir. Kokçe Nehri Feyzabad Kentinin içinden geçerek, daha sonra birçok nehir ve çay ile birleşip, son olarak Panj Nehrine deşarj olmaktadır. En son Panj Nehri ile beraber Ceyhun Nehri (Amu Nehri)'ne dökülmektedir. Kokçe Nehrinin uzunluğu 360 km'dir. Genişliği ise 150 m ile 200 metre arasında değişmektedir. Kokçe Nehrinin yıllık ortalama debisi 198 metre küp/saniye olup, Penj Nehri ve Ceyhun Nehrinin %23'ünü oluşturmaktadır (Popal, 2016; RBAC, 2018; Rustai, 2017).

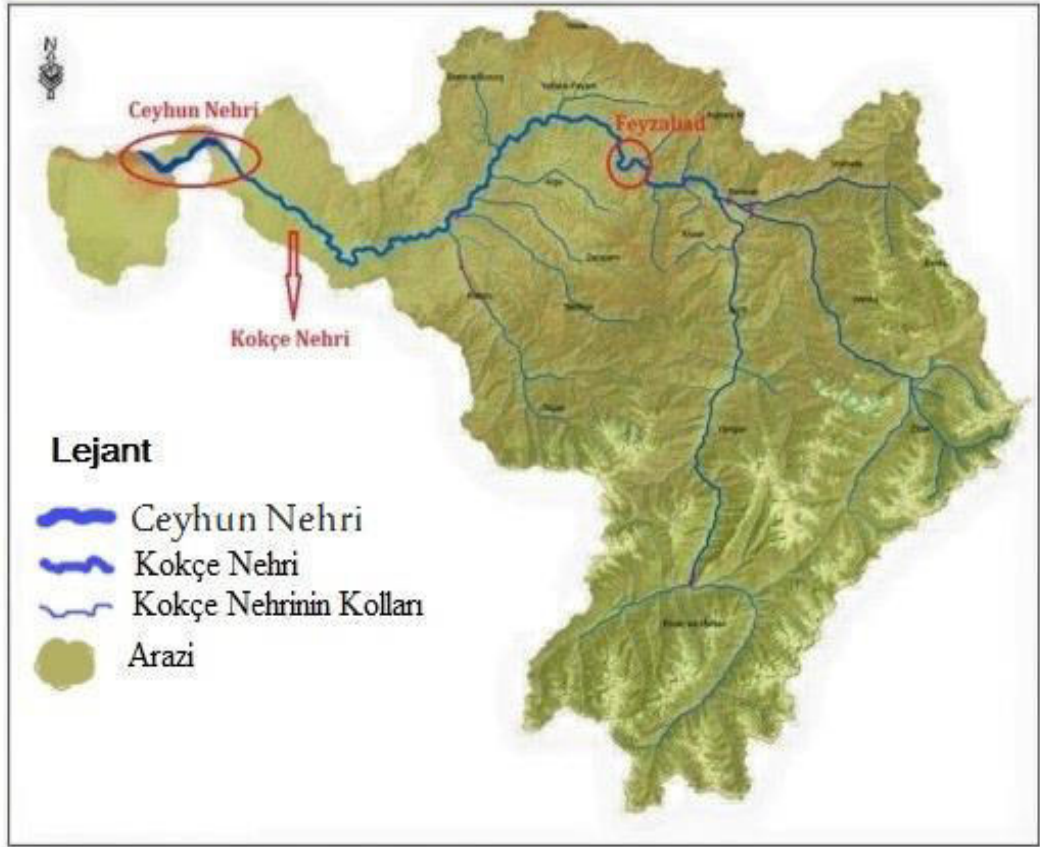


Şekil 4.5.1: Kokçe Nehrinin Kollarını Besleyen Şive Gölü (Rustai, 2017; Yar, 2012).

Yukarıda bahsi geçen dağların yanı sıra Şive ve Çakmakteyn Gölleri Kokçe Nehrinin önemli membalarındandır. Bu göllerden çıkan sular Kokçe Nehri kollarının oluşmasında önemli rol oynar. Şive gölünün uzunluğu 11 km, genişliği 8 km olup, deniz seviyesinden 3110 m yükseklikte yer almaktadır. 1937 yılında iki İtalyan gezgin Liyonardu Bunsı ve Kegnası bu gölü ziyaret etmiş ve Krosofya Dilishya'nın eski ticaret yolu olan İpek Yolunun buradan geçtiğini ifade etmiştir. Şive kelimesi aslında bir Hinduizm Tanrısının ismidir. Bundan yıllar önce Hindular bu göle taptıkları için çevresinde yaşamışlardır (Rustai, 2017). Çakmakteyn Vadisinde hava sıcaklığı kış aylarında -50 dereceye, güz aylarında -10 ile -12 dereceye kadar düşmektedir. Gölün uzunluğu 17 km olup bünyesinde birçok canlı türüne, çevresinde ise çeşitli yaban hayatı ve bitki örtüsüne ev sahipliği yapmaktadır. Dünya'nın en önemli ekosistemlerinden birini oluşturan göl UNESCO kültür mirası listesine girmiştir (Popal, 2016).

Tablo 4.5.1: Kokçe Nehrinin Kaynağı ve Kolları (GIZ, 2013).

Nehir	Kokçe Nehri'nin Kaynakları	Kokçe Nehri'nin Kolları
Kokçe Nehri	Pamir Dağları, Hindukuş Dağları, Kranu Munjan Dağları, Şive ve Çakmakteyn Gölleri	Tagab-i Anjuman, Kuran Munjan, Vahan, Viktoria, Zerkol, Warduj, Cirm, Zibak, Şuheda, Kışm, Teşkan Nehirleri



Şekil 4.5.2: Kokçe Nehrinin Oluşum Haritası (RBAC, 2018).

Kokçe Nehri vadisi, MÖ. 3 binli yılların başlarından itibaren Lapis Lazuli (gök taşı, mavi taş) madenciliğinde dünyanın önde gelen bölgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu madencilik faaliyeti, MÖ. 2000 yıllarında İndus medeniyetinin yükselişi sırasında önemli bir kaynak olmuştur. Yakın bir zamanda, 1980'li yıllarda Sovyet Birliği ile Afganistan savaşı sırasında, direniş savaçılarını finanse etmek için de kullanılmıştır (URL10).

Kokçe Nehri vadisi doğal bir kaynak olmasının ötesinde bünyesinde bulundurduğu yer altı zenginlikleri, ticari potansiyeli ile uzun yıllar Budizm, Hinduizm,

Bacteria ve Aria gibi birçok eski medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Buna ek olarak eski Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma gibi doğu-batı uygarlıklarının uğrak noktası olmuştur. Tarihi süreçte nehir vadisinde kurulan kentlerden bazıları Kamçan, Feyzabad, Baharistan, Cirm ve Ay Hanım kentleridir. Ay Hanım kenti, çok eskiden Tahar ili ile Badahşan ili tek bir il sınırı içerisindeyken, daha sonraki yıllarda Şehri Tahar ilinin sınırları içerisinde kalmıştır.

**Ay Hanım Şehri (Shar-i Ay Khanım):** Afganistan Tahar ilinde Kokçe Nehri ile Ceyhun nehrinin kesiştiği noktada yer alan eski medeniyetlerden kalan önemli bir tarihi şehirdir. Şehir üçgen bir Kale içerisinde kurulup bir tarafı Kokçe Nehri, ikinci tarafı Ceyhun Nehri ve üçüncü tarafı ise kale duvarı ile çevrelenmektedir. Şehrin mimarisi Hint ve Yunan mimarisinin birleşimi olarak klasik bir Yunan kentinin tüm özelliklerine sahiptir. Tarihçilere göre Ay Hanım Kenti MÖ. 330' yılında büyük İskender tarafından kurulmuştur. Tarihi süreçte büyük yıkımlara uğrayan kentin bugün sadece kalıntıları kalmıştır (URL4; URL11).



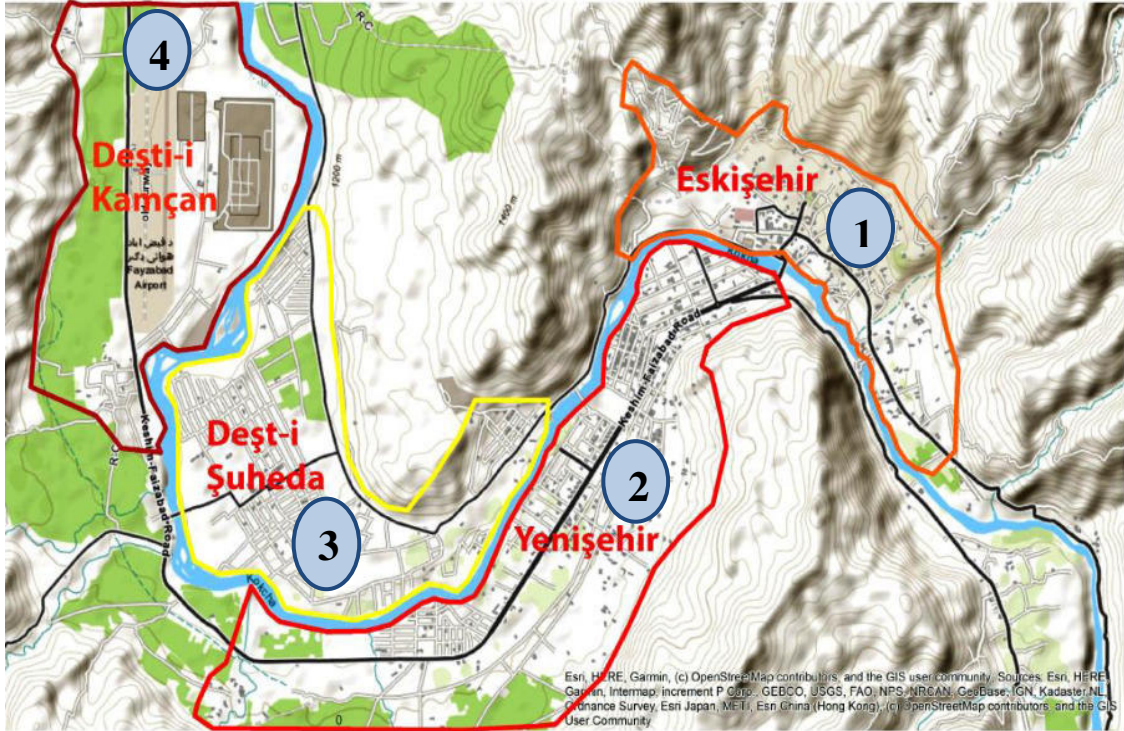
Şekil 4.5.3: Kokçe Nehrinin Vadisinde Kurulan Ay Hanım Kentinin Kalıntıları (URL4; URL5).

#### 4.6. Feyzabad Kentinin Kokçe Nehri Kıyısında Tarihsel Gelişim Süreci

Feyzabad deniz seviyesinden 1200 m yüksekte yer almaktadır. Feyzabad Kenti dört taraftan yüksek dağlarla çevirili Kokçe Nehrinin vadisinde kurulmuştur. Bu vadiye kentin kuruluşunu etkileyen nehir, Feyzabad'ın içinden geçerek kenti belli bölgelere ayırmaktadır. Kentin morfolojisini ve makroformunu biçimlendiren nehrin kıyıları, bir bakıma kentin kalbi durumundadır.

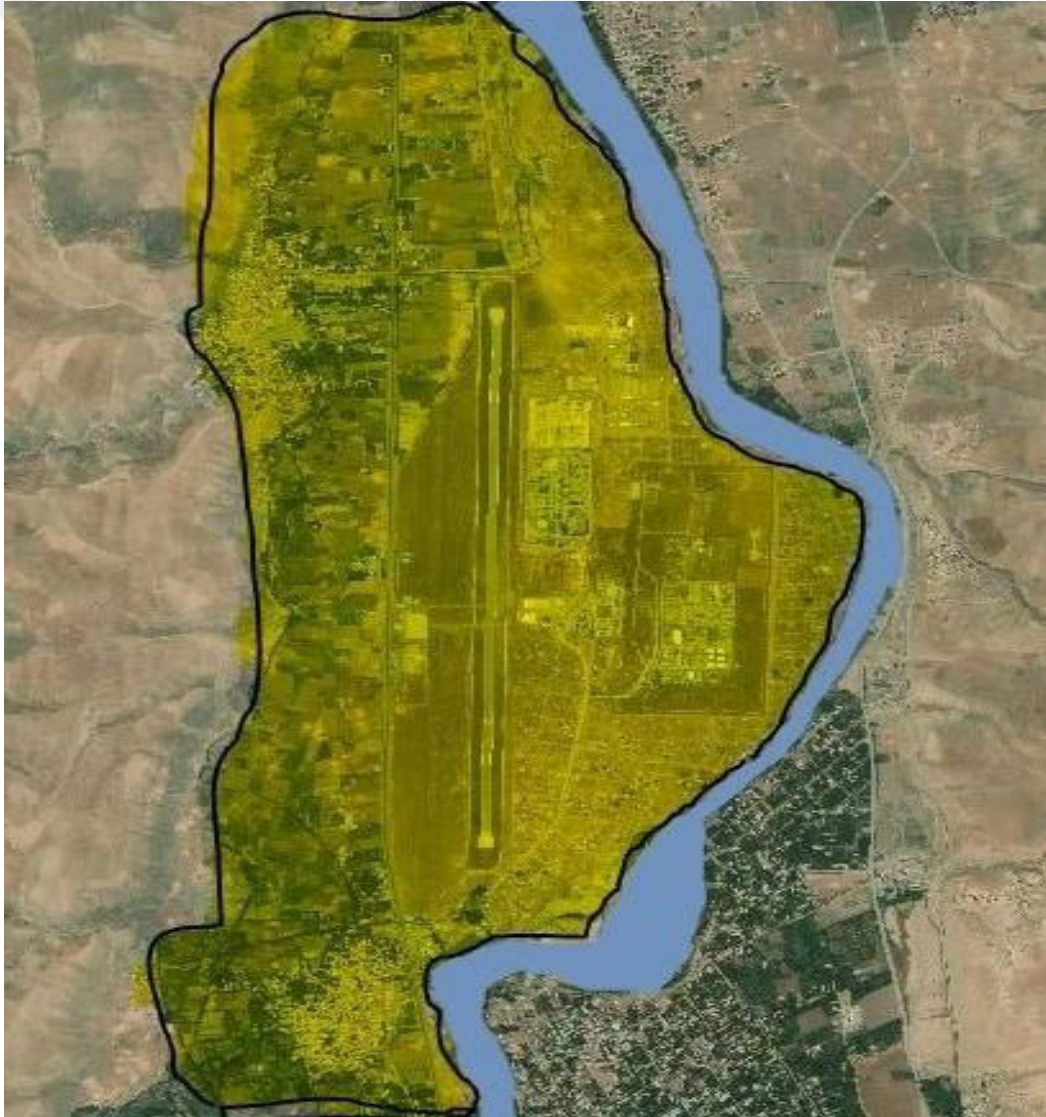
Feyzabad genel olarak dört bölgeden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında bu bölgelerin tarihsel oluşumu ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

- Deşt-i Kamçan (Dasht-i Khamchan),
- Eski Şehir (Shar-i Kuhna),
- Yeni Şehir (Shar-i Naw) ve
- Deşt-i Şuheda (Dasht-i Shuhada).



Şekil 4.6.1: Feyzabad Kentini Oluşturan Bölgeler (UNITAR, 2018).

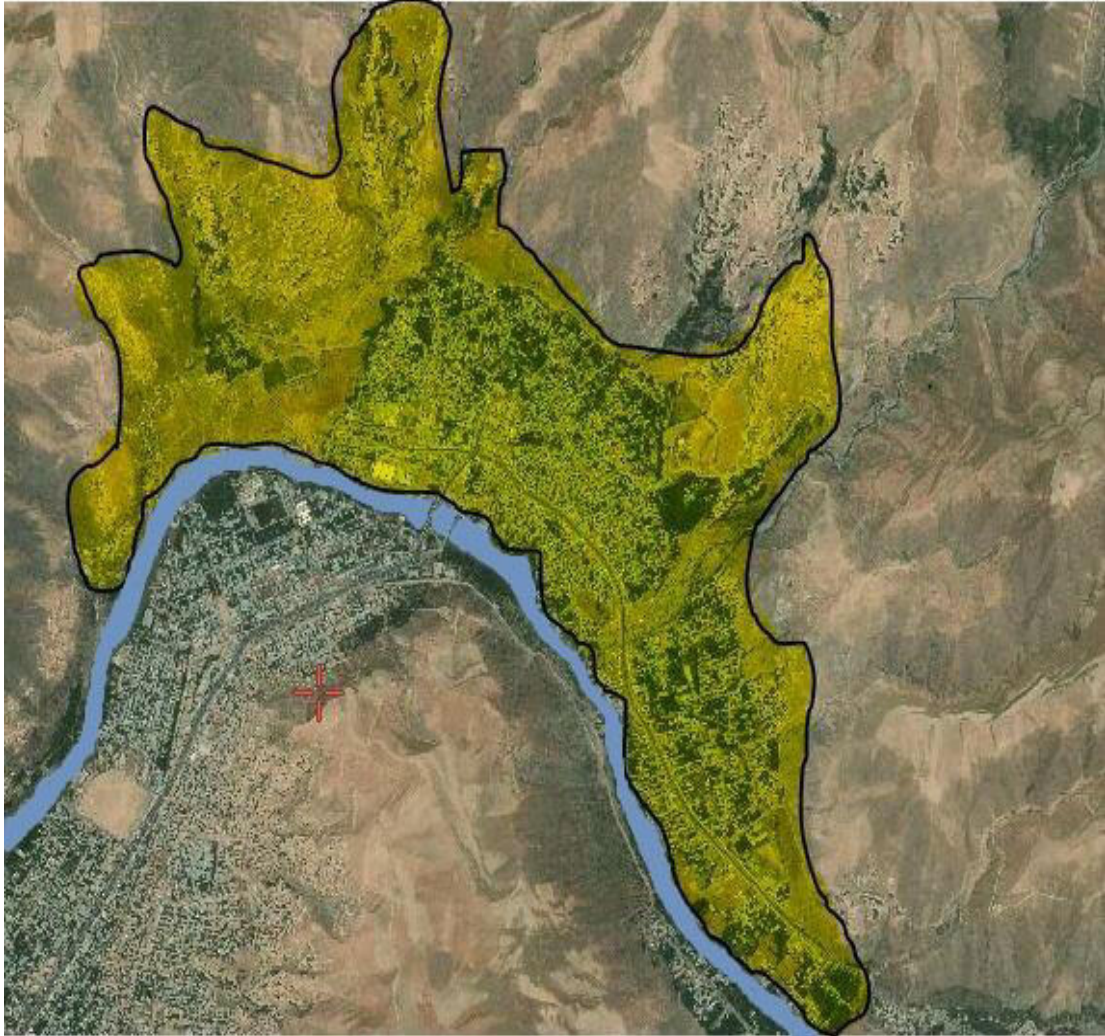
a, *Deşt-i Kamçan*; Feyzabad kenti ilk olarak şimdiki hava limanının bulunduğu Kokçe Nehri kıyısında Kamçan (Khamchan) Şehri olarak kurulmuştur. İpek yolu üzerinde bulunduğu için tarihi süreçte birçok doğu-batı medeniyetine ev sahipliği yapmış ve döneminin en önemli kentlerinden bir olmuştur. Kentin geçmişi ile ilgili çok fazla veri bulunmamasıyla beraber dönemsel gerçekleşen savaşlardan dolayı tahribata uğramıştır. Bu nedenle söz konusu alanda tarihsel anlamda değerlendirilecek kalıntılara rastlanmamaktadır (FBKM, 2019; URL9). Son olarak 1979-1989 yılları arasında Sovyet işgali sırasında Sovyetlerin en önemli üstlerinden biri olmuştur. Bu süreçte kısmen ayakta olan kalıntılar tamamen ortadan kalkmıştır (Britannica, 2014). Son olarak alanın belli bir kısmı askeriye ve havalimanına; diğer kısmı ise planlanarak küçük parseller şeklinde halka dağıtılmış ve yerleşme alanı haline gelmiştir.



Şekil 4.6.2: Deşt-i Kamçan Bölgesi 2020 Yılına Ait Görüntü (Feyzabad'ın İlk Kuruluş yeri), (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).

b, *Eski Şehir*; Eski Şehirin kuruluşunda önemli unsurlardan biri Hz. Muhammed'in hırkasının buraya getirilmesidir. 13 yüzyılın sonlarında Timuriyan İmparatorluğu tarafından Bağdat'tan Semerkant'a intikal edilen Hırka, 1721 yılında Kamçan Valisi Mirza Yâri Bek tarafından Juzgun'a (şu anki Eski Şehirin bulunduğu yer) getirilmiştir. Bölgenin ismini Juzgun'dan Feyzabad'a dönüştürmüştür. Feyzabad Farsça bir kelime olup feyz ve bereketinden gelişen yer anlamındadır. Hırka binasının yapımı ile beraber nehrin karşısında küçük bir yerleşme olarak başlayan Eski Şehir, kentin merkezinin Kamçan'dan bu bölgeye taşınması ile beraber zamanla gelişerek kentin çekirdeğini oluşturmuş, günümüze dek ismini ve varlığı korumuştur (Badahşi ve Bek, 1988).

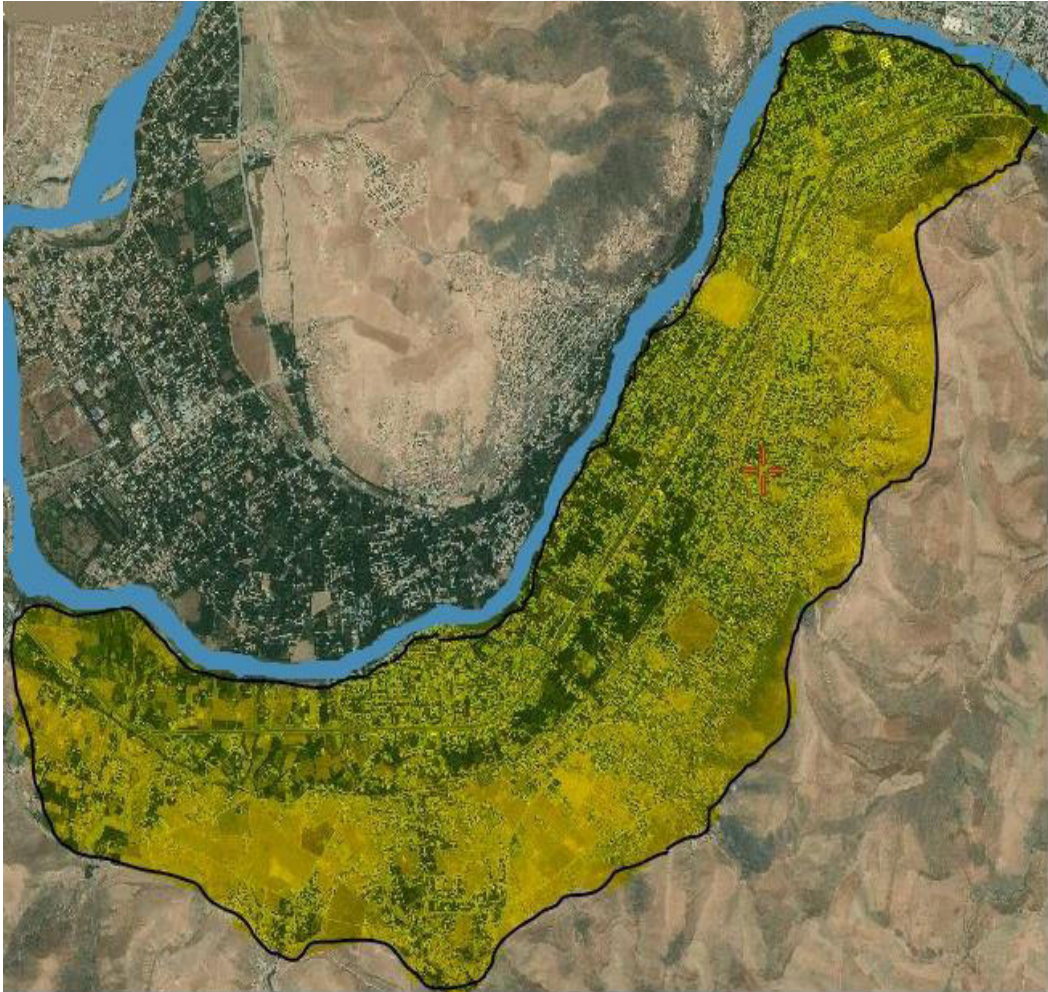
Eski Şehir, bozulmayan organik dokusu, dar ve çıkmaz sokakları, geleneksel mimarisi, mahalle üniteleri, geleneksel yaşam tarzı ve kültürel yapısı ile günümüze dek varlığını sürdürmüştür.



Şekil 4.6.3: Eski Şehir Bölgesi 2020 Yılına Ait Görüntü (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).



c, *Yeni Şehir*; 1920’li yıllara kadar nehrin tek tarafında gelişmeler devam ederken Eski Şehir-Yeni Şehir arasındaki bağlantı köprüsünün yapımı ile gelişme Yeni Şehir tarafına sıçramaya başlamış ve kentin her iki tarafında eşit ağırlıklı bir gelişme devam etmiştir. 1990’larda Sovyet rejimi egemenliğinin sona ermesi ile beraber şehrin yarattığı olanaklardan dolayı Feyzabad yoğun bir göç alma sürecine girmiştir (Badahşi ve Bek, 1988). Savaştan yeni çıkan şehir, bir taraftan ekonomik zayıflık ve yoğun göç, diğer taraftan yerel güçlerin gayrimenkul sahiplenmesi ve göçün beraberinde getirdiği demografik hareketlilikle birlikte nehir kıyısına ve verimli tarım arazilerine doğru yayılmıştır. Hızlı kentsel gelişme süreci, gecekonduların önleme politikaları, nüfus kestirimi ve doğal riskleri dikkate alınmaksızın, herhangi bir master plan çerçevesinde yürütülmediği için günümüzde sağlıklı gecekonduların alanları ve yerleşme koşulları ortaya çıkmıştır. Nehir kıyıları kentsel gelişme baskısına altında kalarak bu sağlıklı gelişmeden en çok etkilenen alanlar olmuştur.

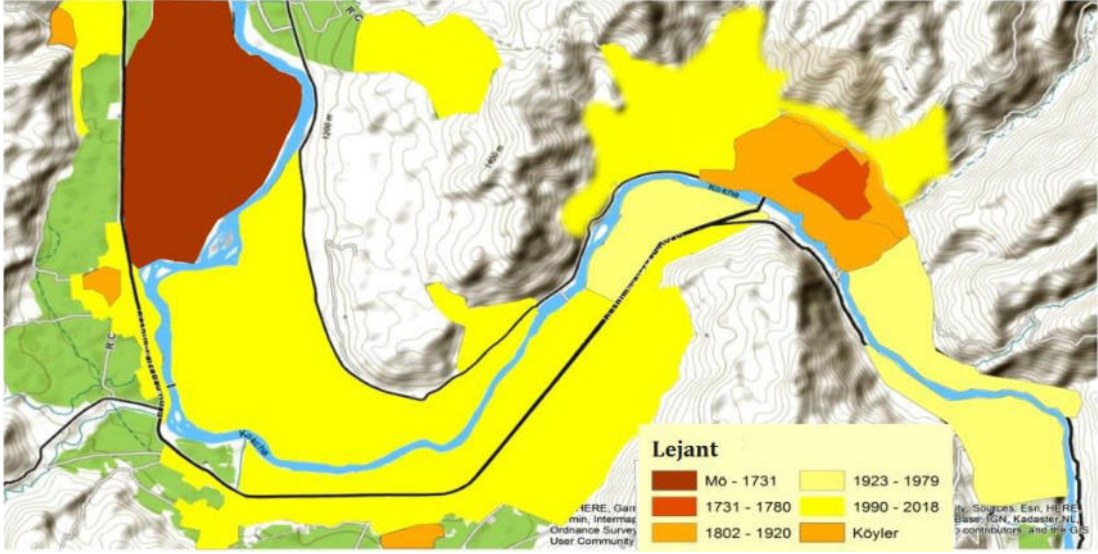


Şekil 4.6.4:Yeni Şehirde Yaşanan Göçle birlikte 1990- 2020 Yılları Arasında Ortaya Çıkan Kentsel Gelişime (Feyzabad 2020 UNITAR’dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).

d, Daşt-i Şuheda: Feyzabad'ın yeni gelişmekte olan bölgelerindendir. Bu bölge Sovyet-Afgan savaşında Sovyetlerin önemli komuta merkezlerinden biri olmuştur. Sovyetlerin çekilmesinden sonra uzun yıllar mayınlardan dolayı çok tehlikeli alanlardan biri olarak kalmıştır. Kamu mülkiyetine ait olan Daşt-i Şuheda bölgesi 2000'lerin ortasından itibaren mayınlardan arındırılarak, bazı politik nedenlerle bölgenin yöneticisi tarafından halka dağıtılmış ve bu alan çok kısa sürede yapılaşmıştır. Diğer taraftan üniversitenin Eski Şehirden Deşt-i Şuheda'ya taşınması da bölgenin cazibesini artırmıştır.



Şekil 4.6.5: Deşti-i Şuheda Bölgesinde 2005 - 2020 Yılları Arasında Ortaya Çıkan Kentsel Gelişime (Feyzabad 2020 UNITAR'dan Elde Edilen Görüntü Üzerinde Gösterilmiştir).

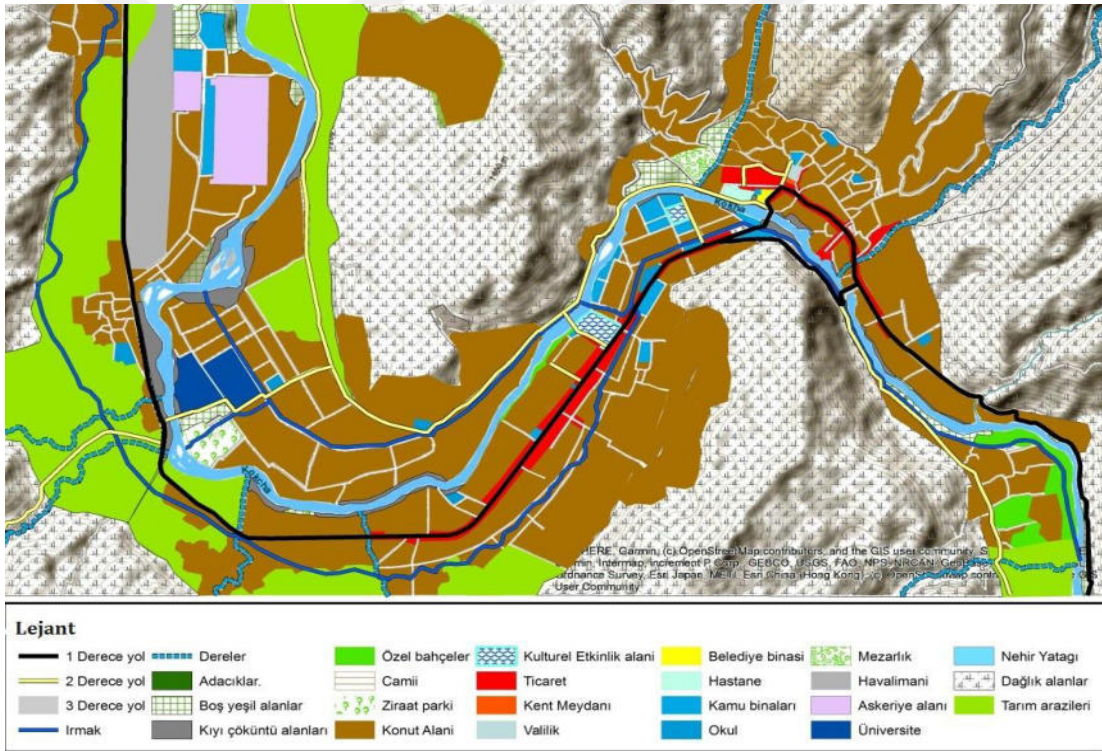


Şekil 4.6.6: Feyzabad'ın Kentsel Gelişim Haritası (Kişisel Arşiv, 2019).

Alanın topografik yapısından kaynaklı -arazi kullanım haritasında belirtildiği gibi- su kanalının üst tarafları su seviyesinden yüksekte olduğu için kuru araziler, alt tarafları ise sulu araziler olarak ikiye bölünmektedir. Suyun avantajlarından yararlanmak ve su ile temas sağlamak için kentsel gelişme eğilimi su kanalının alt tarafları ile nehir kıyıları arasında ağırlıklı olarak devam etmektedir (Şekil 4.6.6). Feyzabad'ın gelişme sisteminde, arazi kullanım ve kentsel gelişmeler üst ölçekli mekânsal gelişmeyi yönlendiren planlardan bağımsız, bütünü görmeden, parçacı uygulamalar şeklinde gerçekleşmektedir. Belediye sınırları içerisindeki gelişme alanlarına ilişkin imar planları üretilmemektedir. Doğal alanlar ve kıyılara ilişkin yönetmelik ve imar kısıtlaması olmadığı için bu alandaki yapılaşmalar yöneticilerden bağımsız mülkiyet sahipleri tarafından rastgele yürütülmektedir. Sonuç olarak kentsel gelişme hem verimli tarım arazilerine hem de kıyılara ciddi bir baskı uygulamaktadır. Gelişmelerin bu şekilde kontrolsüz devam etmesi sonucunda nehrin kıyı kesimleri düzensiz yapılaşmalarla kapatılmakta, söz konusu durum kıyılara erişimi ve kamusal kullanımı zorlaştırmaktadır. Kente şehir planlamasının pratiğe dönüşmemesi, uygulamaların yasal ve yönetsel düzeyde yürütülmemesi, kıyı alanları dahil olmak üzere kentin gelişmesinde yaşanan sorunların temel nedenidir.



Şekil 4.6.7: Nehir Kıyılarında Kentsel Gelişimin Yoğunluğu (FB,2017).



Şekil. 4.6.8: Feyzabad Kenti Arazi Kullanımı (Orijinal, 2019).

Kentte binaların yapılaşma düzeni mahremiyetten dolayı genellikle içe dönüktür. Gelişmiş kentlerde balkon, pencereler ve binanın açık oturma alanları vb. dışa ve manzaraya dönük yapılırken, Feyzabad gibi mahremiyet duygusunun yüksek olduğu kentlerde pencere, balkon ve açık oturma alanlarının iç mekâna dönük olması tercih edilmektedir. Evlerin etrafı ise yaklaşık binanın birinci katı seviyesine kadar yüksek duvarlarla çevrelenir. Yapı adaları içinde evler genellikle ayrıık nizamda, müstakildir.

Ev bahçeleri komşu bahçe ile bitişik düzende ortak duvarlar inşa edilerek, ev tasarımları mahremiyet mesafesini dikkate alarak şekillenmektedir.

#### **4.7. Feyzabad ile Kokçe Nehri'nin Su-Kent İlişkisi Bağlamında İncelenmesi**

Çalışmanın bu başlığı altında, Kokçe Nehrinin kentte kattığı olumlu-olumsuz özellikler ve nehir kıyılarında kentsel kullanıma yönelik fiziksel düzenlemeler açıklanmış, kıyının kamusal kullanımı ve erişilebilirliğine ilişkin incelemeler yapılmıştır. Tezin ana konusuna ilişkin tespit ve değerlendirmelere geçmeden önce mevcut durumu ortaya çıkaran sebeplerin açıklanmasında yarar görülmektedir. Bu nedenle, öncelikle Afganistan'ın ülkesel düzeyde karşılaştığı sorunlar, genel yönetim yapısı ve yasal düzenlemeler hakkında bilgiler verilmiştir.

Afganistan'ın yakın tarihte birçok işgal ve siyasi çekişmelere sahne olması, bunun da özellikle geleneksel toplum yapısından modern topluma geçilmeye çalışıldığı 1950'li yılların sonrasında yaşanması ülkeye ciddi kayıplar yaşatmıştır. 1979 yılındaki Sovyet işgali sırasında yaşanan yıkım ve insanların önemli bir bölümünün mülteci durumuna düşmesi; sonrasında 1996'da Taliban'ın yönetime gelmesi ile eğitim sisteminde yaşanan olumsuzluklar, özellikle aydın kesimin ülkeyi terk etmek zorunda kalması ve ülkenin toplumsal yarar odaklı ideoloji yerine kabileci bir anlayışla yönetilmesi etkileri bugün de devam eden sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bugün ülkede özellikle yetişmiş insan gücü açısından ciddi bir yetersizlik vardır.

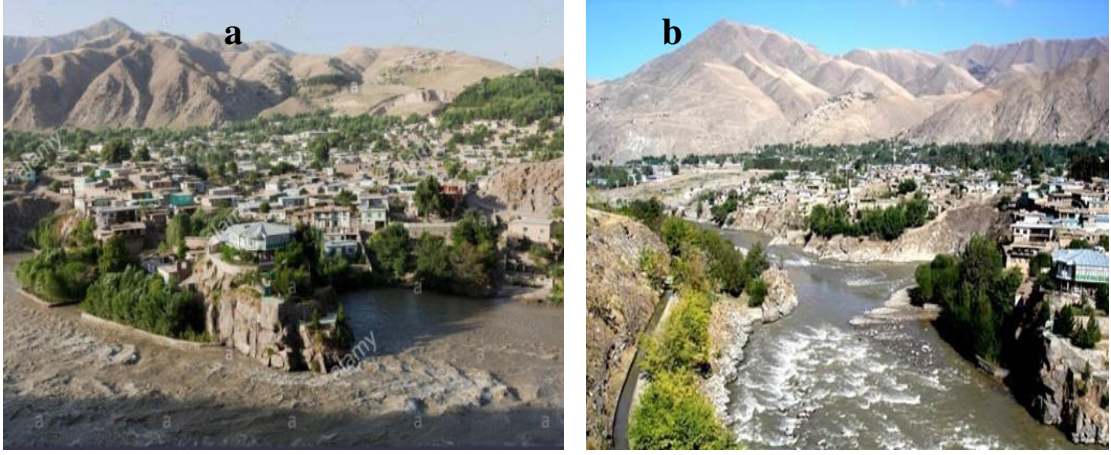
Afganistan'ın merkeziyetçi bir anlayışla yönetilmesi, bunun sonucunda yerel yönetimlerin yetki kullanımı ve kentsel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kaynaklar açısından kısıtlanması da önemli bir sorundur. Bir diğer sorun ise doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi konusunda Anayasada ve Medeni Kanun'da çeşitli hükümler bulunmasına karşın bunları hayata geçirecek araçların geliştirilmemiş olmasıdır. Tezin konusunu oluşturan nehirler, Anayasa ve Medeni Kanun'da kamuya ait, herkesin eşit kullanım hakkına sahip olduğu, milli ekonominin geliştirilmesi amacıyla korunması, adil ve verimli işletilmesi gereken; tüm bunlar göz ardı edilmeden içme, sulama, balık yetiştirme ve sanayi faaliyetleri için kullanılabilir alanlar olarak tarif edilmiştir. Ancak, bu hakların nasıl kullanılacağı, nehir kıyılarının nasıl düzenleneceği ve sosyo-kültürel altyapının nasıl geliştirileceği konusunda yasal ve idari araçlar tanımlanmamıştır. Yine, Belediye Kanunu'nun ikinci maddesinde kentsel gelişmelerin

bir master plan üzerinden yürütülmesi, bu planlarda kentsel gelişimin gerekliliklerine yönelik kamusal alanların, sosyo-kültürel tesislerin, erişim yollarının oluşturulması, tarihi ve kültürel mirasla doğal alanlarının korunmasına yönelik hükümler bulunmaktadır. Ancak, kanunda belirtilen bu hususların uygulamada karşılığını görmek mümkün değildir (RND, 2011; URL3, URL7; URL12, URL18; URL20). Bu çerçevede, Feyzabad kenti ile kentin en önemli unsuru olan Kokçe Nehri özelinde yaşanan sorunların, ülkenin içerisinde bulunduğu genel ekonomik koşullar ve yasal-yönetimsel araçlardan bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir.

#### **4.7.1. Kokçe Nehrinin Feyzabad Kenti Üzerinde Etkileri**

Kuramsal bilgilerde bir kente şekil, biçim ve kimlik kazandıran ve sistemini oluşturan doğal, fiziksel ve sosyal yapı olmak üzere üç etmene vurgu yapılmıştır. Bu unsurlar birbirleriyle her zaman etkileşim içindedir. Doğal yapısı kent sistemi üzerinde etkili olduğu kadar, kentsel yapılaşmalar içinde kalan doğal unsurların fiziksel düzenlemeler ile doğal işlevinin sürdürülmesi de kent ve kentli için bir o kadar önemlidir. Bu nedenle kentin fiziksel yapısı düzenlendiğinde, doğal ve sosyal yapısını da olumlu yönde etkilemektedir. Bu bilgilere dayanarak, Feyzabad kentine doğal ve sosyal anlamda işlev kazandırılması için kentin doğal ve sosyal yapısı açısından belirleyici olan nehir kıyılarında yapılacak fiziksel düzenlemelerin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, öncelikle Kokçe Nehrinin fiziksel yapısı ve nehrin düzenlenmesi hakkında bilgiler verilmiştir.

Nehir kıyıları jeolojik özelliklerinden kaynaklı aşınmaya müsait bir yapıya sahiptir. Kokçe Nehri su seviyesi, sıcak dönemlerde kış seviyesine nazaran oldukça yükselmekte, üç veya daha fazla katına çıkabilmektedir. Su seviyesindeki artışla birlikte nehir, kimi yerlerde geniş alanlara yayılmaktadır. Bu duruma yağışlar eklendiğinde zaman zaman sel baskınları yaşanabilmektedir. Bu taşkınları ve doğal afet riskini azaltmaya yönelik kıyılarda taşkın kontrolü ve fiziksel düzenleme eylemleri yapılmadığı için kıyı bölgeleri aşınarak kıyıda çökmeler oluşabilmektedir. Söz konusu durum kıyılarda morfolojik açıdan birçok değişime neden olmakta, oluşan bozukluklar ve uçurumlar kıyılarda akıntı, boğulma tehlikesini artırarak kıyımın kullanımı zorlaştırmaktadır. Bu aynı zamanda çevresindeki yapılar için de tehdit oluşturmaktadır.



Şekil 4.7.1.1: (a) Kokçe Nehri Taşkın Dönemi, (b) Kış Dönemi (Alamy, 2014).

Diğer büyük sorunlardan bir ise kentsel kirliliktir. Kokçe Nehri'ni kirleten faktörler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar; kentsel kirlilik, tarımsal kirlilik ve doğal kirliliktir. Feyzabad'ta diğer kentsel hizmetler gibi kanalizasyon sisteminin olmaması kentin en büyük sorunlardandır. Kentsel/evsel artık ve atıklar açık kanalizasyon şebekeleri ve kaçak bağlantılar ile nehre karışmaktadır. Bu açık kanalizasyon sistemi kent içinde ve çevresinde kötü koku, görüntü ve su kirliliğine sebep olmaktadır. Ayrıca, tarım alanları ve bahçelerden çıkan zehirli pis sular da nehre deşarj edilmektedir. Ancak, nehrin büyüklüğü ve hızlı akışından dolayı belli olmayan su kirliliğine karşı hiçbir önlem alınmamaktadır. Nehir kıyılarında yaşayan birçok kullanıcı, nehir suyundan içme ve kullanma amaçlı istifade etmekte, bu durum kullanıcılar için büyük sorun oluşturmaktadır. Kuramsal araştırma kapsamında incelenen örneklere bakıldığında, söz konusu su kenarı kentlerinin bu evreleri çoktan aştığı, ancak Feyzabad Kentinde, Kokçe nehrinin incelenen örneklerin geçmişteki durumunu yansıttığı görülmektedir.



Şekil 4.7.1.2: Nehre Bağlanan Açık Kanalizasyon Şebekeleri (Kişisel Arşiv, 2020).



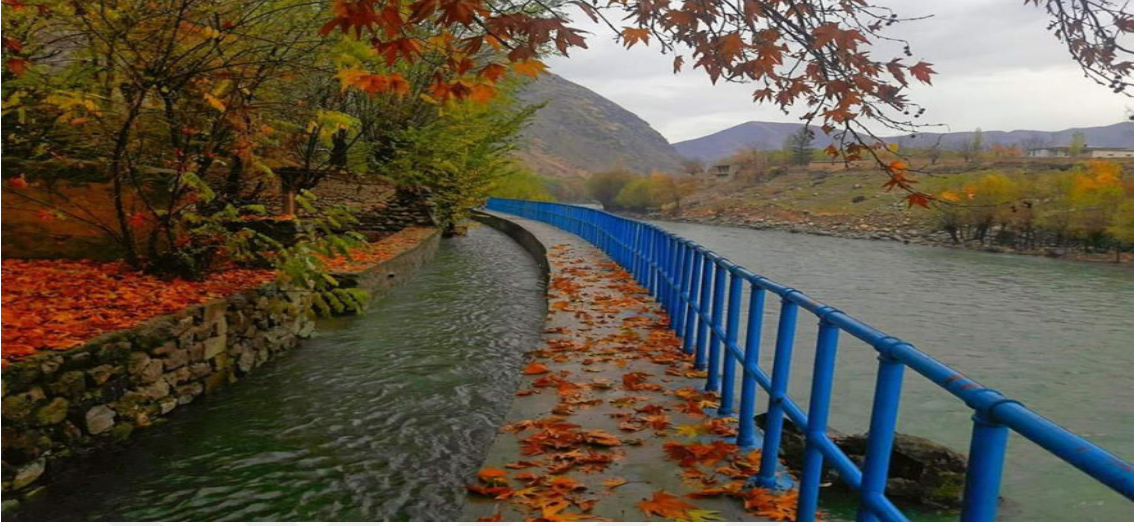
Şekil 4.7.1.3: Kanalizasyon Sisteminin Nehre Bağlantısı (Kişisel Arşiv, 2020).

Kokçe Nehri, önemli bir peyzaj ögesi olarak kente doğal, ekolojik, estetik ve morfolojik özellikler kazandırmasının yanı sıra sosyal, kültürel ve rekreatif imkanları ile de kent yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır. Kentin coğrafi özellikleri ve topografik yapısına bağlı olarak kent içinde kuru ve menderesler oluşturan Kokçe Nehri, çalkantılı ve coşkulu bir akışa sahiptir. Rekreatif anlamda hareket özelliği ile kentin her yerine dalga ve akış sesini duyurmaktadır. Kokçe Nehrinin kayaları ve kıyıları döverek oluşturduğu bu doğal ses ve coşku, çevresinde rekreatif anlamda canlılık, huzur, sakinlik ve sevinç hissi yaratmakta, yanı sıra nehir kent içinde yeşil bir koridor oluşturmaktadır. Ancak, insanların boş zamanlarını değerlendirdiği, eğlendiği, yüzdüğü, balık tuttuğu nehir kıyısının kullanımı, son yıllarda ortaya çıkan kentsel gelişme ve baskı sonucunda zorlaşmış, nehir kıyısı ifade edilen kullanım olanakları açısından zayıflamış, doğal fonksiyonlarını giderek kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, kıyının kamusal kullanımını açısından da ciddi bir tehdit oluşturmuştur.

Kokçe Nehri kent içinde ekonomik anlamda da etki yaratmakta, etrafındaki tarım alanlarının, bahçelerin sulanmasına ve yeşil kalmasına yarar sağlamakta, bununla birlikte iklimsel farklılıkların dengede tutulmasına katkı sunmaktadır. Kuramsal bulgularda ifade edildiği üzere kentlerin nehir kıyılarındaki yer seçimini ve kuruluşunu etkileyen temel unsurların başında besin kaynağı sağlama ve ekonomik açıdan kullanımlar gelmekte, bu potansiyelleri sayesinde nehirler kentlerin gelişiminde ve kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu saptamadan yola çıkarak, Kokçe Nehrinin Feyzabad Kentinde ekonomik ve yaşamsal kullanım açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Fakat nehrin ekonomik açıdan kent ve kentli yararına değerlendirildiğini söylemek zordur. Kente su tedariki açısından önemli rol oynayan 10 km uzunluğundaki Sangimuhr Kanalı ile sağlanan su, kentin tüm bölgelerinde tarımsal sulama ve bahçeler



için kullanılmakta, bölgeler arasında periyodik kullanım haklarına bağlı su ulaştırılmaktadır. Ancak, kanalın küçüklüğü ve düzenli hizmet verememesinden dolayı yetersiz kalmaktadır.



Şekil 4.7.1.4: Tüm Bölgelere Su Sağlayan Tek Kanal (Sangimuhur Kanalı) (URL14).

Bir diğer sorun ise yerli ve yabancı şirketlerin iş birliği ile yapılan araştırma sonuçlarına göre nehrin akış gücünün yüksek elektrik üretme potansiyeline sahip olmasına karşın bu potansiyelin kullanılmamasıdır. Kokçe Nehrinde elektrik santrali kurulduğu takdirde sadece Feyzabad kenti değil, aynı zamanda Afganistan'ın geneline yetecek enerji üretim gücüne sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak bu potansiyele rağmen Feyzabad Kentinde ciddi elektrik sorunları yaşanmaktadır. Dolayısıyla, nehrin potansiyellerinden küçük bir su kanalı ile kısmı tarımsal sulama dışında yararlanıldığını ve kentsel yaşama yönelik düzenlemelerin yapıldığını söylemek zordur.

#### **4.7.2. Kokçe Nehir Kıyılarına Erişebilirlik ve Kamusal Kullanımlar**

Nehir kıyılarının, insanların kullanımı için azami ölçüde “erişebilir olması” toplumsal yarar odaklı bir kıyı gelişiminin en temel unsurudur. Burada vurgulanması gereken nokta “erişilebilirlik/kullanım sürekliliği”dir. Kesintisiz kamusal erişimi olan kıyı alanları, kamusal mekânın kesintiye uğradığı kıyı alanlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. “Erişim” ayrıca, insanların su ile birçok bakımdan etkileşimini fiilen sağlayabilme anlamına gelmektedir. Kuşkusuz kıyıdağı düzenlemelerde, geniş otoparklar, otomobile yönelik erişilebilirliği yüksek yollar ve kullanımı kısıtlayan özel mülkiyetin sınırlandırılması gerekmektedir. Mutlak gereklilik, kıyıya erişimi

sağlayabilecek yaya bağlantılarına öncelik verilmesi ve kentlinin tümüne hitap edecek kullanım alanları ve fonksiyonların oluşturulmasıdır (İlhan, 2012). Kuramsal bilgiler çerçevesinde ifade edildiği gibi, kıyılara erişilebilirlik sadece fiziksel değil aynı zamanda görsel erişilebilirlik yönüyle de önemlidir.

Feyzabad ‘ta son dönemlerde yerel politik stratejilere dayanan bireysel güçlerin etkisiyle kıyı kullanımları sömürüye açık birer tüketim alanı haline dönüşmüştür. Özellikle kıyılarda ortaya çıkan mekânsal değişiklik ve yaklaşımlar sonucunda nehir kıyısı kişiler tarafından sahiplenilmiştir. Kıyı şeridi boyunca yapılan özel konutlar, özel bahçeler ve istinat duvarları suya ve kıyıya erişimi engellemiş, aşağıdaki şekillerde gösterildiği gibi yapılar kıyıya çıkan yolların bazılarını kapatmıştır. Bu anlamda, kent ile su arasındaki fiziksel ve sosyal erişim ve etkileşimin kopuk olduğu görülmektedir.



Şekil 4.7.2.1: Nehir Kıyısına Erişebilirliği Engelleyen Faktörler (FBKM, 2019).



Şekil 4.7.2.2: Nehir Kıyılarına Erişimi Engelleyen Yapılaşmalar (TOB, 2018).

Ulaşım konusu ile ilgili son yıllarda ortaya çıkan teknolojik olanaklar, kentsel yaşam standartları ile eş zamanlı gelişen ulaşım altyapısı ve ulaşım olanaklarına rağmen, kent içinde şehircilik anlamında birçok altyapı eksiğinin olduğu; kentsel fonksiyonlara ve kamusal alanlara erişimin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Kentin farklı yerlerinde inşa edilmiş olan beş köprü bölgelerarası ulaşımı sağlamaktadır. Toplu taşıma araçlarının bulunmadığı kente, ulaşım özel araçlar, ticari taksiler, motosiklet, az sayıda bisiklet ve yaya olarak sağlanmaktadır.

Planlama ve şehircilik açısından gelişmiş kentlerde sosyo-kültürel alanlara özellikle nehir kıyılarına, kent ile bağlantısı kurulmuş yol sistemlerinin bulunduğu, kamusal ve odak noktası niteliğindeki alanlara açılan yolların yayalaştırıldığı, bisiklet ve yaya öncelikli uygulamalarla mutlak erişimin sağlandığı görülmektedir. Daha somut bir ifadeyle kamusal alan niteliğindeki alanlarda erişim, kullanım, kontrol ve sahiplilik gibi kavramlara vurgu yapılmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak hareket akışına da önem verilmekte, bu hareketlilik kıyı kullanımı ve kalitesini artırarak kent kimliğine katkı sağlamaktadır. İfade edilen ölçütler çerçevesinde Feyzabad'a bakıldığında, bu tür eylemlerin gerçekleştirilmesinden öte nehir kıyılarının farklı engeller ile kullanımının kısıtlandığı; nehir ve kıyıların kent bir parçası olmaktan uzak olduğu, kıyıya erişim, kıyı kullanımı ve kent-kıyı bağlantısına yönelik hiçbir müdahalenin bulunmadığı görülmektedir.

Kokçe Nehrinin kıyıları kamusal kullanım düzeyi açısından incelendiğinde, kent içindeki kıyıların durumunu ikiye ayırmak mümkündür. Birincisinde kıyı bandı belirli kullanıcı profilini içeren mülk sahipleri tarafından kullanılmakta ve diğer kentlilerin yararı ihmal edilmekte; diğerinde ise nehir kıyıları kaderine terk edilerek çöküntü ve çöplük alanlarına dönüşmektedir. Şekil 4.7.2.3'de Eski Şehir ile nehir arasındaki ilişkiye bakıldığında, nehrin yüzeyinin kent seviyesinden oldukça alçakta yer aldığı, nehir bir taraftan dağ yamacı, kent tarafından ise ciddi bir kot farkı ile çevrelendiği görülmektedir. Kentin genelinde olduğu gibi nehir kıyıları özel bahçeler ve özel mülkiyetler ile işgal edilmiş durumdadır. Kıyıya açılan hiçbir yolun olmaması ile beraber herhangi bir kıyı düzenlemesi de yapılmamıştır. Suyu erişimin imkansız yakın olduğu bu alanlarda kent ile kıyı arasındaki ilişki tamamen kopuk durumdadır.



Şekil 4.7.2.3: Eski Şehir Bölgesinde Kentin Nehir Üzerinde Yarattığı Baskı (FBKM, 2019).

Kıyılar Eski Şehirde olduğu gibi Yeni Şehirde de benzer kentsel baskı altındadır. Şekil 4.7.2.4 'te gösterildiği gibi nehir kıyısı, etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş yapılar tarafından kapatılmış durumdadır. Sadece belli kişilerin kıyının avantajlarından yararlanabildiği bu durumda, kıyıların kamusalılığı ve toplumsal yarardan bahsetmek zordur.



Şekil 4.7.2.4: Yeni Şehir Bölgesi Kıyılarında Kısıtlılık Oluşturan Özel Mülkiyetler (TOB. 2018).

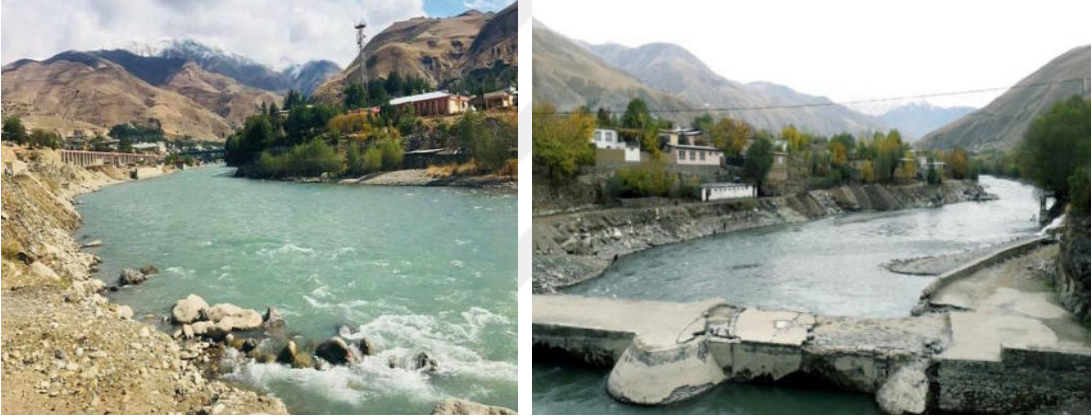


Şekil 4.7.2.5: Deşt-i Şuheda ile Deşt-i Kamçan Bölgeleri Arasında Kıyıda Devam Eden Yapılaşma (TOB, 2017).

Kıyılar çoklu fonksiyona sahip, tüm kentlinin eşit kullanılması gereken alanlardır. Kıyılar, doğal kamusal alanların, insan ise doğanın bir parçasıdır. Ancak, insanlardaki bilinç eksikliği, çevre ve doğaya karşı farkındalığının olmaması insanları kendi doğasından uzak tutmaktadır. Feyzabad kentine bakıldığında da gözlemlenen temel sorun, nehir ile kent ilişkisi süreç içinde farklı biçimlerde şekillenirken, kent ve kentlinin rekreatif ihtiyaçlarının, nehir ve kıyısının geleceğinin, kamusalının, ekolojik, estetik özelliklerinin, ekonomik ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik fiziksel düzenlemelerin dikkate alınmaması, sivil toplum ve yerel yönetimin de ifade edilen önemli hususları göz ardı etmesidir. Dolayısıyla, kamusal kullanım ve kent yaşam hakkını dile getiren teşvik ve çalışmaların olmamasından dolayı kıyılar işlevsiz kalmış, bu da kıyıların çöküntüye uğramasına, terkedilmesine ve kentten kopuk kalmasına neden olmuştur.



Şekil 4.7.2.6: Eski Şehir Nehir Kıyısından Bir Görüntü (Kişisel Arşiv, 2020).

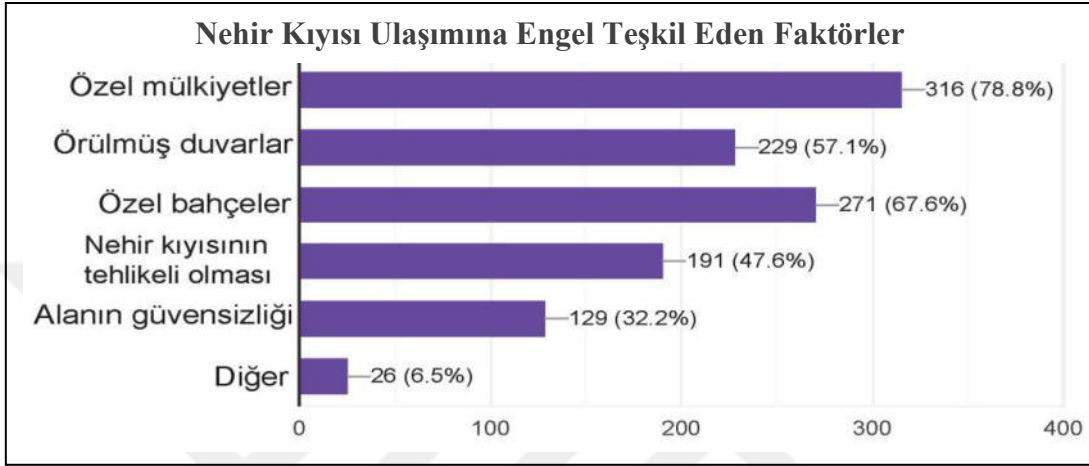


Şekil 4.7.2.7: Nehir Kıyılarının İşlevsizliği (Kişisel Arşiv, 2019).



Şekil 4.7.2.8: Eski Şehir ile Yeni Şehir Arasında Kıyıların İşlevsizliği (Kişisel Arşiv, 2020).

Saha araştırması kapsamında gerçekleştirilen anket verileri kentlinin, kıyının özel mülkiyetler, özel bahçeler ve yüksek duvarlarla kısıtlanmış olmasından rahatsızlık duyduğunu göstermekte, kıyı geliştirme ilkeleri çerçevesinde herkese hitap eden, güvenliği sağlayan, nehirdeki boğulma tehlikesini gideren düzenlenmelere vurgu yapıldığı görülmektedir. .



Şekil 4.7.2.9: Nehir Kıyısı Ulaşımına Engel Teşkil Eden Faktörler

Nehir kıyılarında kentsel baskı ve düzensiz yapılaşma sorunu günümüzde de devam etmektedir. Yasal ve yönetsel anlamda bir önlem ve müdahalenin bulunmaması, kent ve kentlinin bugünü ve geleceği için büyük bir sorundur.



Şekil 4.7.2.10: Nehir Kıyılarında Günümüzde Devam Eden Yapılaşmalar (Kişisel Arşiv, 2020).

Şekil 4.7.2.11'de gösterilen kentin devlet hastanesidir. Kentin en önemli donatı alanlarından bir olan ve kentlinin yoğun bir biçimde kullandığı hastane kent ile su arasında bir duvar örmüştür. Nehrin hemen kıyısında olmasına rağmen hastane bahçesinde ağaçlandırma, yeşillik, gölgelik alanlar ve suya yönelik kullanımlar bulunmamaktadır. Kentin önemli mekânlarından biri olan merkez hastane ile kıyı arasında kalan alan işlevsiz, atıl kalmış bir alandır.



Şekil 4.7.2.11: Devlet Hastanesi İle Nehir Kıyısı Arasındaki Görüntü Kirliliği ve İşlevsizlik (Kişisel Arşiv, 2020).

Feyzabad 'ta şehrin plan ve programından sorumlu, şehirleşme sürecini yöneten, kentte yaşanan sorunlarının çözümü, ihtiyaç duyulan hizmetlerin üretimi gibi konularda yetkili yerel birim belediyedir. Şekilde 4.7.2.12'de gösterildiği gibi belediye, Eski Şehir ile Yeni Şehrin birbirleriyle bağlandığı nehrin hemen kıyısında yer almaktadır. Ancak, belediye kendi bahçesini yeşillendirmekle yetinmiştir. Nehir kıyılarının geneline bakıldığında en sorunlu nehir kıyılarının belediye biriminin hemen karşısında kentin çekirdeği niteliğindeki Eski Şehir ile Yeni Şehir arasındaki alanlar olduğu görülmektedir. Bu durum, planlama ve yönetim anlayışı açısından kent ile nehir arasındaki ilişkiye nasıl bakıldığını göstermesi itibariyle önemlidir.





Şekil 4.7.2.12: Belediye Binası İle Nehir Arasındaki Kıyı Alanları (TOB, 2018).

Feyzabad'ta diğer önemli sorunlardan biri ise gelişmiş kentlerde özellikle nehir kıyısı gibi ve rekreasyonel kullanıma artı değer olarak sosyo-kültürel tesislere yer verilerek kamusal kullanım değerleri artırılırken, Feyzabad 'ta doğal alanlarda olduğu gibi sosyo-kültürel değerlerin korunma ve kullanımı açısından sorunların olmasıdır. Sangimuhr Meydani, kent içinde önemli odak ve referans noktasıdır ve aynı zamanda geleneksel ve kültürel şenlikler, festivaller ve gösterilerin yapıldığı çok önemli bir sosyo-kültürel alandır. Çok eskiden var olagelen Buzkeşi adı verilen kültürel oyun, 2020 yılının başından itibaren milli oyun statüsüne girerek ülke genelinde yarışmalar düzenlenmiştir. Feyzabad'ta yılda iki kez gerçekleştirilen etkinlik, ilin her yerinden ve komşu illerden oyuncu ve yerel seyircileri kente çekmektedir. İfade edilen alanın temel özelliği, kentin ortasında ve nehir kıyısında yer alan meydanın karşısında bulunması, eskiden günümüze dek tepenin her iki yamacının seyir terası, sosyo-kültürel etkinlik alanı, bakı noktası ve kamuya açık bir kullanım alanı niteliğinde olmasıdır. Söz konusu alan geniş bir perspektifle değerlendirilip ve iyi bir tasarım ile kullanım cazibesi artırılması gerekirken, son yıllarda kişisel amaçlı belli yerel güçler ve yatırımcı birliği ile tepe, düzlenip otel amaçlı büyük bir bina yapılmıştır. Binlerce kentlinin yararlandığı bu mekân, kişisel çıkar uğruna feda edilmiştir. Bu durum yerel yönetimin doğal ve kültürel değerlere karşı duyarsızlığını ve yeterli düzeyde bilinçli olmadığını göstermektedir.



Şekil 4.7.2.13: Meydan Buzkeşi, Sosyo – Kültürel Alan (URL14).

Bir kıyı bölgesinin yerel kimliğini niteleyen doğal kaynaklar, tarihi dokular ve kültürel değerler kıyıların yeniden geliştirilmesi ve planlamasında kesinlikle korunması gereken unsurlardır. Bir kıyının kamusal kullanıma yönelik planlanması ve peyzajlandırılması sadece yerel düzeyde değil, bölgesel ve ulusal seviyede de etki yaratarak ekonomiye katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, su ögesi ile kent arasında ilişki ve etkileşimi kurmak için suya yönelik kullanımların ve çözümlerin master plan kararlarında ön planda tutulması gerekmektedir. Yine, şehir ve su arasındaki bu ilişkiyi kurmak için, suyu şehir hayatına entegre etmek adına gelişmiş planlama ve tasarım ilkeleri ile günümüz ve gelecek ihtiyaçları doğrultusunda nehir kıyıları ele alınmalı, kamusal mekanların oluşturulması konusunda ardışık ve birbiriyle ilişkili aktivitelere yer verilmelidir.

Feyzabad 'ta çevre bilinci ve şehircilik anlayışı yeterli düzeyde gelişmemiştir. Günümüzde de gelişmeler şehir ve bölge planlama kurumları ve ilgili birimlere bağlı planlar çerçevesinde değil, mülkiyet sahiplerinin isteğine göre rastgele gerçekleşmektedir. Nehrin avantajlarının kullanımı konusunda kıyı boyunca kentle kıyı arasında hiçbir ilişki kurulmamıştır. Bu nedenle, Feyzabad Kentinde ihtiyaçlara cevap verecek şekilde doğa dostu plan ve düzenlemelere ihtiyaç vardır. Tüm kent bireylerinin

toplumsal yaşama katılabilmeleri, erişim ilkeleri, fiziksel düzenlemelerle hareketlilik ve canlılık kazandırılması önemlidir.

Nehir kıyıları plan ve kullanım dışı bırakıldığı için kıyıların bozulması, akıntı ve boğulma tehlikesinin yüksek olduğu alanlar olarak şekillenmiştir. Nehir kıyısı boyunca inşa edilen yapılar nedeniyle, kıyı manzarası ve kıyının avantajlarından yalnız bu bölgedeki mülk sahipleri faydalanmakta, diğer kesim ise bu olanaklardan uzak kalmaktadır.



#### 4.8. Kokçe Kıyı Mekânında Kullanıcı-Mekân İlişkisinin İncelenmesi, Anket Sonuçları

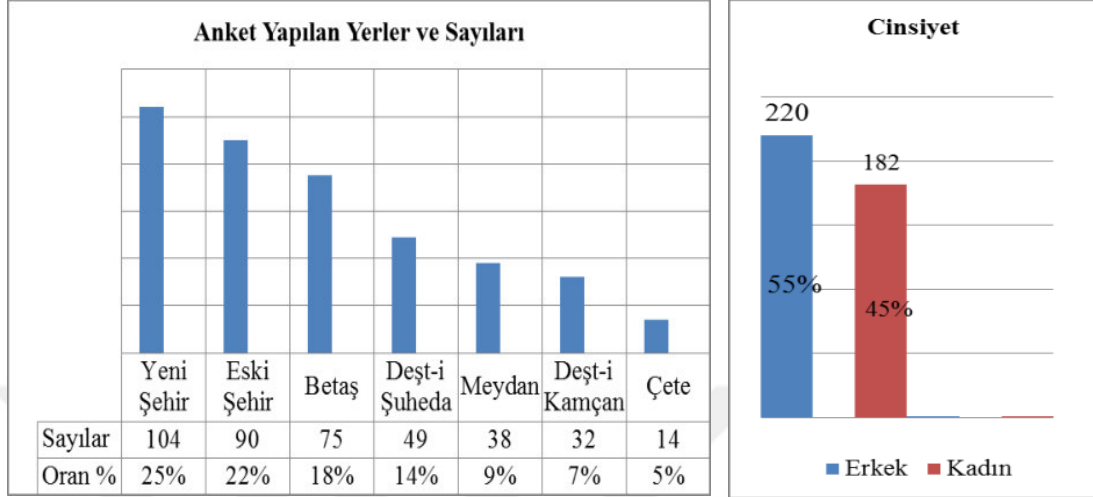
Feyzabad (Afganistan) ile Kokçe Nehrinin su-kent ilişkisi bağlamında incelenmesi başlığı altında yapılan araştırma kapsamında, bu çalışmanın somutluğa kavuşturulması için Kokçe Nehri ve kıyısı kullanıcılarının görüş ve beklentilerini saptamak amacıyla 402 kişiyle bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan anket aşağıdaki üç genel başlık altında sunulmuştur:

- Kullanıcıların sosyo-demografik yönden değerlendirilmesi (yaş, eğitim vb.),
- Kokçe Nehri ve kıyısının mevcut durumunun değerlendirilmesi,
- Gelecekte yapılacak rekreatif projeler hakkında genel kullanıcı fikirleri.

Online ve kullanıcılar ile birebir görüşülerek yürütülen anket sonuçları üç aşamalı bir analize tabii tutulmuştur. İlk bölümde, anket cevaplarında sıklık (frekans) analizi yapılmıştır. Bu analiz, kullanıcıların görüş ve fikirlerini anlaşılmasını mümkün kılmıştır. İkinci bölümde, katılımcıların cevapladıkları sorular üzerinde ki-kare (crosstab) istatistik tekniğiyle sorgulamalar yapılmıştır. Bu test sonucunda katılımcıların yönelttiği cevaplar arasındaki tutarlılık anlaşılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü ölçmek ve önermelerin hangi başlık altında kümelendiğini tespit etmek amacıyla doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi uygulanmıştır. Bu analiz çok sayıda önermeler arasında birbirleriyle korelasyonlu olanların, az sayıda değişkenler ile ölçülmesine olanak sağlamıştır. Yüzde bazında yapılan analizler ortaya konulmuş, dört faktörde analiz yapılmıştır. Birinci faktöre nehir algısı ismi verilmiştir. Bu faktördeki amaç nehir denince aklınıza ne gelir sorusuna cevap aranması adına nehir duygusu ile alakalı öne sürülen önermeleri kapsamaktadır. İkinci faktör, eğitim, yaş, meslek ve sosyal ilişkiler değerlerini içerdiği için “sosyal özellikler” ismini almıştır. Üçüncü faktör de “rekreasyon” olarak isimlendirilen başlığı ile kullanıcıların rekreasyonel eğilimlerine dair önermelerin kümelendiği bir faktördür. Son faktörde ise kullanıcıların geleceğe yönelik yapılacak projeler hakkında görüşleri, nehir kıyılarında aradıkları niteliklere ilişkin önermeleri kapsadığı için “aranan nitelik” ismi verilmiştir.

#### 4.8.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Yönden Değerlendirilmesi

Anket çalışmasının ilk bölümü katılımcıların sosyo-demografik yönden profilini tespit etmek üzere yapılmıştır.



Şekil 4.8.1.1: Anket Yapılan Yerler ve Cinsiyet Dağılımı

Anket ile ilgili sağlıklı veriler elde etmek için alanın farklı yerlerinden %55'i (220 kişi) erkeklerden, %45'i (182 kişi) ise kadınlardan oluşan toplam 402 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Anket uygulamaları ağırlıklı olarak kentsel gelişim baskısı altında kalarak, kamusal kullanımı zorlaşan ve toplumsal yarar boyutu göz ardı edilen Yeni Şehirde (%25, 104 kişi), Eski Şehirde (%22, 90 kişi) ve Betaş'ta (%18, 75 kişi) yapılmıştır.

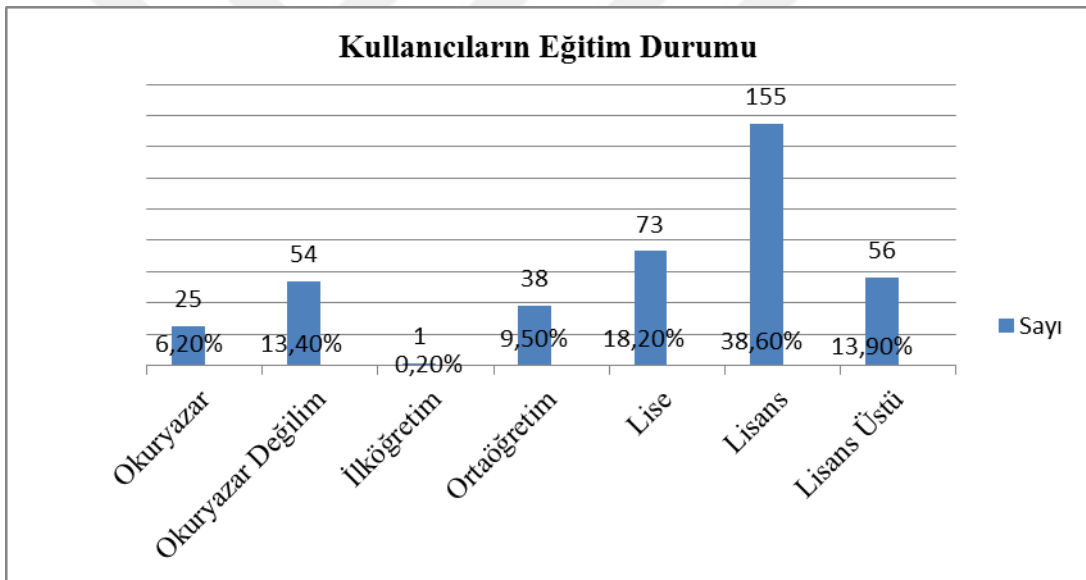
Tablo 4.8.1.1: Kullanıcıların Yaş Grupları, Yaşam Yerleri ve Yaşam Süreleri.

Kullanıcıların Yaş Aralıkları			Kullanıcıların Yaşam Birimleri			Kullanıcıların Yaşam Süreleri		
Yaşlar	Sayı	Oran %	Birimler	Sayı	Oran %	Y. Süresi	Sayı	Oran %
15-18	33	8.2%	Müstakil-bahçeli	355	88.4%	Doğum Yerim	186	46.3%
18-25	125	31.1%	Apartman Dairesi	7	1.7%	0-1 Yıl	2	0.5%
25-35	143	35.6%	Öğrenci Yurdu	19	4.7%	2-4 Yıl	19	4.7%
35-50	59	14.7%	Diğer	21	5.2%	5-10 Yıl	39	9.7%
50-70	35	8.7%	<b>Toplam</b>	<b>402</b>	<b>100%</b>	10'dan Fazla	146	36.3%
70 üzeri	7	1.7%				Turist	10	2.5%
<b>Toplam</b>	<b>402</b>	<b>100%</b>				<b>Toplam</b>	<b>402</b>	<b>100%</b>

Anket kapsamında görüşülen kişiler yüksek oranda (%35,6) 25-35 yaş grubu içerisinde, % 31,1'i ise 18-25 yaş aralığındadır. Ortaya çıkan sonuçtan anlaşıldığı gibi ankete katılanların çoğunluğunun 18-35 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu yaş

aralığının yüksek olması genç nüfusun nehir ve kıyılarında rekreasyonel ihtiyaçlar için daha fazla vakit geçirmesi ile açıklanabilir.

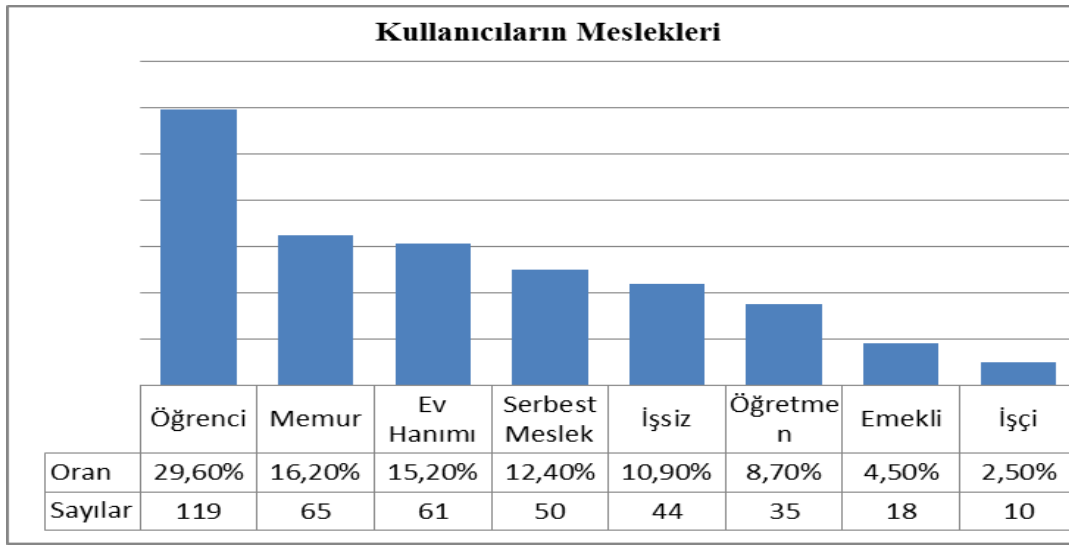
Katılımcıların (Tablo 4.8.1.1) kentte ikamet sürelerine bakıldığında, %46.3'ünün Feyzabad'ta doğduğu, %36.3'ünün ise 10 yıldan fazladır Feyzabad'ta ikamet ettiği görülmektedir. Kullanıcıların yaşam birimleri ile ilgili %88.4'lük bir kısmı müstakil evlerde yaşadıklarını ifade etmiştir. Toplumun sosyo-kültürel yaşam tarzı nedeniyle müstakil evlerde yaşaması ağırlıklı olarak tercih nedenidir. Bu durum, önceki bölümlerde açıklandığı üzere 1990 ve 2010'lu yıllarda kırdan kente başlayan göç ile gelen ve mülk sahibi olanların önemli bir kesimi oluşturması ile açıklanabilmektedir. Tabloda gösterildiği gibi yaşam yerleri ile ilgili diğer oranlara bakıldığında paylarının çok düşük olması ise son yıllarda kentte yaşanan durgunlukla beraber kentsel hareketliliğin düşmesinin bir sonucudur.



Şekil 4.8.1.2: Kullanıcıların Eğitim Durumu

Görüşülen katılımcıların eğitim durumları ele alındığında, %38,6'sının lisans, %18,2'sinin lise ve %13,9'unun yüksek lisans eğitimine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Katılımcılar arasında lisans mezunu en fazla orandadır. Anketin uygulamasında bu oranların seçilme nedeni ise eğitim görmüş bireyler olarak çevreye dönük bilinç düzeyleri, çevrenin korunması, daha sağlıklı çevrelerde yaşanması gibi duyarlılıklarının yüksek olduğu düşünülerek bu tür kullanıcı kitlesinden alınan görüşler ve fikirlerin tezin sağlıklı veriler ile yürütülmesi konusunda yönlendirici ve destekleyici olmasıdır. Diğer katılımcılar zaman zaman ortaya çıkan siyasi kargaşalar ve maddi

sorunlardan dolayı çalışmak zorunda kalan, eğitimlerini tamamlayamamış veya eğitim görmemiş kişilerden oluşmaktadır.



Şekil 4.8.1.3: Kullanıcıların Meslekleri

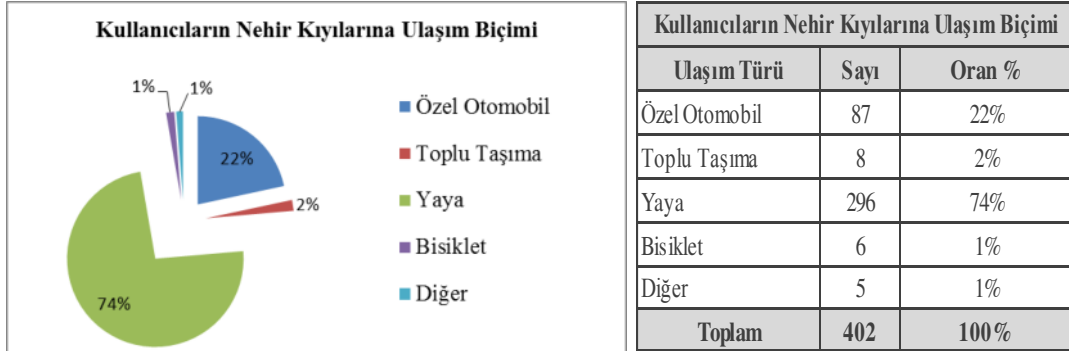
Görüşülen katılımcıların meslek dağılımına bakıldığında, %29,60'sı öğrencilerden oluşmaktadır. Bu oranın yüksek olmasının bir nedeni araştırmanın lise, lisans ve yüksek lisans eğitimi alan katılımcıları kapsamamasıdır. Analizlerde elde edilen bilgilere dayanarak, nehir ve kıyıların her kesimden kentlinin kullandığı, fakat genç ve dinamik nüfusun yüzmek, oturmak, gezinti amaçlı ve rekreasyonel faaliyetlere yönelimli olduğu ve kıyılardan en çok istifade eden kitle oldukları gözlemlenmektedir. Diğer bir nedeni ise yüksek katılım gösteren yaş aralığında genç nüfusun çoğunluğunun büyük şehirlere ve yurt dışına çalışma amaçlı göç etmesidir. Kente bulanan ve nehir kıyısını kullanan bu nüfusu öğrencilik, düşük oranda memurluk ve esnafılık gibi etkenler kente tutmaktadır.

#### 4.8.2. Kokçe Nehri ve Kıyısının Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi

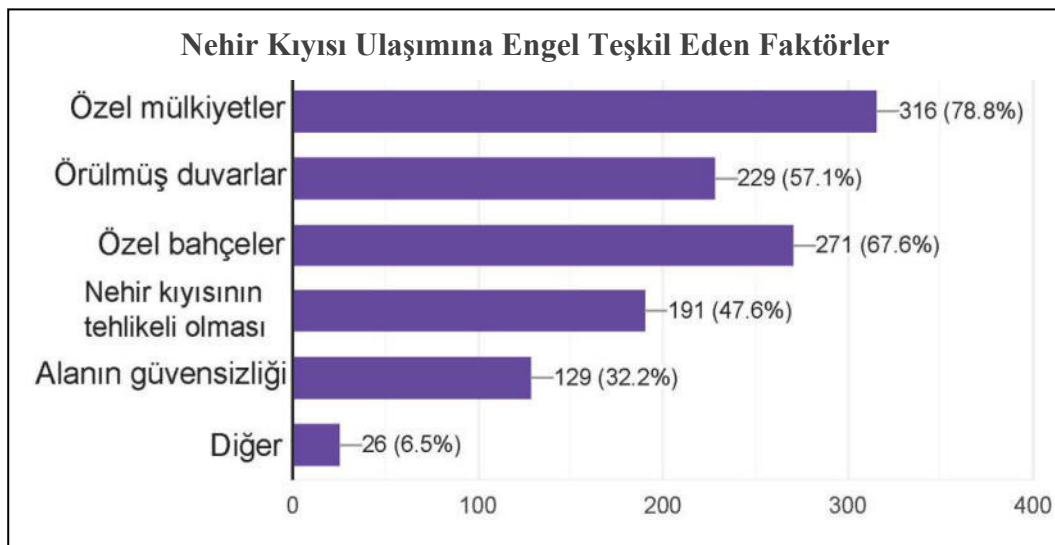
Bu başlık altında katılımcılara yöneltilen (Kokçe Nehri denince aklınıza ilk gelen şey nedir) yoruma dayalı soruya verdikleri cevaplar, yeşillik-doğal kaynak, yaşam kaynağı, estetik-manzara, kentin kan damarı, ses-coşku, dalgalarda yüzmek, balık tutmak, doğanın en güzel sesi, ferahlatıcı-dinlendirici olma şeklindedir. Bazı katılımcılar ise, elektrik gücü var ama kentte elektrik bulunmuyor, çok fonksiyonlu ama işlevsiz durumda, bu vadiye hayat kazandıran bir varlık ama değerlendirilmiyor,

rekreasyonel ve gezinti alanları ama tasarım ve fiziksel düzenleme yok gibi cevaplar vermiştir.

Tablo 4.8.2.1: Kullanıcıların Nehir Kıyılarına Ulaşım Biçimi



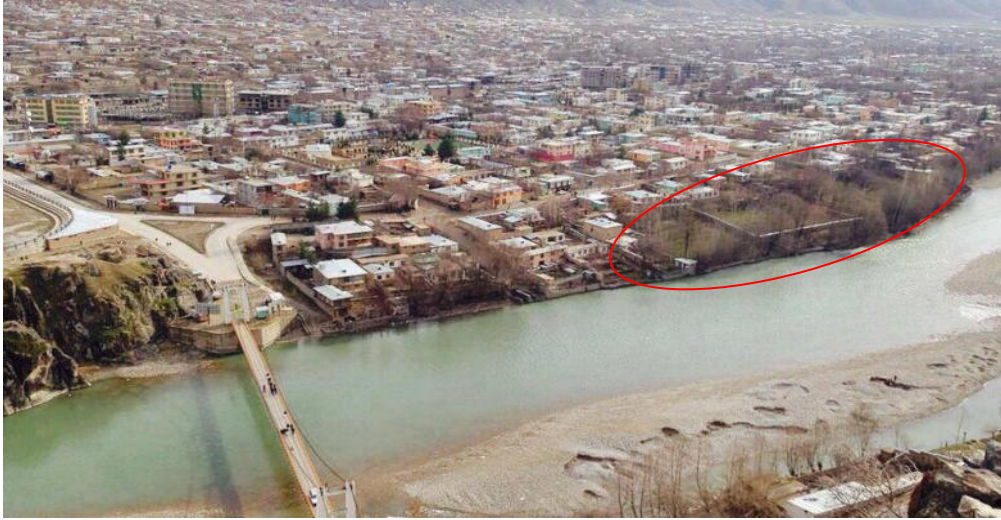
Feyzabad yürünebilir bir kenttir. Yerleşmenin her yerinden nehir kıyıları yürüme mesafesindedir. Anket sonuçlarına bakıldığında, kullanıcıların %74'ü yaya, %22'si özel otomobille kıyılarına ulaşım sağlamaktadır. Bu rakam ulaşım aracı yetersizliğinden değil, yaya olarak gitmenin tercih edilmesindedir. Katılımcıların %1'i bisiklet ile ulaştıklarını bildirmiştir. Bu grup, ağırlıklı olarak 15-18 yaş aralığındaki liseli kesimdir. Kentte bisiklet kullanım kültürü gelişmemesinin önemli nedenlerinden biri bisiklete binmenin statü kaybı olarak görülmesidir. Özellikle lisans ve daha üstü eğitilmiş kişiler bisiklet kullanma eğiliminde olsalar da yerel halkın gözünde statülerini korumak için bunu tercih etmemektedir. Bir diğer önemli neden ise kadınların bisiklet kullanmasının, Feyzabad gibi muhafazakâr ve cinsiyet ayrımcılığın yüksek olduğu bir kentte neredeyse imkânsız olmasıdır.



Şekil 4.8.2.1: Nehir Kıyısı Ulaşımına Engel Teşkil Eden Faktörler.



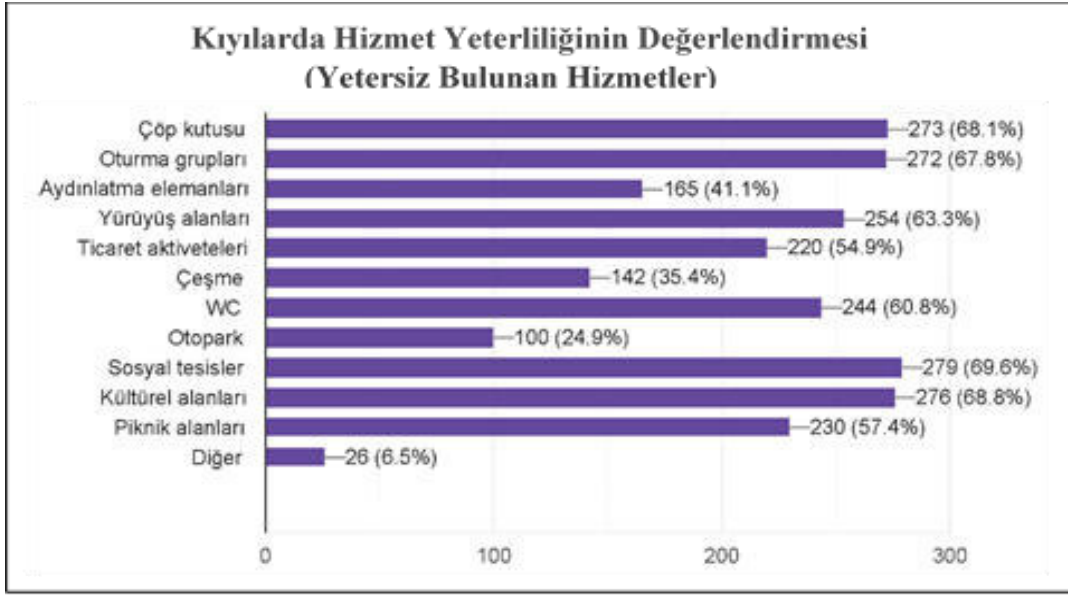
Ankete katılanlar, nehir kıyısına ulaşmanıza engel teşkil eden faktörler nelerdir sorusuna, %78,8 (316 kişi) özel mülkiyet, %67,6 (271 kişi) özel bahçeler ve %57,1 (229 kişi) örülmüş duvarlar şeklinde cevaplar vermiştir. Şekilde gösterildiği gibi özel konutlar ile etrafı duvarlarla çevrili özel şahıslara ait bahçeler nehir kıyılarına erişimi engellemektedir. Kimi yerlerde ise gereksiz ve estetikten yoksun istinat duvarları kullanıcıların suyla temasını kesmektedir. Ayrıca, nehir kıyılarında fiziksel düzenleme yapılmadığı için akıntı ve boğulma tehlikesinin yüksek olduğu ifade edilmiştir.



Şekil 4.8.2.2: Nehir Kıyısı Ulaşımına Engel Teşkil Eden Özel Mülkiyet (Kişisel Arşiv,2019).



Şekil 4.8.2.3: Nehir Kıyısına Erişime Kısıtlılık Oluşturan Özel Mülkiyetler (Kişisel Arşiv, 2019)

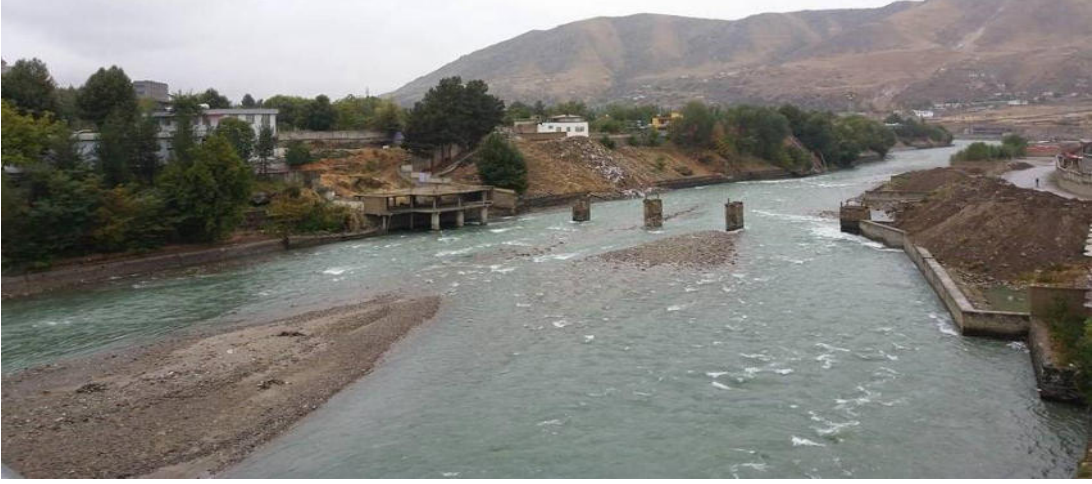


Şekil 4.8.2.4: Nehir Kıyılarındaki Hizmetlerin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi

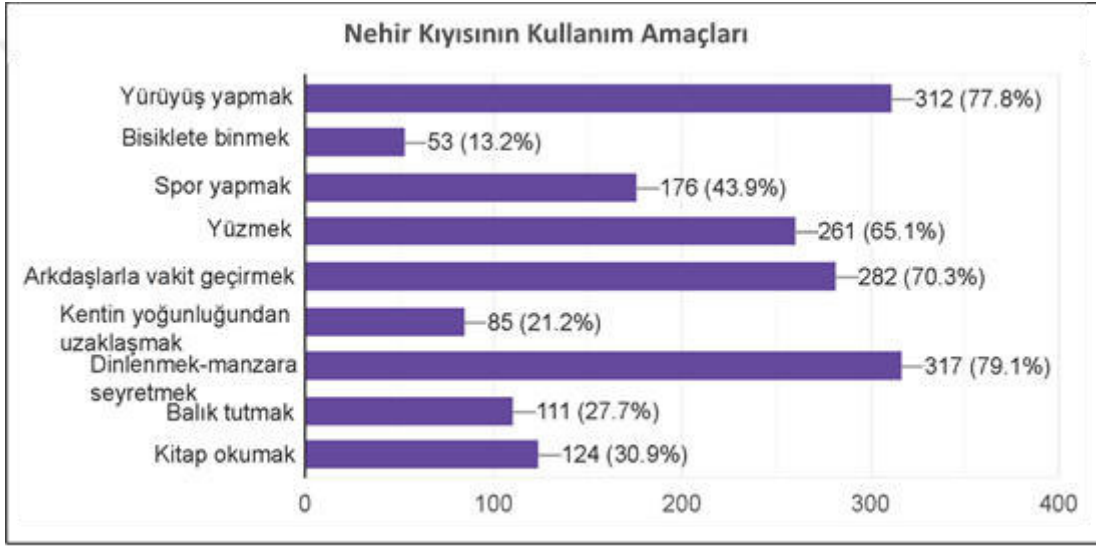
Ankete katılanlara sorulan bir diğer soru ise nehir kıyılarında hizmetlerin yeterliliği ile ilgilidir. Literatür bulgularında vurgulandığı üzere kıyılar kamusal mekânlardır ve bu alanlarda rekreasyonel kullanıma yönelik ticari, sosyo-kültürel aktivitelerle birlikte kullanıcıların tüm gereksinimlerinin karşılanması birincil hedef olmalıdır. Ancak, katılımcılardan gelen cevaplara ve alan analiz sonuçlarına dayanarak, geçmişten günümüze dek kentsel yaşamın gereği, hatta kamusal alanda karşılanması gereken bu ihtiyaçların yeterliliği bir yana, herhangi bir uygulama ve müdahalenin yapılmadığı, kıyıların işlevsiz alanlar olarak kaldığı saptanmıştır. Ortaya çıkan sonuca bakıldığında nehir kıyısı gibi kamusal bir alanda temel ihtiyaçlara yönelik hizmetlerin bile kıyı boyunca yeterli düzeyde sağlanmadığı ifade edilmiştir.



Şekil 4.8.2.5: Nehir Kıyılarının İşlevsizliği (RBAC, 2018).



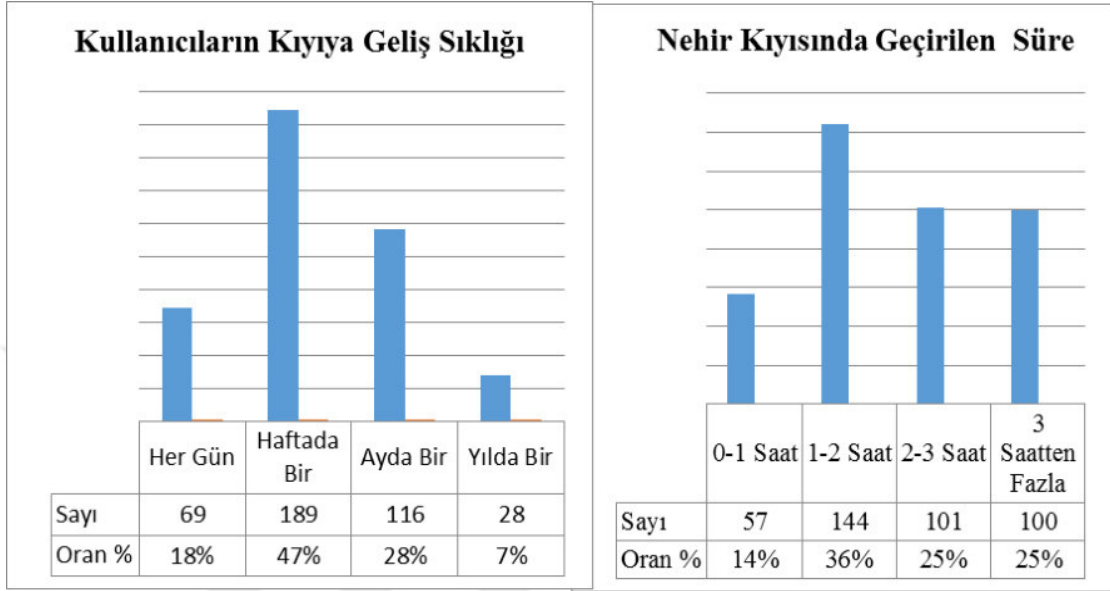
Şekil 4.8.2.6: Nehir Kıyıların İşlevsizliği ve Bakımsızlığı (kişisel arşiv, 2019)



Şekil 4.8.2.7: Nehir Kıyısının Kullanım Amaçları

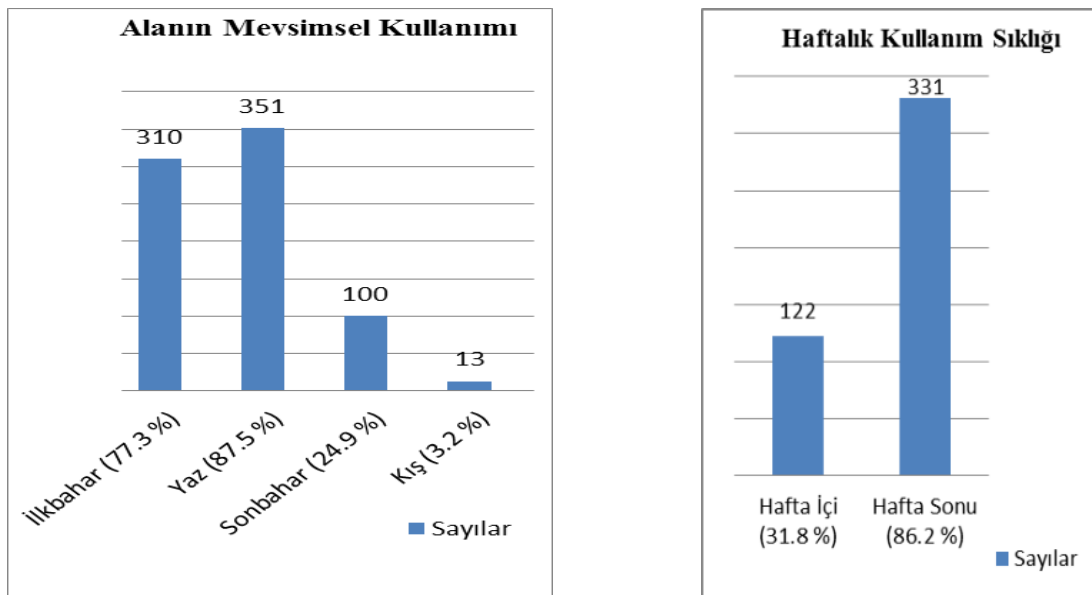
Katılımcılara yöneltilen çoklu seçenekli soru ile nehir kıyısının hangi amaçla kullanıldığı belirlenmiştir. Katılımcıların nehir kıyısını kullanma amaçları sırasıyla dinlenmek-manzara seyretmek (%79.1), yürüyüş yapmak (%77.8), arkadaşlar ile vakit geçirmek (%70.3) ve yüzmek (%65.1) şeklinde belirtilmiştir. Ortaya çıkan sonuçta yürüyüşten kasıt, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi düzenli yürüyüş veya koşu şeklinde değil, ancak boş vakitlerin değerlendirilmek istendiği zaman nehir kıyılarına gelinmesidir. Bununla bağlantılı diğer önemli bir konu ise kent içerisinde rekreasyonel kullanıma yönelik parklar, oturma alanları, boş vakit değerlendirme, vb. amaçla kullanılacak yerler olmadığı için bireysel veya gruplar halinde bir araya gelindiğinde ilk ve tek tercihin nehir kıyıları olmasıdır. Bu anlamda, kıyı mekânlarının, insanların sosyal yaşantısını sürdürdüğü ve nefes almaları için önemli alanlar olduğu belirtilmiştir. Yine, kıyılarda fiziksel engelleyici faktörler olmaksızın serbestçe hareket özgürlüğüne sahip

olunması önemli isteklerden biridir. Katılımcıların bir kısmı da kıyılarda rekreasyonel amaçlı bulunmadıklarını ifade etmiştir. Bunun nedeni ekonomik nedenler, yaşam koşulları ve hızlı tempolu çalışmalardan dolayı yeterli vakit ayıramamaları ve dolayısıyla bu tür aktivitelere ilişkin isteklerinin olmamasıdır.



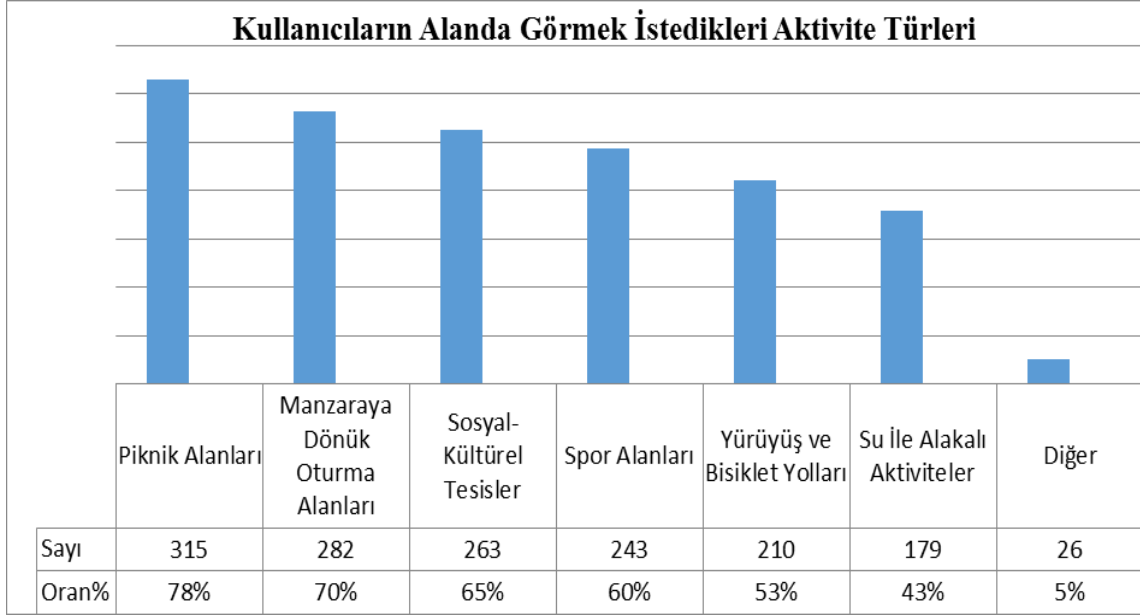
Şekil 4.8.2.8: Alanın Kullanıcılarının Kıyıya Geliş Sıklığı ve Geçirilen Süre

Katılımcıların nehir kıyılarına ne sıklıkla geldiklerini ölçmek üzere sorulan soruya verilen cevaplarda en çok haftada bir gelindiği (%47) ifade edilmiştir. Yine, nehir kıyısında ne kadar zaman geçirdiklerine dair soruya en yüksek oranda 1-2 saat cevabı verilmiştir.



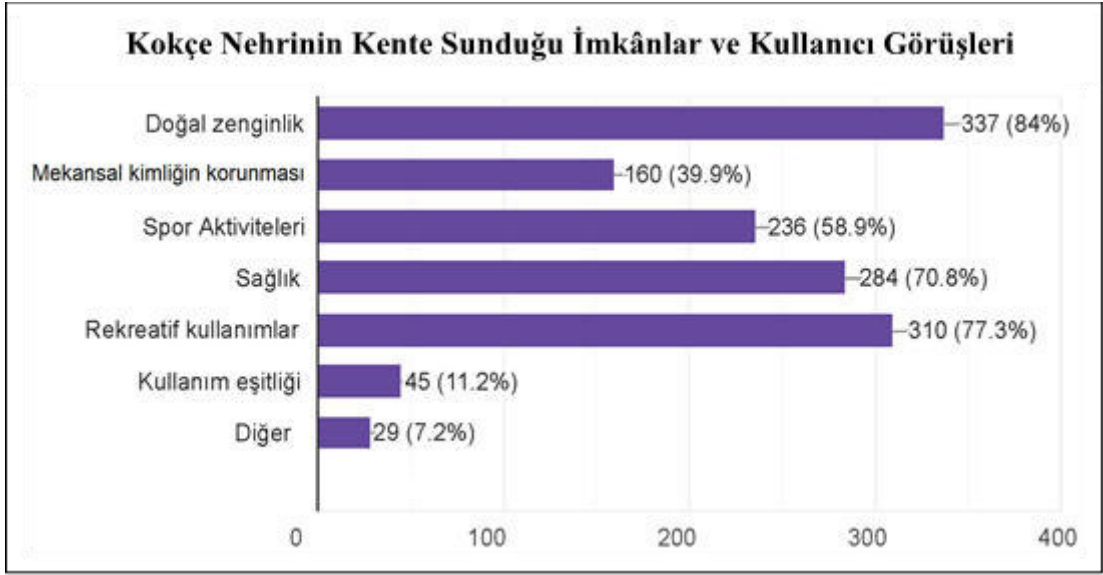
Şekil 4.8.2.9: Alanın Mevsimsel ve Haftalık Kullanım Sıklığı

Kullanıcılar tarafında verilen cevaplara göre, alan %87,9 yaz ve %77,7 oranla ilkbahar mevsimlerinde sık kullanılmaktadır. Yine, Şekil 4.8.2.9’da gösterildiği gibi %86,2 oranla nehir kıyılarının hafta sonları kullanımı daha yoğundur.



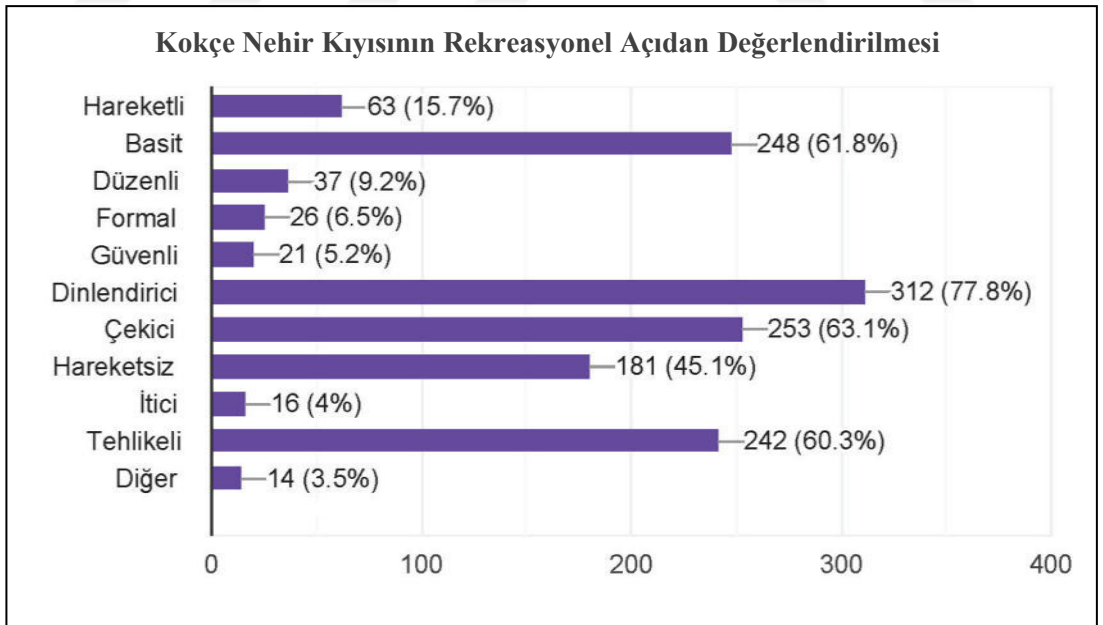
Şekil 4.8.2.10: Kullanıcıların Alanda Görmek İstedikleri Aktivite Türleri

Ankete katılanların nehir kıyılarında aradıkları niteliklere yönelik verilen cevaplarda en yüksek oranla (%78) piknik alanlarına, %70 manzaraya dönük oturma alanlarına ve %65 sosyo-kültürel tesislere vurgu yapılmıştır. Bu durum insanların rekreatif kullanımlara ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü söz konusu kullanımlar mekânın kalitesini ve estetik çekiciliğini arttırmaktadır. Bir diğer önemli etken Kokçe Nehrinin yarattığı coşku, ses ve görüntü, suya bağlı aktivitelerin kullanıcılar üzerinde ferahlatıcı ve dinlendirici etkiye sahip olmasıdır. Bu nedenle yılın her mevsiminde özellikle sıcak aylarda insanlar nehir kenarlarında toplanma ve zaman geçirmeyi tercih etmektedir.



Şekil 4.8.2.11: Kokçe Nehrinin Kente Sunduğu İmkânlar ve Kullanıcı Görüşleri

Nehrin kent ve kentliye sunduğu imkânlar kullanıcı bakış açısı ile değerlendirildiğinde Kokçe Nehrinin doğal zenginlik, spor aktiviteleri, sağlık, rekreasyonel kullanım ve ekonomik katkılar açısından bir potansiyel olduğu görülmektedir. Yalnız, nehir kıyılarının eşitlikçi kullanım ve toplumsal yarar açısından değerlendirilmesi istendiğinde olumsuz cevaplar alınmıştır.

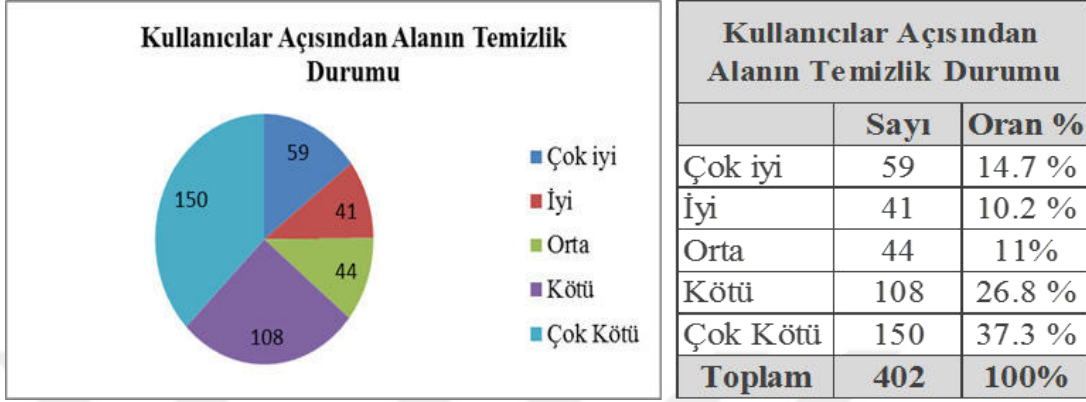


Şekil 4.8.2.12: Kokçe Nehir Kıyısının Rekreasyonel Açından Değerlendirilmesi

Katılımcıların nehir kıyısını nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna verdiği cevaplara dayanarak, kıyıların çekici ve dinlendirici alanlar olduğu saptanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara göre katılımcılar günlük yaşam ve şehir stresinden kaçmak için nehir

kıyıları gibi doğal, dinlendirici alanları tercih etmektedir. Fakat mevcut durumda kıyıları düzensiz, hareketsiz, güvenli olmayan ve boğulma tehlikesinin yüksek olduğu alanlar olarak ifade edilmiştir.

Tablo 4.8.2.2: Nehir Kıyısının Temizlik Durumuna İlişkin Değerlendirme



Ankete katılanların %37,3'ü alanı temizlik açısından çok kötü, %26,8'i de kötü olarak nitelemiştir. Başka bir ifade ile katılımcıların çoğunluğu nehir kıyılarının temiz olmadığını onaylamaktadır. Bunun nedeni ise evsel ve kentsel atıkların açık kanalizasyon şebekeleri ile nehre karışması, nehir kıyılarında çöp kutusu ve temizlik ekipmanlarının bulunmamasıdır. Daha ilginç, Şekil 4.8.2.13'de tanık olunduğu üzere toplanan çöplerin kimi zaman belediye görevlileri tarafından nehre boşaltılmasıdır.



Şekil 4.8.2.13: Belediye Görevlilerinin Nehre Çöpleri Boşaltmasından Bir Görüntü (Kişisel Arşiv, 2020)

Tablo 4.8.2.3: Nehir ve Kıyıların Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi

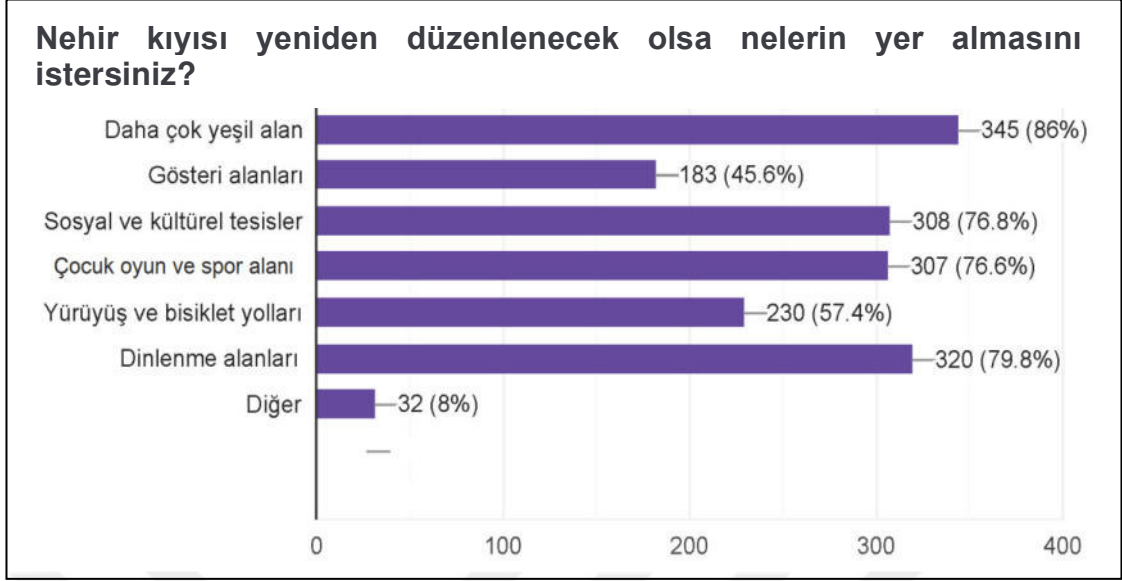
Kullanıcı Memnuniyetine İlişkin Değerlendirme									
No.	Anket Soruları	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Toplam	Toplam %
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
1	Kokçe Nehri geçtiği alana yeşillik ve manzara açısından olumlu özellikler katmaktadır	367	91.3%	23	5.7%	12	3%	402	100%
2	Alanda mekânsal süreklilik hissi vardır	80	20%	41	10.2%	281	69.8%	402	100%
3	Nehir kıyısında rahatsız edici faktörler yoktur	60	15%	88	21.9%	254	63.1%	402	100%
4	Kendimi burada güvende hissediyorum	125	31.1%	97	24%	180	44.9%	402	100%
5	Bu alana sahiplenme (benimseme) düzeyim yüksektir	78	19.4%	112	27.9%	212	52.7%	402	100%
6	Alana yeterli sosyal faaliyet ortamı vardır	31	7.7%	29	7.2%	342	85.1%	402	100%
7	Nehir ve kıyısının bu halini beğeniyorum	89	22.2%	22	5.4%	291	72.4%	402	100%

Ankette kullanıcı memnuniyeti ile ilgili yedi soru beşli likert sisteminde değerlendirilmeye sunulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplara, katılma, kararsız ve katılmama arasında frekans analiz testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda, %91,3 oranında nehrin, kent içinde geçtiği alan ve çevresine yeşillik, manzara, vb. faktörler açısından birçok olumlu özellik kattığı belirlenmiştir. Bir kamusal alanın kullanılabilirliği, okunabilir olması, kullanıcılar tarafından aktif bir şekilde kullanılması ile alanın sosyal bir ortam oluşu vb. özellikleri diğer soru şıklarını etkileyen bir durumdur. Ancak Feyzabad'ta, nehir ve kıyısının yönetiminden kaynaklı kıyı mekânlarında fiziksel düzenleme, sosyal tesisler ve kıyıların işlevselliğine yönelik herhangi bir uygulama olmadığı için alanın kullanım sürekliliği, güvenliği ve sahiplenme hissini olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Katılımcılar, %85,1 oranında alanda sosyal faaliyet ortamı olmadığını, aksine %63,1 oranında alanın kullanımında rahatsız edici faktörlerin bulunduğunu belirtmiştir.

#### 4.8.3. Gelecekte Yapılacak Rekreatif Projeler Hakkında Kullanıcı Fikirleri

Bu başlık altında yöneltilen sorularla, nehir kıyısının düzenlenmesi, nehir kıyısında aranan özellikler ve gelecekte yapılacak projelerde nelere yer verilmesi ile ilgili genel kullanıcı fikir ve düşünceleri ölçülmeye çalışılmıştır.

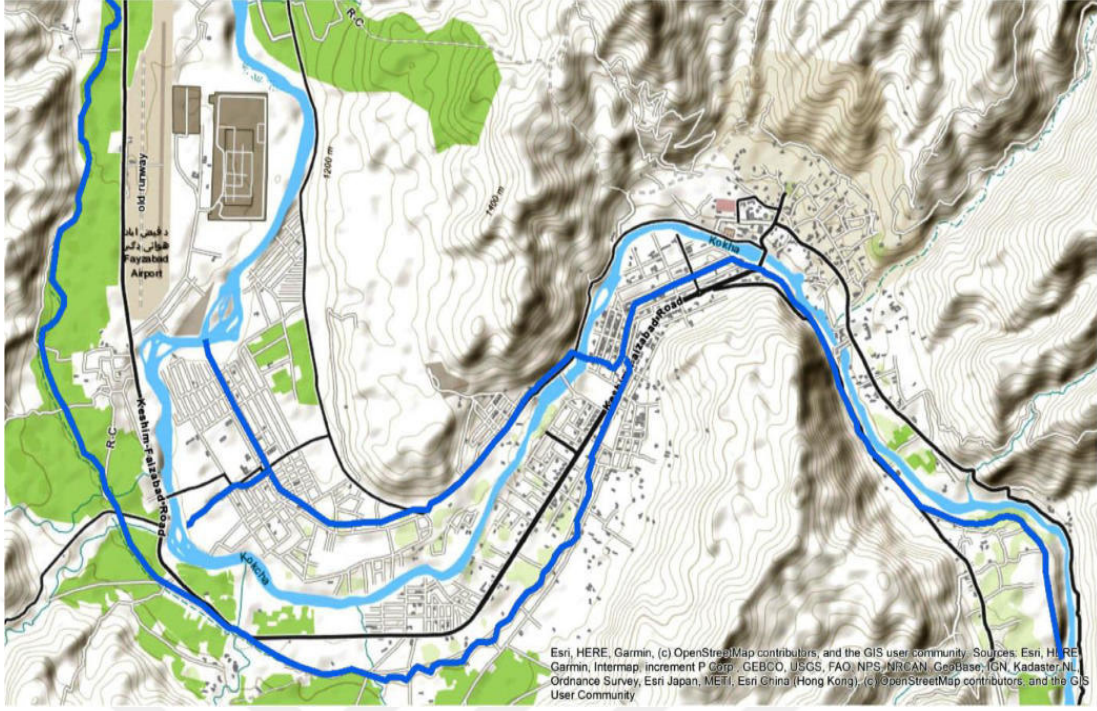




Şekil 4.8.3.1: Nehir Kıyısının Yeniden Düzenlenmesi Durumunda Aranan Nitelik

Nehir kıyıları doğasından kaynaklı çeşitli rekreasyonel özelliklere sahip alanlardır ve bu yönü ile insanlar açısından önemli bir anlam ifade etmektedir. Çoğu zaman nehir kıyıları doğal anlamda sığınılan alanlar olmakta, bu nedenle nehir kıyılarının anlamına uygun biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak, Kokçe Nehir kıyılarında bu tür aktivite alanları bulunmadığı için kullanıcıların çoğunluğunun genel isteği bu konularda yoğunlaşmıştır.

Literatür araştırması kapsamında ele alınan Çark ve Cheonggye Dereleri göz önüne alındığında dere yatakları ıslah edilip suyun kurummasına rağmen elektrik gücü ile su çekilerek rekreasyonel kullanıma yönelik çevre düzenlemelerinin yapıldığı, nehir kıyılarının kent ve kentliye kazandırıldığı görülmüştür. Şekil 4.8.3.2’de gösterildiği üzere Feyzabad ‘ta su kanalı nehre paralel bir rekreasyonel alanı oluşturmakta; çocuklar her zaman nehir ve su kanalı kıyılarında zaman geçirmektedir. Ancak, nehrin akıntı tehlikesinden dolayı aileler kaygılanmaktadır. Nehir kıyılarında olduğu gibi kanalın etrafı da işlevsiz durumdadır. Ankete sunulan yoruma dayalı soruda fiziksel düzenlemeler yapılarak çocuklar için yüzme alanları, çevresinde çocuk oyun alanları ve rekreasyonel faaliyetlere yönelik güvenli alanların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu durum farkındalık açısından kent ve kentsel yaşam için artı bir değer olarak değerlendirilebilir.



Şekil 4.8.3.2: Nehrin Yanı Sıra Rekreasyonel Potansiyeli Olan Sangi Muhr Kanalı.



Şekil 4.8.3.3: Nehir Kıyısının Düzenlenmesi İle İlgili Kullanıcı Görüşleri.

Kent içinden geçen bir nehir ve kıyılarının incelendiği bu çalışmada, kent-kullanıcı-nehir kıyı ilişkisi irdelenerek aralarındaki etkileşim, kullanıcıların rekreasyonel tercihleri, kıyının mekânsal olarak algılanması ile ilgili tespit ve bulgular ortaya konulmuştur.

Öncelikle vurgulanması gereken konu, anketin genel değerlendirme kısmında ki-kare analizi kapsamında üç başlık altında gerçekleştirilen sorular ile katılımcılar

arasındaki anlamlılık testinde farklı yaş, meslek ve statülere sahip katılımcılara bağlı olarak yapılan önermelerde birçok konuda hemfikir olunması ve belirgin bir farkın olmamasıdır.

Kullanıcılar kıyı şeridi boyunca yaya, bisiklet yolları, oturma alanları, sosyal alanlara yer verilmesini istemekte, kıyının rekreasyonel, sosyal ve kültürel anlamda kullanımına fırsat verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Tüm kullanıcı grupları Kokçe Nehrinin bu vadiye bir hayat kaynağı olduğunu vurgulayarak nehir ve kıyılarının rekreasyonel ve ekonomik kullanım değerinin artırılmasının önemini vurgulamıştır. Ancak, katılımcılar, nehir ve çevresinin etkin bir şekilde kullanılmadığını, kıyıların özel mülkiyet sahipleri tarafından kullanımının kısıtlandığını belirtmiştir. Ayrıca, katılımcılar, kıyılara erişim konusunda engel teşkil eden faktörler ve özel mülkiyetlerin kamusal kullanıma dönüştürülmesi gibi önermeler üzerinde durmuşlardır. Yine, kıyıların eşit kullanımına vurgu yapılarak, serbest kullanım ve hareket akışının sağlanması genel isteklerinin içinde yer almaktadır. Bir diğer önemli konu olarak kullanıcılar nehre iniş/çıkışlar için fiziksel düzenleme yapılmasını ve suya temasın artırılmasını, kıyı bölgelerinde akıntı ve boğulma tehlikelerinin önlenmesini istemektedir.

Katılımcıların rekreasyonel amaçlı serbest zamanlarını değerlendirme biçimleri kadın ve erkek katılımcılar açısından incelendiğinde, gezmek, spor yapmak, yüzmek vb. faaliyetlere vurgu yapılmış, ayrıca kıyılarda birçok aktivite türü için kadın ve erkek ayrımı olmaksızın kullanıcı istekleri ortaya konulmuştur. Ancak, alanın düzensizliği, güvenliğin yeterli düzeyde olmaması, halkın muhafazakârlığı, cinsiyet ayrımcılığı vb. birçok faktörlerden dolayı kadınlar erkeklere göre nehir kıyısından çok daha az yararlanmaktadır. Bu durum, kentin simgesi niteliğinde olan nehrin, kent yaşamı ile yeterince ilişkilendirilememesi sorununu da açıklamaktadır.

## 5. SONUÇ

Nehirler kentlerin içinde doğal bir unsur olan, lineer formlarına bağlı açık-yeşil alanlar oluşturan kullanım sürekliliğine sahip önemli mekânlardır. Nehirler ait olduğu kentlerin coğrafyası ve kültürü bağlamında kimlik kazanan, su ile kara arasında bir geçiş yüzeyi olarak nehir kıyıları hem su hem de karasal kullanım özelliklerinden dolayı ekonomik, ekolojik, sosyal, kültürel, rekreasyonel ve birçok karma kullanıma sahip çok boyutlu alanlardır. Nehir kıyıları, yerleşik hayatın başlangıcından itibaren günümüze dek bir toplumun kültürünün oluşumunda, gelişmesinde ve örgütlenmesinde önemli katkıları olmuş, kentler için bir peyzaj ögesi olup kentin kimliğine ayırt edici özellikler sunan, ortak kullanım mekânları olagelmiştir.

Toplumsal gelişmelerle eş zamanlı ortaya çıkan gereksinimlerin karşılanması için insanlar kendi yaşam koşullarına uygun olmayan bir biçimde doğal alanlara müdahale etmeye çalışmış, zaman zaman ona egemen olmuştur. Bu süreçte kimi zaman besin tedariki, savunma, ekonomik faaliyetler ve kimi zaman ise rekreasyonel ihtiyaçlar ön plana çıkmıştır. Kentleşme evrimi boyunca özellikle son yıllarda kentlerde toplumsal, ekonomik, teknolojik, politik ve birçok süreçlerin değişim ve dönüşümü, nehir kıyısı alanları özelinde de değişken kullanımlarla dönüşüm baskısı yaratmıştır. Alanların doğal işlevi, sürdürülebilirliği ve ekolojik kullanımlar ihmal edilmiştir. Doğaya karşı yapılan bu müdahalelerin her biri doğal alanları farklı biçimlerde tahribata uğratmıştır. Kıyıları giderek kentleşme ile doğal kimliğini büyük ölçüde yitirmiş, yoğun yapılaşma nedeni ile doğadan uzaklaşmıştır. Kentlerin büyüüp gelişmesi, ekonomideki artış ve çeşitlilik, nüfus artışı sonucunda yoğun biçimde kullanılan nehir ve kıyıları kirlenmiş, bunun neticesinde kentsel yaşamı tehdit eden sağlıksız çevreler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucu doğal alanlar ve doğasından uzak kalan insanlar, bu alanları yeniden geliştirmek zorunda kalmış, nehir kıyıları kentsel yaşama verdiği zararlar nedeniyle öncelikli eylem alanları olarak yeniden ele alınmıştır.

Tez çalışması, nehir ve kıyı ilişkisi ve nehir kıyılarının kente sunduğu imkânlar ve kamusal kullanımın önemi üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda literatür çalışmalarında su kavramı, etkileri, akarsuların dönemlere göre kullanımı ve önemi, farklı kullanım potansiyelleri, kent- nehir ilişkisi ve rekreasyonel kullanımlar irdelenmiştir.

Bu tezde araştırılan bulgular ve örneklerden yola çıkılarak, örneklem alanı olarak seçilen ve bir akarsu kenti olan Feyzabad'ın Kokçe Nehri ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Feyzabad kenti, Kokçe Nehrinin açtığı sarp ve dört tarafı yüksek dağlar ile çeviri dar bir vadide kurulmuştur. Feyzabad eski İpek yolu güzergâhı üzerinde bulunduğu için bir zamanlar bölgenin en önemli kentlerinden biridir. Kent nehrin her iki kıyısında eşit ağırlıklı gelişimini sürdürmüştür. Kentin nehir kıyısında kurulmasının temelinde, ekonomik, ekolojik ve benzer yaşamsal nedenler yatmaktadır. Nehir, kentin içinden geçerek her iki kıyısında ekonomik ve rekreasyonel kullanım sürekliliği sağlayan, potansiyel bir doğal unsurdur. Ayrıca, vadi, iklimsel farklılıkları dengede tutar ve yaşamın sürdürülmesine olanak sağlar niteliktedir. Bundan yıllar önce nehir ve kıyıları doğal hali ile insanların tüm yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayan, doğal yapısı ile kullanım imkânları sunan, her kesimin kullanım ve erişimine açık kamusal kullanım alanları olarak işlev görmüştür. Kokçe Nehri bölgeye yaşamın vazgeçilmez koşulu ve suyun çöle hayat verdiği günlük yaşantıya kadar hayatın her kesitinde yer edinmiştir. Ancak, tez kapsamında da vurgulandığı üzere, 1990 yıllarda başlayan göç, nüfus hareketliliği ve kentleşme sürecinde en çok nehir kıyıları yerleşme odağı haline gelmiştir. Doğal işlevleri ve kamusal kullanımları dikkate almaksızın gelişen kentleşme süreci ile nehir kıyıları kısa sürede kentsel baskı altında kalarak işlevsizleşmiş ve kamusal kullanımı kısıtlanmıştır.

Afganistan'ın genel kent yönetim yapısı, kent yönetimlerinin kaynak yetersizliği ve doğal alanların korunmasına yönelik yaklaşımından da kaynaklanan sorunlardan dolayı Feyzabad'ta nehir kıyılarının doğru ve etkin bir anlayışla ele alındığını söylemek güçtür. Nehir kıyıları genelde yerleşim alanı olarak değerlendirilen, kamusal-rekreasyonel kullanımı ve erişilebilirliği göz ardı edilen, hatta gündeme bile gelmeyen alanlardır. Ayrıca, kıyılarda mülk edinilmesine dair hiçbir kısıtlama olmadığı için ifade edilen sorunlar daha derinleşmiştir. Bir diğer önemli sorun ise halkın, kıyımın doğal bir kaynak olarak korunması ve kamusalılığı ile ilgili yeterli bilinç düzeyine sahip olmaması, toplumun bu dinamikten yoksun olması nedeniyle sorunların çözümüne yönelik hukuki düzenlemelere de gidilememesidir.

Tez çalışması kapsamında, alanın ekonomik, ekolojik ve rekreasyonel açıdan sunduğu potansiyeller, bu potansiyellerden kent ve kentlinin ne ölçüde yararlandığı ve

ihtiyaç duyulan nitelikler kullanıcı görüşü dahilinde değerlendirilmiştir. Anket sonuçlarında gösterildiği gibi kullanıcıların büyük çoğunluğu, alanın kamusal kullanımının ihmal edildiğini, kıyı şeridi boyunca farklı bölgelerdeki gelişmelerin gözden geçirildiğinde kıyılarının sahiplenme ve yapılaşma ile ilgili sorunların olduğunu vurgulamıştır. Alan analizi ve anket sonuçlarına dayanarak Kokçe Nehri kıyılarına ilişkin temel sorunlar, özel mülkiyete (özel yapılaşma, bahçeler) bağlı kısıtlılıklar, fiziksel bariyerler, nehir kıyısının atıl ve kirli olması şeklinde özetlenebilir. Kıyı şeridi boyunca sosyal, kültürel, rekreasyonel ve ticari hareketlilik sağlanmadığı için sosyal ortamın bulunmaması kıyı kullanımını olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla alan hakkında kullanıcı memnuniyetsizliği, sahiplenme düzeyi ve güvenli bir alan olmaması büyük sorunlardandır. Kullanıcıların çoğunluğu nehir kıyılarında sosyal, kültürel ve rekreasyonel kullanımlara yer verilmesini, sosyal ortamlar oluşturulması gibi benzer yaşamsal ihtiyaçları karşılayan kullanımların bulunmasını önemle vurgulamışlardır. Ayrıca, çocukların güvenli bir alanda zaman geçirmesini isteyen ebeveynlerin çocuklara yönelik kullanım ve tasarımlara öncelik verilmesi yönündeki isteği de önemlidir.

Feyzabad düzeyinde tüm bu araştırma neticesinde Kokçe Nehrinin kente kattığı olumlu ve olumsuz özellikler, nehrin kent ve kentli için önemi açıklanarak araştırılan literatür bilgilerden referansla bir çevre bilinci açısından nehir kıyılarının nasıl düzenlenmesi ve kullanılması gerektiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, Kokçe Nehri ile Feyzabad Kenti'nin ilişkisinin güçlendirilmesi, kıyıların rekreasyonel kullanımlara yönelik düzenlenmesi, kamusal kullanım ve erişilebilirliğin sağlanması konularında yapılabilecekler gelecekte üretilecek planlara bir fikir oluşturması açısından ortaya konulmuştur.

### **5.1. Teze İlişkin Kısıtlar**

Geçmişten günümüze kadar Feyzabad ile ilgili akademik ve kurumsal anlamda herhangi bir yerel araştırma ve çalışma yapılmamıştır. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı üzere Feyzabad Kentinde de nicelik ve nitelik olarak yetişmiş personel sayısı yetersizdir. Gelişmeler bir master plan üzerinden yürütülmemekte ve tüme bakılmaksızın parçacı yaklaşılmaktadır. Bu gelişmeler de yönetsel ve kurumsal bazda değil, mülkiyet sahipleri tarafından rastgele gerçekleştirilmiştir. Gelişme ve uygulamalarla ilgili hâlihazır harita, rapor ve istatistiki veri bulunmadığından GIZ, UNDP, UNAMA gibi bazı yabancı kuruluşlar tarafından afet yönetimi, doğal kaynak

arayışı, jeolojik yapı konularında yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Marko Polo gibi bazı gezginler, araştırmacılar ve farklı nedenlerle alanda bulunan kişiler eserlerinde ve bloglarında bazı genel bilgileri paylaşmışlardır. Bunlara ek olarak akarsu ve akarsu kıyılarının fiziksel özellikleri, biyolojik çeşitliliği, ekonomik açıdan yarattığı güç, ekolojik ve sosyal anlamda ortaya çıkardığı bazı genel bilgilerle ilgili paylaşımında bulunmuşlardır. Akademik anlamda yeterli veri olmadığından ifade edilen bu paylaşımlardan da yararlanılmıştır. Bunların dışında çalışmanın evreni Afganistan (Feyzabad) olduğu için konu ile ilgili gerekli verilere ulaşmak, veri toplama, toplanan verileri Türkçeye çevirme oldukça zorlu bir süreç olmuştur. Ayrıca, yasa ve yönetmelik gibi hukuki mevzuata ulaşma, söz konusu disiplinler ile ilgili veri elde imkânı sunan elektronik bir veri tabanı da oluşturulmamıştır. Tüm bunlara karşın farklı bilgi kaynakları kullanılarak ve birebir anketlerle üretilen çalışmanın gelecekte Feyzabad ve Kokçe Nehri ile ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlayabileceğine inanılmaktadır.

## KAYNAKLAR

- Akkaya, M. A. (2004). Türkiye’de Kıyı Alanları Yönetimi ve Hukuksal Rejimi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Denizel Çevre Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aran, S. (1970). Ege ve Akdeniz Sahil Şeridindeki Rekreatif Gelişmelerin, Tabiatı Koruma ve Peyzaj Açısından Kritiği, Tabiat Koruma Yayını, No:13, Ankara.
- Al Ansari, F. (2009). Public Open Space on The Transforming Urban Waterfronts of Bahrain: The Case of Manama City, P.H.D. Thesis, Newcastle University School of Architecture, Planning and Landscape, UK.
- Alamy. (2014). Planet Observer from <https://www.alamy.com/search/imageresults.aspx?pseudoid=%7b64097883-E236-4075-A347-DCD753D9C910%7d&name=Planet+Observer+%5c+UIG&st=11&mode=0&comp=1>
- Badahşi, M. M., ve Bek, M. F. (1988). کتاب تاریخ بدخشان (Badahşan Tarihi Kitabı), مؤسسه فرهنگی جهانگیری تهران Building Adaptive Capacity and Resilience to Climate Change in Afghanistan (LDCF), Baseline Assessment Report. UNEP Kabul, Afghanistan.
- Barnhart, C. C., (1975). The World Book Dictionary, Field Enterprises Educational Chicago, U.S.A.
- Bayram, N., ve Cin, M. (2010). Akarsu, Dere, Çay ve Irmak Kavramlarının İncelenmesi ve Öğretimlerine Yönelik Öneriler, Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Giresun Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi 2(2), 97-115.
- Breen, A. ve Rigby, D., (1996). The New Waterfront a Worldwide Urban Success Story, Thames and Hudson, London.
- Britannica. (2004). Water and Stream, Encyclopedia Britannica, from [www.britannica.com](http://www.britannica.com)
- Britannica. (2014). Political Process In Afghanistan and Feyzabad, from <https://www.britannica.com/place/Afghanistan/Agriculture-and-forestry>
- Canik, G. (2011). Amasya Yeşilirmak Nehri Kıyısı Peyzaj Tasarımının İrdelenmesi, Yalıboyu ve Pirinççi Promenadı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi F.B.E. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Demiralp, M. J. K. (1998). Nehir Kıyısı Kentsel Mekan Kullanımlarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma, Vardar ve Yeşilirmak Kıyısı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.



- Döner, S. (2015). Kentsel Alanlarda Kullanılan Su Öğelerinin Görsel Kalite Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, F. B. E, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Düzce.
- Düzenli, T., Alpak, E. M. ve Akyol, D., (2019). Peyzaj Mimarlığında Su Öğesinin Tarihsel Süreçteki Kullanım Amaçları, Sanat ve Tasarım Dergisi, 9(1), 20-35.
- EBB. (2010). Eskisehir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, Eskisehir Belediyesi Yayınları, Eskisehir.
- Erkök, F. (2002). Kentsel Bileşenleri ve Kıyı Kent Kimliği Bağlamında İstanbul'u Öznel ve Nesnel Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- FB. (2018). شهر داری فیض آباد (Feyzabad Belediyesi ), from <http://fb.gov.af/fa>
- FBKM. (2019). بافت معماری شهرکهنه (Eski Şehirin Mimari Dokusu), مرکز اطلاعات و فرهنگ (Feyzabad Bilgi ve Kültür Merkezi), Feyzabad, Afganistan.
- GIZ. (2013). Badakhshan Provincial Disaster Management Plan, Deutsch Gesellschaft Für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), German International Cooperation Agency, Kabul, Afganistan.
- Hasanagas, N., ve Koskina, A. (2011). The WaterElement as Aesthetic Factor in Landscape Design, Columbia University Press.
- Hattapoğlu, M. (2004). Su Olgusunun Yerleşmeler Evrimindeki Yeri ve Günümüzde Bir Kentsel Tasarım Elemanı Olarak Yeniden Yorumlanması, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi F. B. E. Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- İlhan, B. Ş. (2012). Toplumsal Yarar Odaklı Kıyı Canlandırmaya İlişkin Kavramsal Bir Ajanda ve İstanbul Örneğinde Türkiye Üzerine Değerlendirmeler, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keçer, A.K.Y. (2018). Kamusal Yatırımların Kamuya Finansal ve Sosyo-Çevresel Geri Dönüşünün İrdelenmesi, Manavgat Rekreatif Amaçlı İrmak Kıyı Düzenlemesi Proje Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- KB. (2000). Afganistan İslam Cumhuriyeti, Kabil Belediyesi (KB), from <https://km.gov.af/>
- Kılıç, A. (1999). Kıyıda Geri Çekilme Sürecinde Kent-Kıyı İlişkisi, Kent Kıyı Tanımı ve Bu Kavrama Dayalı Kentsel Kıyı Gelişme Stratejileri, İstanbul Örneği, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, F.B.E. Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kostopoulou, S. (2013). On The Revitalized Waterfront, Creative Milieu For Creative Tourism, Aristotle University of Thessaloniki, Sustainability ISSN 2071-1050, [www.mdpi.com/journal/sustainability](http://www.mdpi.com/journal/sustainability)

- Krieger, A. (2015). Principles For Remaking The Urban Waterfront, Harvard University, Principal, NBBJ, Architecture and Urban Design, Boston, U. S. A.
- Li, S. (2016). Research on Marx's Theory of Relationship Between Human and Nature, Biocosmology–neo-Aristotelism, 6(1).
- Maltaş, A. (2015). Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 17 (29): 1-8, 2015 ISSN: 2147 - 7833.
- Mohd Ismail, I. (2017). Place Attachment to Waterfront Revitalisation Development, Case Study of Lumut and Kuching, University of Malaya, Malaysia.
- Mouad, A. (2013). Multi-Functional Urban Waterfronts, Case study – The Nile River in Central Cairo, Aim Shams University, Egypt; University of Stuttgart, Germany.
- NASA. (2002). NASA Websitesi. from <http://earth.jsc.nasa.gov>
- Oktay, H. E., Erdoğan, R., ve Başak, F. O. (2015). Kent ve Su. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 5(11), 119-125.
- Önen, M. (2007). Kentsel Kıyı Mekanı Olarak Akarsuların Rekreatif Kullanım Potansiyelinin İrdelenmesi: Eskişehir Porsuk Çayı ve İstanbul Kurbağalıdere Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, F. B. E. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özdemir, Z. (2013). Kentlerin Akarsu ile Bütünleşme Sorunlarının Planlama ve Tasarım Yönünden İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, F. B. E., Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara.
- Pekin, U. (2013). Urban Waterfront Regenerations Advances In Landscape Architecture, Intech Open Science Open Minds, [www.intechopen.com](http://www.intechopen.com)
- Phong, L. (2015). The relationship Between Rivers and Cities, Influences of Urbanization on The Riverine Zones a Case Study of Red River Zones in Hanoi, Vietnam, National Institute of Applied Sciences of Lyon, Department of Genie Civil and Urbanism, France.
- Popal, K. (2016). دریاهاى افغانستان (Afganistan Nehirleri). Khorasan Zameen, from <http://www.khoranzameen.net/>
- RAND, (2011). National Defense Research Institute, from [http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional\\_papers/2011/RAND\\_OP318.pdf](http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2011/RAND_OP318.pdf)
- Rawand, R. (2012). منابع تاریخی بدخشان (Badahşan'ın Tarihi Kaynakları), Khorasan Zameen, from <http://www.khoranzameen.net/php/read.php?id=1669>

- RBAC. (2018). ریاست حوزه دریایی کوکچه فیض آباد (Kokcha River Basin Agency Coordination and Water Resources Management of Faizabad), from <https://www.facebook.com/P.amu.KokchaRiver/>
- Rustai, D. A. (2017). امکانات انکشافی و اقتصادی بدخشان (Badakhshanın Ekonomik Gelişme Potansiyelleri), from <http://arshive.goftaman.com/daten/fa/index.htm>
- Ryu, C., ve Kwon, Y. (2016). How Do Mega Projects Alter the City to Be More Sustainable, Spatial Changes Following the Seoul Cheonggyecheon Restoration Project in South Korea. Sustainability, 8(11), 1178.
- Sağ, N. S. (2005). Kamu Yararı Kavramının Kıyı Mevzuatında Ele Alınış Biçimi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Konya.
- Sağlık, A., Erduran, F., ve Çelik, A. (2012). Kent İçi Akarsuların Rekreatyonel Yönden Kullanımı, Çanakkale Sarıçay Örneği, Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi 5 (1): 43-48, 2012 ISSN: 1308-3961, E-ISSN: 1308-0261.
- Silva, J., Serdoura, F., ve Pinto, P. (2006). Urban Rivers as Factors Of Urban (Dis) Integration, Paper Presented at The 42nd Isocarp Congress.
- Şimşek, G. (2011). An Approach to Urban River Rehabilitation for Coexistence of River and Its Respective City, Porsuk River Case And City of Eskişehir, In Partial Fulfillment of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy, Middle East Technical University, City And Regional Planning, Ankara.
- Şimşek, G. (2014). River Rehabilitation With Cities In Mind, The Eskişehir Case (1), METU JFA doi: 10.4305/METU.JFA.2014.1.2
- TOB. (2018). آمریت گردشگری بدخشان (Touriz Of Badakhshan), from [https://www.facebook.com/Tourism-of-Badakhshan-559493024219614/?ref=br\\_rs](https://www.facebook.com/Tourism-of-Badakhshan-559493024219614/?ref=br_rs)
- Uçlar, S. (2013). Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi ve İstanbul Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- UNAMA. (2013). Badakhshan profile, United Nations Assistance Mission In Afghanistan (UNAMA), from <https://unama.unmissions.org/badakhshan-130000-issued-voter-cards>
- UNDP. (2010). Provincial Disaster Management Plan – Badakhshan, United Nations Development Programme (UNDP), from <https://www.undp.org/content/undp/en/home.html>
- UNFPA. (2003). Province Of Badakhshan A Socio-Economic And Demographic Profile Household Listing-2003, United Nation Population Fund (UNFPA), from <https://www.unfpa.org/>
- UNITAR. (2018). Faizabad Urban Development Map, United Nations Institute For Training and Research (UNITAR), from <https://unitar.org/>

- UNOCHA. (2012). Provincial Disaster Management Plan-Badakhshan, United Nation Office Of The Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA), from <https://www.unocha.org/>
- Wrenn, D. M. (1983). Urban Waterfront Development. Urban Land Institute, Mary's LJ, 15, 555. Washington.
- Yar, M. (2012). طبیعت زیبای بدخشان (Badahşanın Güzel Tabiatı), from [www.ariaye.com](http://www.ariaye.com)
- Yurtyapan, S. A., Salimi, A., ve Kara Pilehvarian, N. (2016). Position of Light and Water in Architecture and Philosophy of Art., The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication - TOJDAC April 2016 Special Edition.
- Zaloğlu, A. (2006). Ankara Kent Parklarında Suyun Gösteri Elemanı Olarak İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi F.B.E, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

## İNTERNET KAYNAKLARI

- URL1. <https://www.google.com.tr/search?q=akçayı+balikesir&hl=tr&authuser=0&tbs=isch&tbs=rimg:CbkHetzsg0K2Ijhk4LVKMfhEg0eALCeCpRxOvQdkcvVzuh83T4mD>
- URL2. <https://www.google.com.tr/search?q=seyhan+nehri&tbs=isch&tbs=rimg:CVYn h9p4Oo8fIjhSvEbPMsVQdFGoXoe0QROlx1ryN1oUWVz>
- URL3, Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi (AUKS) 2008 – 2013, Güvenlik, Yönetişim, Ekonomik Büyüme ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi, Afganistan İslam Cumhuriyeti, Kabil, Afganistan.
- URL4. <http://www.ancientpages.com/2016/04/23/lost-ancient-greco-bactrian-kingdom-1000-cities/>
- URL5. [https://realhistory.co/2018/07/12/greek-city-in-afghanistan/amp/?\\_\\_twitter\\_impression=true](https://realhistory.co/2018/07/12/greek-city-in-afghanistan/amp/?__twitter_impression=true)
- URL6. Badakhshan Geographical and Cultural Studies., from <https://www.worldatlas.com/>
- URL7, United Cities and Local Governments Middle East and West Asia Section. from <http://uclg-mewa.org/en/>
- URL8. <https://caravanistan.com/afghanistan/wakhan-corridor/#trekking-and-climbing>
- URL9. <http://www.worldheritage.org/articles/Badakhshan>
- URL10. [http://www.worldlibrary.org/articles/list\\_of\\_rivers\\_of\\_afghanistan](http://www.worldlibrary.org/articles/list_of_rivers_of_afghanistan)

- URL11. سیستم معلوماتی گردشگری افغانستان (Aghanistan Tourism Information System), from <http://atis.af/badakhshan-province/>
- URL12, Afganistan İslam Cumhuriyeti, Afganistan Belediyeler Kanunu (2000), from <http://www.asianlii.org/af/legis/laws/ml122>
- URL13. Historical Silk Road. from <https://www.pinterest.com/>
- URL14. Feyzabad Photos. from <https://www.facebook.com/Our.Badakhshan/>
- URL15. <https://www.theborneopost.com/2014/07/26/revitalising-sarawaks-waterfronts/>
- URL16. <http://mimdap.org/2010/11/kentsel-simge-badhlamynda-tarihi-carkyn-yeniden-yapymy/>
- URL17. [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ark\\_Suyu](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ark_Suyu)
- URL18, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin Anayasası, from <http://www.afghan-web.com>
- URL19, <https://www.plantdergisi.com/ars-gor-busra-ezenci/kentsel-yasama-katkilari-yonunden-su-yun-tasarim-bicimleri.html>
- URL20, Ministry of Urban Development and Land, from <https://mudl.gov.af/home>
- URL21, <https://cyberleninka.ru/article/n/research-on-marx-s-theory-of-relationship-between-human-and-nature>
- URL22, <https://celasun.wordpress.com/2016/02/09/kucuk-guzeldir-e-f-schumacher/>

## EKLER

### EK-1: Feyzabad Kentinde yapılan Farsça anket formu (orijnal)

دانشگاه پلی تکنیک قونیه - انستیتوت فوق لیسانس - دیپارتمنت مهندسی شهرسازی و انکشاف دهات - جمهوری ترکیه  
پرسشنامه تیزس ماستری

پاسخ دهنده گرامی: پرمتش نامه ای را که در اختیار دارید مربوط به یک پایان نامه تحصیلی مقطع ماستری می باشد، این تحقیق به منظور تعیین جنبه های مثبت و منفی از تهیدات؛ بازسازی و دیزاین موجود و آینده ی که، با بررسی رابطه بین شهر و دریا؛ ظرفیت های قابل استفاده عام المنفعه به عنوان فعالیت های تفریحی، سرگرمی و منظره ی زیبای در ساحات ساحلی شهر فیض آباد و رودخانه کوچک در بمتر شهر صورت گرفته است. بنابراین پاسخ صادقانه و معمولانه شما شرط لازم در اتخاذ نتایج علمی از انجام این تحقیق می باشد. از همکاری شما در پاسخ دهی به پرسش های تحقیق از صمیم قلب پیش از پیش خیلی سپاس گذارم

**A اطلاعات اجتماعی و شخصی**

1

جنسیت	سن	تحصیل	مستک
( ) مرد	( ) 18-15	( ) خوانده و نوشته نمی توانم	( ) دانش آموز
( ) زن	( ) 25-18	( ) خوانده و نوشته می توانم	( ) استاد
	( ) 35-25	( ) ابتدایی	( ) مامور
	( ) 50-35	( ) متوسطه	( ) شغل آزاد
	( ) 70-50	( ) لیسه	( ) کارگر
	( ) از 70 بالا	( ) لیسانس	( ) بیکار
		( ) فوق لیسانس	( ) خانم خانه
			( ) متقاعد

۲. مدت چند سال است که در فیض آباد زندگی می کنید؟

○ محل تولد است ○ سال 1-0

○ سال 4-2 ○ سال 10-5 yıl

○ توریمت هستم ○ بیشتر از 10 سال

۳. در کدام سمت یا ناحیه شهر فیض آباد زندگی می کنید؟  
.....

۴. خصوصیات یا نوع خانه ی که در آن زندگی می کنید چگونه است ؟

○ لیلیه ○ آپارتمان ○ خانه مستقل

..... دیگر

**B بخش ارزیابی دریای کوچک و ساحات ساحلی آن**

1. اولین چیزی که هنگام گفتن رودخانه کوچک به ذهن شما خطور می کند چیست؟  
.....

2. چگونه به ساحات ساحلی دریای کوچک می روید ؟

○ ترانسپورت عامه ○ موتر شخصی

○ بایسکل ○ پیاده

..... دیگر

3. کدام فکتور(ها) (عوامل) مانع رسیدن شما به دریای کوچک و ساحات ساحلی آن می شود؟ (می توانید بیشتر از یک گزینه را انتخاب کنید

○ دیوارهای اجاد شده ○ ملکتهای شخصی

○ خطر ساحات ساحلی دریا ○ باغهای شخصی

..... دیگر

4. ساحات تفریحی دریای کوچک را چگونه ارزیابی می کنید ؟

○ بسیار خوب ○ خوب ○ متوسط ○ خراب ○ بسیار خراب

5. استفاده شما از دریا و ساحات ساحلی آن چگونه است ؟

○ در سال یک روز ○ در ماه یک روز ○ در هفته یکروز ○ هرروز

6. به کدام منظور یا مقصد استفاده از دریای کوچک و ساحات ساحلی آن میروید و یا نیاز دارید ؟ (می توانید بیش از یک گزینه را انتخاب کنید

○ صرف زمان با دوستان ○ قدم زدن

○ دور بودن از ازدحام شهر و ترافیک ○ بایسکل رانی

○ آرامش و منظره سیل کردن ○ سپورت کردن

○ کتاب خواندن ○ ماهی گرفتن ○ آب بازی کردن

7. چه مدتی را در سواحل کوچک می گذرانید ؟

○ 0-1 ساعت ○ 2-1 ساعت

○ 2-3 ساعت ○ بیشتر از 3 ساعت

8. در کدام فصلها بیشتر به ساحات ساحلی دریای کوچک می تابستان ○ بهار ○ آبیید

○ زمستان ○ خزان

9. در کدام روزهای هفته از محل استفاده می کنید؟

○ روزهای هفته ○ آخر هفته

10. دوست دارید در این زمینه از چه نوع برنامه ها و طرحها استفاده کنید؟ (می توانید بیش از یک گزینه را انتخاب کنید)

○ ساحات سپورتنی

○ مکانهای اجتماعی

○ محل نشست با طرح و دیزاین منظره

○ مسیر پیاده روی و بایسکل سواری

○ مناطق میله و سرگرمی

○ طرح و دیزاین که مربوط به آب است

..... دیگر

**11. به نظر شما کدام طرح و بازسازی در سواحل کوچکه ناکافی است؟ (می توانید از یک گزینه بیشتر را انتخاب کنید)**

<input type="checkbox"/> عناصر روشنایی	<input type="checkbox"/> محل نشست و آرامبخش	<input type="checkbox"/> سطل زباله
<input type="checkbox"/> آب آشامیدنی	<input type="checkbox"/> فعالیتهای تجاری	<input type="checkbox"/> ساحات پیاده روی
<input type="checkbox"/> مکانهای اجتماعی	<input type="checkbox"/> پارکینگ موتر	<input type="checkbox"/> سرویس بهداشتی
<input type="checkbox"/> ساحات تفریگاه	<input type="checkbox"/> مکانهای فرهنگی	<input type="checkbox"/> دیگر .....

**12. ساحات ساحلی کوچکه را چگونه ارزیابی میکنید؟ می توانید بیشتر از یک گزینه را انتخاب کنید**

<input type="checkbox"/> آرامبخش	<input type="checkbox"/> با امن	<input type="checkbox"/> رسمی	<input type="checkbox"/> منظم	<input type="checkbox"/> بسیط و ساده	<input type="checkbox"/> پرجمع و جوش
<input type="checkbox"/> خطر آب	<input type="checkbox"/> خسته کن	<input type="checkbox"/> غیر متحرک	<input type="checkbox"/> جذاب	<input type="checkbox"/> دیگر .....	

**13. دریای کوچکه به شما و به شهرتان چی امکانات را محیا می کند؟ (می توانید بیشتر از یک گزینه را انتخاب کنید)**

<input type="checkbox"/> کاربردهای تفریحی	<input type="checkbox"/> محافظت از هویت مکانی	<input type="checkbox"/> غنای طبیعی
<input type="checkbox"/> استفاده عادلانه ورزشی و سرگرمی	<input type="checkbox"/> بهداشتی و صحتمند	<input type="checkbox"/> دیگر .....

14

NO	لطفا سوالات ذیل را بخوانید مثبت و یا منفی مشارکت خود را مشخص کنید	قطعا موافق نیستم	موافق نیستم	بی طرف هستم	موافق هستم	قطعا موافق هستم
1	رودخانه کوچکه از لحاظ فضای مبز و چشم انداز ، به منطقه ای که از آن می گذرد ، ویژگیهای مثبتی می افزاید.	( )	( )	( )	( )	( )
2	احساس تداوم مکانی در منطقه وجود دارد.	( )	( )	( )	( )	( )
3	هیچ عامل نگران کننده ای در ساحات ساحلی دریا وجود ندارد	( )	( )	( )	( )	( )
4	من اینجا احساس امن می کنم .	( )	( )	( )	( )	( )
5	حس مالکیت من در زمینه زیاد است.	( )	( )	( )	( )	( )
6	فعالیت های اجتماعی کافی در منطقه وجود دارد.	( )	( )	( )	( )	( )
7	وضعیت فعلی رودخانه و سواحل آن را دوست دارد؟	( )	( )	( )	( )	( )

**C) ایده ها و نظریات عمومی کاربرد در مورد پروژه آینده**

**1. اگر ساحات ساحلی دریای کوچکه مجددا تنظیم شود آیا کدام طرح و دیزاین را خوش دارید تطبیق شود؟ (می توانید بیشتر از یک گزینه را انتخاب کنید)**

<input type="checkbox"/> ساحات نمایشی	<input type="checkbox"/> مکانهای اجتماعی و فرهنگی
<input type="checkbox"/> مناطق تفریحی منظره و آرامش	<input type="checkbox"/> پیاده رو و راه های بایوسکل رانی
<input type="checkbox"/> ساحات مبز بیشتر باشد	<input type="checkbox"/> محلات بازی اطفال

دیگر.....

**2. به نظر شما استفاده از رودخانه در شهر شما چگونه باید باشد؟ می توانید بیشتر از یک گزینه را انتخاب کنید**

( ) باید بطور طبیعی رها شود

( ) مسیرهای دوچرخه و مسیرهای پیاده روی

( ) طرح و بازسازی تفریحی به استفاده عام المنفعه

( ) تبدیل باغها و املاک خصوصی به عام المنفعه

**3. آیا کدام ایده و نظریه دیگری دارید می توانید ما من شریک کنید**

.....

.....

.....

.....

## Ek-2: Feyzabad Kentinde Yapılan Türkçe Anket Forumu

T.C. KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ			
Bu anket çalışması kıyı mekanı olarak Feyzabad Kenti ile Kokçe Nehrinin su-kent ilişkisi bağlamında rekreasyonel kullanım potansiyellerinin incelenmesi kapsamında mevcut ve yapılacak düzenlemelerin kente ve kentliye getirdiği olumlu ve olumsuz yönlerinin belirlenmesi adına yapılmaktadır.			
<b>A. Kullanıcının Sosyo- Demografik Durumu</b>		2. Kaç senedir Feyzabatta oturuyorsunuz?	
1		<input type="radio"/> Doğum yerim <input type="radio"/> 0-1 yıl <input type="radio"/> 2-4 yıl <input type="radio"/> 5-10 yıl <input type="radio"/> 10'dan fazla <input type="radio"/> Turist	
<b>Cinsiyetiniz</b>	<b>Yaşınız</b>	<b>Eğitiminiz</b>	<b>Mesleğiniz</b>
Erkek <input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/> 18-15	Okuryazar değil <input type="checkbox"/>	Öğrenci <input type="checkbox"/>
Kadın <input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/> 25-18	Okuryazar <input type="checkbox"/>	Öğretmen <input type="checkbox"/>
	<input type="checkbox"/> 35-25	İlköğretim <input type="checkbox"/>	Memur <input type="checkbox"/>
	<input type="checkbox"/> 50-35	Ortaöğretim <input type="checkbox"/>	Çalışan <input type="checkbox"/>
	<input type="checkbox"/> 70-50	Lise <input type="checkbox"/>	İşçi <input type="checkbox"/>
	<input type="checkbox"/> 70 ve Üstü	Üniversite <input type="checkbox"/>	İşsiz <input type="checkbox"/>
		Lisansüstü <input type="checkbox"/>	Ev hanımı <input type="checkbox"/>
			Emekli <input type="checkbox"/>
<b>B. Kokçe Nehrinin Değerlendirilmesi</b>		3. Oturduğunuz semt neresidir..? .....	
1. Kokçe Nehri denince aklınıza ilk gelen şey nedir? .....		4. Oturduğunuz evin özellikleri? <input type="checkbox"/> Müstakil- bahçeli <input type="checkbox"/> Apartman dairesi <input type="checkbox"/> Öğrenci Yurdu Diğer.....	
2. Nehir kıyısına nasıl ulaşıyorsunuz? <input type="radio"/> Özel otomobille <input type="radio"/> Toplu taşıma <input type="radio"/> Yürüyerek <input type="radio"/> Bisikletle Diğer .....		5. Kokçe kıyısında ne kadar zaman geçiriyorsunuz? <input type="radio"/> 0 - 1 Saat <input type="radio"/> 1 - 2 Saat <input type="radio"/> 2 - 3 Saat <input type="radio"/> 3 Saatten fazla	
3. Nehir kıyısı ulaşımınıza engel teşkil eden faktörler nelerdir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz) <input type="radio"/> Özel mülkiyetler <input type="radio"/> Örölmüş duvarlar <input type="radio"/> Özel bahçeler <input type="radio"/> Nehir kıyısının tehlikeli olması Diğer .....		6. Alana hangi mevsimde daha sık geliyorsunuz? <input type="radio"/> İlkbahar <input type="radio"/> Yaz <input type="radio"/> Sonbahar <input type="radio"/> Kış	
4. Nehrin ve çevresinin temizlik durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? <input type="radio"/> Çok kötü <input type="radio"/> Kötü <input type="radio"/> Orta <input type="radio"/> İyi <input type="radio"/> Çok iyi		7. Alanı haftanın hangi diliminde daha sık kullanıyorsunuz? <input type="radio"/> Hafta içi <input type="radio"/> Haftasonu	
5. Kokçe Nehrinin kullanma sıklığınız nedir? <input type="radio"/> Her gün <input type="radio"/> Haftada bir <input type="radio"/> Ayda bir <input type="radio"/> Yılda bir		8. Alanda ne tür uygulamaları kullanmaktan memnun oluyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz) <input type="radio"/> Spor alanları <input type="radio"/> Sosyal tesisler <input type="radio"/> Manzaraya dönük oturma alanları <input type="radio"/> Yürüyüş ve bisiklet yolları <input type="radio"/> Piknik alanları <input type="radio"/> Su ile alakalı aktiviteler Diğer.....	
6. Kokçe Nehrini hangi amaçla kullanıyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz). <input type="radio"/> Yürüyüş yapmak <input type="radio"/> Arkadaşlarla vakit geçirmek <input type="radio"/> Bisiklete binmek <input type="radio"/> Kent yoğunluğundan uzaklaşmak <input type="radio"/> Spor yapmak <input type="radio"/> Dinlenmek - manzara seyretmek <input type="radio"/> Yüzmek <input type="radio"/> Balık tutmak <input type="radio"/> Kitap okumak		9. Alanda ne tür uygulamaları kullanmaktan memnun oluyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)? <input type="radio"/> Spor alanları <input type="radio"/> Sosyal tesisler <input type="radio"/> Manzaraya dönük oturma alanları <input type="radio"/> Yürüyüş ve bisiklet yolları <input type="radio"/> Piknik alanları <input type="radio"/> Su ile alakalı aktiviteler Diğer.....	



11. Kokçe Nehri ve kıyısında hangilerinin yetersiz olduğunu düşünüyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz).

Çöp kutusu  Oturma grupları  Aydınlatma elemanı  
 Yürüyüş alanları  Ticaret aktiviteleri  Çeşme  
 WC  Otopark  Sosyal tesisler  
 Kültürel alanlar  Piknik alanları Diğer.....

12. Nehir kıyısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hareketli  Basit  Düzenli  Formel  Güvenli  Dinlendirici  
 Çekici  Hareketsiz  İtici  Tehlikeli  Diğer.....

13. Nehir; size ve kente en çok hangi imkanları sunuyor? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz).

Doğal zenginlikler  Mekansal kimliğin korunması  Spor aktiviteleri  Sağlık  
 Rekreatif kullanım  Kullanım Eşitliği  
Diğer (.....).

14

Lütfen aşağıdaki soruları okuyarak görüşleriniz konusunda ilgili yeri işaretleyiniz.	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Kokçe Nehri geçtiği alana yeşil alan ve manzara açısından olumlu özellikler katmaktadır.	( )	( )	( )	( )	( )
Alanda mekansal süreklilik hissi vardır.	( )	( )	( )	( )	( )
Nehir kıyısında rahatsız edici faktör yoktur.	( )	( )	( )	( )	( )
Kendimi burada güvende hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
Bu alanı sahiplenme (benimseme) düzeyim yüksektir.	( )	( )	( )	( )	( )
Alanda yeterli sosyal faaliyet ortamı vardır.	( )	( )	( )	( )	( )
Nehir ve kıyısının bu halini beğeniyorum.	( )	( )	( )	( )	( )

### C. Gelecekte yapılacak rekreatif Proje Hakkında Genel Kullanıcı Fikirleri

1 Nehir kıyısı yeniden düzenlenecek olsa nelerin yer almasını istersiniz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz).

Daha çok yeşil alan  Gösteri alanları  Sosyal ve kültürel tesisler  
 Çocuk oyun alanı  Spor alanları  Yürüyüş ve bisiklet yolları  Dinlenme alanları  
Diğer.....

2. Sizce Kentinizdeki akarsuyun kullanımı nasıl olmalıdır? Düşüncelerinizi öncelik sırasına göre işaretleyiniz.

( ) Doğal olarak bırakılmalıdır  
( ) Bisiklet yolları ve yürüyüş yollarının olması  
( ) Kıyıda rekreatif kullanıma yönelik düzenlemelerin yer verilmesi  
( ) Özel bahçeler ve mülkiyetlerin kamusal kullanımlara dönüştürülmesi

3. Önerebileceğiniz başka fikirleriniz var mı ?

.....

.....

.....

## ÖZGEÇMİŞ

### KİŞİSEL BİLGİLER

**Adı Soyadı** : Abdulwadood SORUSH  
**Uyruğu** : Afgan  
**Doğum Yeri ve Tarihi** : Badahşan / 26.06.1991  
**Telefon** : +90 552 643 10 51  
**Faks** :  
**E-Posta** : ab.wadoodsorush@gmail.com

### EĞİTİM

Derece	Adı	İlçe	İl	Bitirme Yılı
Lise	: <b>Khamchan High School</b>	<b>Feyzabad</b>	<b>Badahşan</b>	<b>2011</b>
Üniversite	: <b>Selçuk Üniversitesi</b>	<b>Selçuklu</b>	<b>Konya</b>	<b>2017</b>
Yüksek Lisans :				

### İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2015	Meram Belediyesi	Kamu Stajı
2016	Marka Şehircilik Mimarlık İnşaat	Özel Staj
2018	Makilus San. Tic. LTD. ŞTİ	Dış Ticaret Sorumlusu
2019	Spektral Metal San. Tic. LTD. ŞTİ	Dış Ticaret Sorumlusu

### YABANCI DİLLER

İngilizce, Farsça, Özbekçe, Peştunca

### BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

Office (İleri Seviye)  
NetCAD (Orta Seviye)  
AutoCAD (İleri Seviye)  
ArcGIS (İleri Seviye)  
SketchUp (İleri Seviye)  
Edius (İleri Seviye)  
Lumion (İleri Seviye)  
Infrawork (Orta Seviye)  
Photoshop (İleri Seviye)  
Illustrator (İleri Seviye)